نياريون وٿون

(هڪ سؤ هڪ ننڍڙا مضمون)

ٻارن لاءِ ڪتاب

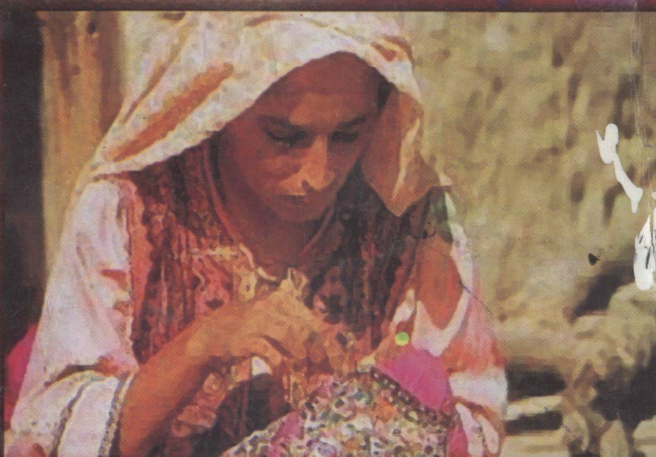

محمد اسماعيل عرساڻي

سنڌي ادبي بورڊ

نياريون وٿون

[هڪ سؤ هڪ ننيڙا مضمون]

محمد اسماعيل عرساڻي

سنڌي ادبي بورڊ
جامشورو سنڌ
2005ع

Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.
پاران ايم ايڇ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.

[هن ڪتاب جا جملي حق ۽ واسطا سنڌي ادبي بورڊ وٽ محفوظ آهن]

چاپو پهريون سال 1980ع تعداد 3000
چاپو ٻيو سال 2005ع تعداد 1000

قيمت: سَٺَ روپيا
[Price; Rs: 60-00]

ملڻ جو هنڌ:
سنڌي ادبي بورڊ جو ڪتاب گهر
تلڪ چاڙهي، حيدرآباد
(فون نمبر 633679)
Email Address: Sindhiab@yahoo.com

هيءُ ڪتاب سنڌي ادبي بورڊ ڄامشورو ۾ سيد سڪندر علي شاهه مئنيجر پرنٽنگ پريس ڇپيو ۽ انعام الله شيخ سيڪريٽري سنڌي ادبي بورڊ ان کي ڇپائي پڌرو ڪيو.

ڇپائيندڙ پاران

سُتريل ٻولين جي شاهوڪار ادب ۾ ٻاراڻي ادب جي تحريرن/لکڻين کي هڪ ڌار ۽ خاص اهميت حاصل آهي. جهڙي طرح ڪنهن به عاليشان عمارت جي تعمير جو خواب تيستائين پورو ٿيڻ ممڪن ناهي، جيستائين پڪي پيڙهه، مضبوط اوسر ۽ ڌيان سان ڀرپور ڪاريگريءَ جو ان ۾ دخل نه هجي. ساڳيءَ ريت ڪنهن به خطي جو ادب شاهوڪار علمي ورثو رکندڙ ٻولين سان ڪلهوڪلهي ۾ ملائي بيهي نٿو سگهي. جيستائين مَنجهس ٻاراڻين تحريرن/لکڻين جا مٺيادار موتي اسري نٿا اچن.

جيتوڻيڪ سنڌي ادب جيِ ٻاراڻي ڀاڱي جو ڪم جنهن معيار سان ٿيڻو گهرندو هو، اهو ته نه ٿي سگهيو آهي، پر تنهن هوندي به هن سلسلي ۾ جن ليکڪن، قلمڪارن پنهنجون تخليقي صلاحيتون بروءِ ڪار آڻيندي عالمي گهرجن وٽان ٻاراڻو سرجڻ جي ڪوشش ڪئي منهنجي نظر ۾ ان کي يڪسر رد ڪري ڇڏڻ به بيقدريءَ جو مظاهرو ٿيندو.

زير مطالع ڪتاب "نياريون وٺون" بابت هاڪاري راءِ ڏيڻ رڳو "لفظي ميار" لاهڻ جي برابر ٿي ناهي، بلڪ ڪتاب ۾ ليکڪ جنهن شاندار نموني روزمره جي زندگيءَ ۾ وساريل/غير اهم ڄاڻائي نظر انداز ڪيل شين جي اهميت نصيحت آموز انداز ۾ بيان ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي، ان سان ٻارڙن جي ذهني پرورش ۽ معلوماتي سگهه ۾ اضافو ٿيڻ کان سواءِ وڏڙن جي ذهن ۾ ڪيترن ئي وساريل شين جا عڪس ۽ اهميت اڀري اچڻ جي اميد پڻ آهي. ڪتاب ۾ جيڪا نج، ڌاري ٻوليءَ جي اثرن جي گدلاڻ کان آزاد سنڌي ٻولي ڪتب آندل آهي. سچ ته ان کي ڏسي دل ٺري پوي ٿي.

ڪتاب جي اهميت جو اندازو ان حقيقت مان به لڳائي سگهجي ٿو ته 1980ع ۾ هن ڪتاب جي پهرين ڇاپي طور ڇپرايل ٽي هزار ڪاپيون ڪجهه وقت اندر ئي هٿو هٿ وڪامي ويون، ڪافي وقت کان ان کي ٻيهر ڇپرائڻ جي رٿا بورڊ انتظاميه جي ويچار هيٺ هئي. آئون پاڻ کي ڀاڳوند ڀانيان ٿو جو ڌڻي تعاليٰ هڪ نيڪ ڪم کي مڪمل ڪرڻ جي سعادت جو شرف بخشيو اٿم.

ڄام شورو سنڌ
10 جنوري 2005ع
بمطابق 28 ذوالقعد 1425 هجري

انعام الله شيخ
سيڪريٽري
سنڌي ادبي بورڊ

مهاڳ

هيءُ "نياريون وتون" ٻالي سان ڪتاب جنهن ۾ ڪُل هڪ سؤ هڪ ننڍڙا ليک لکيا اٿم ، سو پڙهندڙن جي اڳيان آهي.

سنڌي ساهتيہ جي گهٽگهرن کان گهڻو ڪري اهوئي ٻول ٻڌڻ ۾ ايندو آهي ، تہ اسان کي پنهنجي لکيتن ۾ نج سنڌي لکڻ گهرجي ، پر وري بہ جڏهن لکندا آهن تہ اهائي ڌارين ٻولين جي اکرن جي ڀرمار هوندي آهي. چي ، ان کان سواءِ اسان جا ليک ٻُسا ٿيو پون. ائين بہ چوندا آهن تہ : نج سنڌي لکڻ ۾ اسان کي ڏاڍي اهنجائي ٿئي ٿي ۽ لکت جي ٻولي بہ سهڻي نٿي ٿئي ، ان ڪري لاچار آهيون.

پر مون جيڪي ڪجھ لکيو آهي ان ۾ نج سنڌي ٻوليءَ جو ڌيان رکيو اٿم . رڳو اسم خاص ، پهاڪا ، چوڻيون يا بيت جيئن آهن تيئن لکيا اٿم ، ٻيو سڀڪجھ نج سنڌي ٻولي آهي. مون کي تہ سلوڻي ڏسڻ ۾ اچي ٿي ۽ نہ ٻُسي يا الوڻي. پڙهندڙ هن ڏس ۾ پاڻ پڙهي نياءُ ڪن. ڪي ڪي اکر جهڙوڪ زور (ٻل) خبر (ڪَل)، خير (سک) ، شيءِ (وٿ) ۽ اهڙا ٻيا اکر جي سنڌي ٻوليءَ ۾ اهڙا تہ گڏ سڏ ٿي ويا آهن ، جي نج کان بہ نج ڏسڻ ۾ اچن ٿا . انهن جي لکڻ کان بہ نہ مڙيو آهيان. "شيءِ" اکرن نج عربي آهي ، پر اسان جا ننڍا ٻار بہ شيءِ شيءِ چوندا آهن. پر "وٿ" اکر سمجهندائي ڪونہ. ان طرح "وقت" اکر سولائيءَ سان اُچاريندا ، پر "ٽاڻو" نہ سمجهندا ۽ نہ چوندا . اهڙا اکر "نياريون وتون" ۾ ڳاڻ ڳڻيا مس ليندا . جن جا نج سنڌي بدل بہ آيم ٿي ، پر انهن جي لکڻ ۾ ڪوبہ ڀولو نہ ڄاتم . ان هوندي بہ منت ٿو ڪريان تہ جيڪڏهن ڪا ڀُل

ڇُوڪ ڏسڻ ۾ اچين ته پنهنجا ٻال ٻَلائي اُها ليکي ۾ نه آڻين. چوندا آهن ته "ٻُلئي ڇُڪئي مار ڪانهي!"

هن ڪتاب ۾ جيڪي ليک ڏنا ويا آهن، سي سڀ هڪ يا ٻن نمونن جا مس ٿيندا. انهن ۾ رڳو ٻارن سان ٻه-چار ٻول ڪيا ويا آهن. هي سڄو ڪتاب ٻارن جي جاڻ وڌائڻ لاءِ سٽيو ويو آهي، پر آس اٿم ته وڏن کي به ان مان گهٽ نه لاڀ پراپت ٿيندو. مون کي هن ڪتاب لکڻ ۾ ڪا گهڻي ويرم ڪانه لڳي آهي. ڏهاڙي پنج- ڇهه ليک لکندو هوس ۽ منهنجو پُٽڙو اعجاز، اهي سنئن اکرن ۾ اتاريندو هو. اهڙيءَ ريت هڪ مهيني ۾ هيءَ سوکڙي لکي وجي پار پيس.

هن ڪم ۾ منهنجي ياٺيجي شمس الدين عرسائيءَ مون سان ساٿ ڏنو آهي، ان جو ٿورائتو آهيان.

جيڪڏهن منهنجو پورهيو پڙهندڙن کي وڻيو ته ڏاڍي سرهائي ٿيندم ۽ ڏٺيءَ سگوري جا ٿورا مڃيندس، جنهن هيءَ همٿ ڏني. اڳتي به اُن ننگيءَ تي ننگ آهي!

ننگ ننگيءَ تي ننگيءَ نار،
ڪيئن وساريان سو سردار!

جيڪڏهن سنڌي ٻوليءَ جي پارکن کي هي منهنجون پچارون وڻيون ته مون لک ڪٽيا. هن اڳهائيءَ جي سَمي ويهي وندر ڪئي اٿم ۽ رنڊا روڙيا اٿم. هاٺي به:

جي اڳهي ته ڪائو ڪچ.
نه تـه ماٺڪن مـوتي ٿئي!

محمد اسماعيل عرساڻي
حيدرآباد سنڌ
آڪٽوبر 1979ع

فهرست

1- ڪک	1
2- مٽي	3
3- ڇيٽو	6
4- ڏهيون، ڪونڌا ۽ ناوا	8
5- آڪڙيون ٽڪڙيون	10
6- ڪُنپيون	13
7- ڪِيوليون يا ماڪوڙيون	14
8- ڪوريئڙو	17
9- ٻڙي	20
10- ڪانءُ	21
11- جُتي	23
12- ڀنپوري	25
13- ڪڙڪُپيتو	26
14- ٿُوهه	28
15- ٻيِ پاڙي	29
16- ڇپڙُ	30
17- پَئُنرُ	31
18- ڄئُرون	33
19- ڏنگُ	34
20- ڳاهُ	35
21- آرونُ	37

22- ميٺھن وساڙو 38
23- گھريتڙي 40
24- ڦوٽو 42
25- واچوڙو 44
26- ڏُٻَرُ 45
27- شرم ٻوٽي 46
28- رُڃَ 48
29- انڊلٺ 50
30- سَن 51
31- ڄارو 53
32- ڏٻند 54
33- پورُو ڪينئون 56
34- ڄاھو 57
35- ڪُمُ 59
36- ڪيڪڙو 60
37- چمڙو 61
38- هَرڻُ 63
39- گينگو 64
40- ڪاتِرو 65
41- سِپون ۽ ڪوڏيون 66
42- سؤپيري 68
43- سونا گيڙو 69
44- ڪُت 71

45- ڪنيڙيون 72
46- ڪُونجَ 73
47- روهيڙو 74
48- مورُ 75
49- ٻونئرا 78
50- چِچڙ، ڄوا، ٻَگهيون 79
51- ٻقو، لِيکون، ڄيون، جون ۽ گهٽا 81
52- مَڪڙ 83
53- پِپُون 86
54- نهائين 86
55- ڪؤنر، گگر ۽ لاک 89
56- ڏنار ڪٿوري 90
57- ڪانَ ڪُتو 91
58- ٻَتَ ڪُنوار 92
59- ٻاٻيهو 93
60- ٽنب ۽ ڏٽو 94
61- تُتو 95
62- مريڙو 96
63- ٻوراني 97
64- ٻبڻ، ٻِهَ ۽ لوڙهه 99
65- تلور ۽ گوڙامٽو 100
66- شڪاري پکيَ 101
67- چِانهه 103

68- ٻُسي، ڏؤنرا ۽ ٻَڪا 104
69- ڳجهه 106
70- سانباهو 107
71- سُرو يا گهٽو 108
72- نورُ 109
73- ساندو، ڳِلوئي ۽ ڳوهه 111
74- چهرو 111
75- لُنڊڙو 113
76- ٻاٽيءَ جا ٻڪي 114
77- ٻَر جون بلائون 115
78- لِيار ۽ ڳاڱيون 118
79- گيدوڙا ۽ ليسُوڙا 118
80- مڇيون 119
81- سائون 121
82- ڦُلا ۽ ڀُڳڙا 122
83- ڳنا 123
84- رُمي 125
85- سارين جون بيماريون 126
86- پينهون 128
87- ڪت 129
88- ڇاپُرو ٻير 130
89- ڪَميري 132
90- گهوٻاٽو 133

91- آپوُن	....	135
92- لپئي	....	136
93- پنجيري	....	137
94- ٽونٽا	....	137
95- جهُل ءِ نَتَ (نطع)	....	139
96- پوکر	....	141
97- ميٿ	....	142
98- ڪسوتي	....	144
99- پڙلاءُ يا هوبو	....	145
100- پتڙ	....	146
101- وهائي	....	147

آءٌ هيءُ ننڍڙو ڪتاب ”نياريون وٿون“ وڏيءَ سِڪ سان سنڌي ٻوليءَ جي سيني سڄڻ اڳيان جهوليءَ ۾ جهلي آڇيان ٿو، پوءِ ڪٿي اُهي هن ذرتيءَ جي کهڙي ٻه ياڳي ۾ وسندا هجن:

پلئه پايو ڪچ، آڇيندي لڄ مران!

نياريون وٿون

1- ڪک

ڪنهن ڪويءَ جو ٻول آهي تہ:

فريدا ڪک بہ نہ نندجي، ڪک بہ وڏي وٿ،
اُڏي پوي جي اک ۾ تہ ڏئي گهڻو ڏک.

ڪيڏو نہ سچ چيو اٿس: ڪک ڪهڙ ڪان اسين تہ برو بر ڦون ڦون ۾ چون چون پيا ڪندا آهيون پر اُن جي ڪارائتي هئڻ جو پلجي بہ ويهي وستار نہ ڪيو اٿئون تہ اهو ڪک ڪو ڪارائتو آهي.

اوهان اهو ٻڌو هوندو تہ "ادا، ڪک هينان لک لڪل آهي." انهيءَ ڀما ڪي تي ڪڏهن سمجهہ ويڙهائي ويچار ڪيو اٿوَ تہ ان جو ارٿ ڇا آهي؟ ڏنو ويندو تہ اسين پنهنجي گهر مان ڪک پن ميڙي سيڙي ڪيندا آهيون تہ گهر سٿرو رهي، پر ڪک پن ميڙيندا ڇا سان آهيون؟ اوهين چوندا تہ ٻهاري سان. ڀلا ٻهاري ڪکن جي جڙيل نہ آهي تہ ڇا جي ٺهيل آهي؟

ٻُهہ ڇا آهي، ڏڀ ڇا آهن، انهن جا ڪک ئي تہ آهن جي مٽيءَ کي پڪي ڪرڻ لاءِ گڏبا آهن. نہ تہ لنب ۾ سيرون ۾ ڦوٽون پنجي ڪين وجن! گارو ڀلا ڪکن کان سواءِ بہ ڪڏهن ٺهيو آهي؟ پيش ۾ مُج جا پن جيستائين سٽي ڪتي ڪک نہ ڪجن: تيستائين انهن مان ڪوڙو ۾ سچو واڻ ڪينئن نهي ۾ اسان جون ڪٿون ڪٿولا ڪينئن مڙهجن. جن تي سين سمهي سک ڪريون. نوڙيون ۾ رسا ٻڌ تہ انهن ئي ڪکن جي سوڪڙي آهن.

هي ڀانت ڀانت جا وجٽا، پنديون يا دبڪيون، ٽپٽيون، ڇبا ڇبيون، سُپ يا ڇج ۾ بيون سوين هٿ جي هنرن جون شيون، جن کي ڏسي وات ڦاٽي ٿو وڃي، اهي سڀ نيٺ تہ انهن ڪکن مان جڙيل آهن. ماڻهو جو هٿ ڇا ڇا نٿو

ڪري- آهن ته ڪٽڪ جون تيليون ۽ سَرن جا تيلا به ڪک. هاٿي انهن ڪکن جو مُلهه ڪَٿي ڏسو.

سنڌيءَ ۾ چوندا آهن ته "ٻڏندو ماڻهو ڪکن جو سهارو ڳولهي." هن پهاڪي جي پچ گهڙ ڪبي ته سمجهه ۾ اهائي ڳالهه ايندي ته ماڻهوءَ کي ڪڏهن ڪڏهن ڪک به سهارو ڏئي ٿو- اهو به ٻڏو هوندوَ ته سياڻن چيو آهي ته، "جو ڪک جو چور سو لک جو چور."

هن جي مراد به اهائي ٿيندي ته جيڪو ڪک جهڙي برو بر ملهه واري شيءِ چوري ڪندو، سو لک جي چوري ڪندي به نه گُسندو. جيترو لک جو چور ڪپتيو سڏبو، ڪک جو چور به اوترو ئي ويساهه ڪانُ ڪِريل هوندو. ڪک جي اکر کي ڏاهن ڪيترو نه پهاڪن ۾ ڪم آندو آهي ۽ان مان ڪيترا نه ڳڻ ڳولي ڪڍيا اٿن.

ماڻهو ته پنهنجي جاءِ تي، پر پکي پکڻ به ڪکن سان ئي پنهنجا آکيرا ٺا جوڙين- جهرڪين جا آکيرا ڏسو ۽ رنگارنگي ننڍڙن چيهن جي گهرن تي نرت وجهو- اهي کهڙا نه سهڻا ۽ سوپياوان هوندا آهن. وڻن ۾ لڙڪندا پيا آهن ته اهي ڪيئن نه پيا من کي موهيندا ۽ سيبائيندا آهن- اهي ويچارا نه ته سرون گڏ ڪن ٿا نه لوهه جون سيخون- اهي ڪک ئي ته آهن جي انهن جي مانجهاندي جو ماڳ آهن- پکي پکڻ جڏهن آنا لاهين ته انهن کي ڦوڙڻ تائين انهن ڪکن جي وچاٽي تي ئي رکندا آهن- سڪين ستابن جا هند وهاٽا برابر ملهائتا آهن پر هي ڪک چا ۾ گهٽ آهن.

هيءَ پرتوي رڳو سوچڻ جي جاءِ آهي- اهي شيون جن کي اسين ڪي ڪين ٿا سمجهون، انهن تي ويچار ڪرڻ سان اسان کي ڏسڻ ۾ ايندو ته خدا هر هڪ شيءِ کي ماڻهو ۽ ٻين ساهه وارن لاءِ هڪ جهڙو املهه ڪري جوڙيو آهي- پوءِ اسان کي مورهين نٿو جڳائي ته ڪک کي لک ڪان ۽ هيٺي کي ڏاڍي ڪان گهٽ سمجهون. خدا جي جوڙيل شين کي هڪ ٻئي ڪان گهٽ وڌ چو چاٽجي؛ چو نه سڀني شين کي هڪجهڙو مانائتو سمجهون ۽ خدا جي هنن سڀني شين

جا هڪجهڙا تورا ڳايون.

ڏٺيءَ جـا اسين گيت ڳايون سدا ،

اڳيان تنهن جي سر پڻ نمايون سدا .

تر جا ابوجهه ماڻهو ويچارا ته مال جي ڳاهه ڪي، جڏهن اهو وسڪاري ۾ ڦٽي نروار ٿئي ته چون ٿي ائين ته "ادا ، هن پيري ڪک جام ٿيو آهي." اسان جي تر لاءِ ڪک ٿي ته جياپو آهي، ڪک آهي ته -ڏڌ ، لسي ، گيهه ، مکڻ، مَنُو آهي نه ته اسين مارو ماڻهو نه مُئن گڏ نه جيئرن پيڙا . پلاٽي ڪري ڪک کي ڪڏهن به نڪمي شيءِ نہ سمجهندا ڪريو ، ايئن ڪرڻ سان ڏٺيءَ جو ڏمر پراپت ٿيندو جنهن کان بچندا رهو . منهنجي اها وياکيان اتو جنهن کي سدائين چت تي رکو ۽ وساريو نہ.

"اها سگهڙ سُمَت، چوکي رک تون چت ۾!"

2- مٿي

واءُ لڳي ٿو ، مِٽي اُڏامي ٿي. اسان جو ڏيل يا بُت مٽيءَ سان پرجي وڃي ٿو ، هنڌ ٿپڙ ، ڪپڙا لٽا ، گهر گهاٽ ڌوڙ ٿيو وڃي. اسين پنهنجو پاڻ کي پيا چنڊيون ڦوڪيون، ٿپڙ ٿاڙي چنڊيون ۽ گهر کي ٻهاري ڏيئي اجوا جرو ڪريون، وهنجي سهنجي پاڻ کي اُجرو ڪريون. ڳالهه جو ونءُ ڳاتو ته مٽيءَ کان پاڻ کي بچائڻ لاءِ سيئي جتن ڪريون. سائينءَ کي ٻاڏايون ته اي ڏٺي، مٽيءَ کان ڇوٽڪارو ڏئي، مٽيءَ ڏاڍو ڏکيو ڪيو آهي. ڏسو ته مٽيءَ کان ڪيتري نہ ٻچان ٿي اچي! پر اڙي آدم جا پُٽڙا، ڪڏهن ان ڳالهه تي به سوچيو اٿئي ته مٽي ڪهڙي نہ مُلهائتي وٿ آهي. جنهن کي تون هڪ نڪمي شيءِ سمجهين ٿو اها ڪيتري نہ ڪمائتي آهي. هن ڳالهه تي سوچ ويچار ڪر ته ڏنڍين اڳريون اچي وينديءَ ۽ اهو چوڻو پونديءَ ته هاءِ آءُ ڪيترو نہ پليل آهيان.

اها جانچ ڪئي اٿئي ته تون نهيل ڇا مان آهين! مٽيءَ جو پتلو نہ آهين؟ قرآن پڙهي پٽي ڏس، سياڻن ۽ ڏاهن کان پڇا ڪر ته پڪ ٿيئي، آخوند محمد

قاسم ڪين چيو آهي تہ:

ڪين آهين، نيٺ ٿيندين ڪين، ڪو ڪارج ڪماءِ،
جو اچيئي ڪم سيان، بيو سڀ ڦٽو ڪر ڪار ڪم.

اوهان ٻڌو هوندو تہ مٽيءَ ڪي خاڪ بہ چوندا آهن ۽ ماڻهوءَ کي خاڪي يا خاڪ جو پتلو بہ، انهيءَ ڪري ئي سڏيندا آهن. اها ڳالهہ تہ توکي مڃڻي ئي پوندي تہ نهيو بہ مٽيءَ مان آهين ۽ مرڻ کان پوءِ بہ مٽيءَ يا ڌوڙ ۾ ئي لٽيو ويندين. مانُ سمورو مٽيءَ ڪي مليل آهي، نہ ڪَل ۽ هڏن ڪي. اِهي تہ سڙي وري بہ مٽي ٿي ويندا. مٽيءَ ۾ ڪجهہ تہ آهي جو مري ويلن جي ٻُنيءَ تي سيڪو اچيو سلامي ٿئي. لطيف سائين ڪين چيو آهي تہ:

ساري رات سنبحان، جاڳي جن ياد ڪيو،
ان جي عبداللطيف چئي، مٽيءَ لڌو مان،
ڪوڙين ڪن سلام، اچي آسڻ ان جني.

لطيف سائين بہ مٽيءَ ڪي مانُ ڏنو آهي، نہ چمڙ، هڏن يا ساهہ کي. ڪن الله وارن بہ چيو آهي تہ ابا پٽڙ نہ ٿيو پر مٽي ٿي رهو، چو تہ اها مٽي ئي آهي جنهن مان گل ڦل ڦٽن ٿا، پٽڙ تي پلي تہ ڪيترائي ڪکر وسن پر ان مان ڪجهہ بہ ڪين اپرندو. مٽيءَ واري ڌرتيءَ تي سيڪو اوپر: اناج، ميوا ۽ وڻ ٽڻ اُسرن ٿا، جنهن مان ڏسبو تہ مٽي ڪيتري نہ لاڀ واري آهي.

اڻ هوند وارن جا آجها بہ مٽيءَ مان تہ نهندا آهن. گنب جي مٽيءَ جون پتيون يا ڪَچين سرن جي اوساري بہ مٽيءَ جي ئي پلاٽي آهي. لنب چنپ بہ مٽيءَ مان ئي ٿئي، مٽيءَ جا نهيل ٿانوَ وري آويءَ يا نهائينءَ ۾ ڪٽي پچايو تہ اهڙا سهٹا ٿيو پون جو ڏني اکيون پيون نرن: ڪُنا، دانگيون، پاتيون، پاتوڙا، ڦيلهيون، جمنيون، ڪونڊا، ٺپا، دڪيون، دلا، مٽ، گُگهُيون، جنڊڙيون ۽ ٻيا پانت پانت جا رانديڪا. اسان کي اهي مٽيءَ جي مهر سان ئي ملن ٿا. مٽي ڌرتي آهي ۽ ڌرتيءَ کي ماتا يا ماءُ سڏيو ويو آهي. موتي ان جي پيٽ ۾ ئي

وجھو آھي. ھن مٽيءَ مان الائي ڪيترا ساھہ وارا بنيا ۽ موٽي ان ۾ ويا، پر اُن اُمڙ جو پيٽ اجا نہ ڀريو آھي. ڪنھن ڏاھي چيو آھي تہ:

وئي خاڪ ڪائي گھڻن جو مٿو،
اجا خاڪ جو پيٽ ڀرجي نٿو!

مٽي ماتا، نہ رڳو ماڻھن کي پنھنجي پاڪر ۾ وني ٿي پر سڀ ساھہ وارا مرون، ڪيڙا، ماڪوڙا، منجھس ڏرون کوٽي پنھنجي لاءِ اَجھو ٺاھين ٿا ۽ مرڻ کان پوءِ بہ مٽيءَ سان مٽي ٿي ملي وڃن ٿا. پاڻيءَ جا درياءَ ۽ ٻيا واھڙ بہ انھيءَ مٽيءَ مان ئي پنھنجون واٽون گھڙي وھن ٿا ۽ سڄي ڌرتيءَ کي ڦلواڙي بنايو ڇڏين. انھن ندين ۽ واھن جي پوتر پاڻيءَ سانِ جو وري مٽي گڏجي ٿي سا پوکن لاءِ ڏاڍي ملھائتي آھي. مٽي نہ ھجي تہ ماڻھو ۽ ٻيا ساھہ وارا نہ ھجن، اھي نہ ھجن تہ ھي سارو آڪاس منڊل جو منڊيو ويو آھي سو نہ ھجي.

ھر ڪنھن وڻ جو ٻج بہ تہ مٽيءَ ۾ ئي ڄَمندي ٿو. ٻيا سمورا ڌاتو بہ تہ مٽيءَ مان ئي کوٽي ڪڍجن ٿا. باھہ بہ تہ انھن ڪانين مان ملي ٿي. سؤ ورھيہ لڳن يا ھزار ورھيہ لڳن، نيٺ ڪانيون، پن، ٻوٽا ۽ ڌاتو ڪنھن نہ ڪنھن صورت جو روپ وٺي وري بہ نيٺ وڃيو مٽي ٿين. جڏھن ائين آھي تہ پوءِ مٽيءَ کان ڪھڙو مھٽو آھي، مٽيءَ جا بہ مالڪ سائين ڪيترا الگ الگ ڪُڙم بنايا آھن: ڪاري مٽي، جنھن کي ڪلرٺا ڪونيون، چيڪي مٽي، جنھن مان سرون، ڪاشيءَ جا ٿانو ٿپا ۽ ٻيو سامان ٺو نھي، ڳاڙھي مٽي، جنھن کي ريج واري مٽي يا لَٽُ تا چئون. اڇي مٽي، جنھن کي واري تا سڏيون. بس ھر ھڪ نمونو جدا جدا ڪم ڏئي ٿو. ڪٺڪ جي پوک ڪلر ۾ چٽ ڪبي آھي تہ ڀلي ٿئي. ان مان ڪارو لوڻ ملي، منجھن لاٽا ٿين جن مان ڪپڙن ڌوئڻ جي ڪار جُڙي. اونو مال ھيءُ چھرو ٻوٽو ڪائي ڏؤ ڪري. واري پوسل وارن ھنڌن تي چٽي آلاڻ سڪائجي، منجھس ٻاجھريءَ جي ٻاراني پوک ٿئي ۽ ٿر ۾ ان کي چيٽي سان گڏي اوتو ڏين ۽ ٻين ڪيترن ڪمن ۾ اچي. ڇا آھڙي ڪا شيءِ آھي بہ ڇا، جا

سواءِ ڪم جي ڏٺيءَ اپائي هجي. مصحف شريف ۾ آهي تہ 'ماخلقت هـٰذا باطلا' . ڏٺي سائين ڪابہ وٿ اجائي نہ بنائي آهي. جڏهن مٽيءَ تي مينهن پون تہ سوڪ ڪائڻ ڪانيوءِ جيڪو تهہ بَڌي وبندي آهي، ان مان سرهاڻ اچڻ لڳندي آهي، ان ڪري ماڻهوءَ پنهنجي سمجهہ هلائي ان مان مٽيءَ جو عطر بہ ناهيو آهي. هونءَ بہ مٽيءَ ۾ هرڪا سڙيل ۽ ڳريل شيءِ جيترو پراڻي ٿئي اوترو سٺي ياڻ جو ڪم ڏئي ۽ پوکون پليون ٿين. ڏسو تہ سڀي سڀڪا شيءِ مٽيءَ مان اُپري اُسري ۽ وري موٽي مٽيءَ ۾ وڃي. سبحان الله! سڀڪا واڪاڻ ڏٺي سڳوري ڪي آهي. اڳياڙيءَ ۾ بہ مٽي ۽ پڇاڙيءَ ۾ بہ مٽي. جڏهن اڳ بہ اها مٽي ۽ پوءِ بہ اها مٽي تہ پوءِ ان کان ڪهڙو اُهم ٿو لڳيو جو چرڪ ٿا پريو؟

3- چيٽو

ننڍا هوندا هئاسين تہ شهر جي گهٽين ۾ سوير ئي مايون ڪاچاٽيون هوڪا ڏينديون ڦرنديون هيون تہ "مائي چيٽا يتر ونو." ڪارو مٽي تي هڪ پاسي کان يتر ۽ هڪ پاسي کان چيٽو. هڪ-بہ گهٽيون ڦري آيون تہ سمورو مال ڪٽو.

ان سمي هندو هوندا هئا، جي اهو وڪر وهائيندا هئا. مون کي مات اچي ويندي هئي تہ نيٺ هي واٽيا چيٽا ۽ يتر ڏهاڙي ڇو ٿيون ونن! گهران امڙ کان پڇندو هئس تہ چوندي هئي تہ ابا ڳنون هندن جي ماتا آهي، ان جو چيٽو هو پوتر پائين ٿا ۽ گهر کي ڏهاڙي چيٽي ۽ يتر جو راڳو ڏيڻ هو پوترتائي سمجهن ٿا.

وڏو تيس ۽ تر ۾ نوڪريءَ سانگي ويس، اتي ڏٺم تہ برهمڻ ۽ ڪراڙ پنهنجي رڌڻ کي چيٽي مٽيءَ جي راڳي ڏيڻ کان سواءِ رڌ پچاءُ ئي نہ ڪندا هئا. سنان ڪري، جٽيون پائي، چاڪڙيون لاهي، پوءِ رڌڻي جي پوتي تي پير رکندا هئا ۽ روٽي بہ انهيءَ راڳي تي ويهي ٿالهيءَ ۾ رکي کائيندا هئا.

ڏياريءَ جي ڏڻ تي خرارن جا منهن اهو چيٽو ڪپندو هو. خرچ بہ ڪو

نالي ماتر ٿيندو هو. هتي اسان جي سنڌ ۾ هندو مايون ته چڙيو پر مسلمان زالون به چيٽي يا لڏ مٽيءَ سان گهرن جو پٽ لنبنديون هيون. رڳي مٽي ڪم نه ڏيندي هئي. چيٽي يا لڏ سان مٽي پڪي ٿيندي هئي ۽ سجو سال گهر جو پٽ ڏنل ليپي سان لوهه تي ويندو هو. تر ۾ مٽي ملڻ ڏکي هئي، ان ڪري واري چيٽي ۾ ملائي مايون گهر جي پٽ کي اوتو ڏيئي چڙينديون هيون. سندن لانيديون، چؤنرا ۽ چونڪيون سڀ انهيءَ اوتن سان سهڻا ۽ سٿرا پيا لڳندا هئا.

تر ۾ ته ڪانيون به ڏکيون هٿ ايندڀون هيون. ڦوڳن ۽ ٻاٿريءَ جي سنهين ڪانين ڪان سواءِ پيو سڪ. ان ڪري رڌپچاءَ لاءِ به چيٽن جا مُنيا ۽ ٽاڦون ناهي سڪائي رکبا هئا، جي رڌڻي جي چُلهه جي سونهن بنبا هئا. نه خرچ نه ڪابار، ڪاٺي مفت، ٻارڻ مفت، پاڻي مفت ڪهڙي ڳالهه ڪجي.

حيدرآباد جهڙن شهرن ۾ اڄ به ڏسبو ته پورهيت مايون مينهن ۽ ڳائين جي پنيان ٿالهه مٿي تي رکي، لڳيون ايندڀون. ڳوهرَ ۾ وڃڻ وقت اهي ڳهٽين ۽ رستن ۾ بوسا لاهينديون ويندڀون هيون ۽ هي مايون ميڙينديون ويندڀون. جتي ڳوهر گڏ ٿيندي، اتي ته سا جهر سوير اهي مايون لوهي ٿالهه ڪٽيو هڪيون تڪيون بينل ڏسڻ ۾ ايندڀون آهن. اهڙيءَ پر چيٽو گڏ ڪري ان جا لولا ناهي ڏرتي تي ٿڦينديون وينديون ۽ ڪجهه ڏينهن سڪائڻ ڪانپوءِ ان جو وکرو ڪندي گهٽا ڪجهه ڏوڪڙ ڪمائينديون آهن. هن وقت جڏهن ڪوئلا چاليهه رپيا مڻ ۽ ڪانيون ويهه رپيا مڻ ملن ٿيون ته چيٽا ماڻهن کي رڌپچاءَ لاءِ گهٽي اوڄ ڏين ٿا ۽ سهانگي ۾ سهانگو ٻارڻ اهوئي آهي.

اها ته ٿي پڪن ڳوٺن جي ڳِر، پر ٻهراڙيءَ ۾ جتي مال مٿو ٿئي ٿو ۽ چيٽو گهَروُ گهرجن کان گهٽو وڌيڪ ٿئي ٿو، اتي ته وٿاڻن ميڙڻ ڪانپوءِ ان جا ڍ ڳ لڳائي ڇڏيندا آهن، جو نيٺ سڪي سڙي پلو پاڻ تي پوي ٿو، جو پاڻ به ٻنين کي ڏين ۽ ٻين کي به وڪڻن ۽ چڱي اُپت ٿئين.

چيٽي کان سکر ماڻهن کي بُچان ٿي اچي. نه رڳو ان جي ڪم آڻڻ کان،

پر ڏسڻ کان بہ. پر ڪڏهن گهَرو ۽ اونهو ويچار ڪري ڏٺو اٿوَ تہ اها شيءِ، جنهن کان بُچان ٿي اچيوَ، اهو ڪيترو نہ ڪارائتو آهي، سون کان بہ وڌيڪ ملهائتو آهي، سوچڻ ۽ لوچڻ وارن لاءِ هن شيءِ ۾ سُڌبُڌ جا انبار پريا پيا آهن.

اُپائڻهار جيڪي بنايو ۽ اُپايو آهي، سا هرڪا شيءِ لاڀ کان پالهي نہ آهي. ساڻهوءَ لاءِ اهڙيون شيون بہ پنهنجي اندر ۾ گهڻوئي سمو سانديون ٿيون. مالڪ سائينءَ ڪا بہ اهڙي شيءِ نہ اُپائي آهي، جا ماڻهوءَ لاءِ ڪمائتي نہ هجي. ان ڪري ڪنهن بہ وٿ کي تڇ نہ پائنجي.

چيٽي مان جيڪا گئس نڪري ٿي، جنهن لاءِ سائنس جي جاڻن هاڻي هڪ وڏو ڳجهہ ڳولي ڪڍيو آهي. اُهو تہ اسان جون اکيون ڪولي چڏي ٿو تہ جنهن شيءِ کان اسان کي بچان اچي ٿي، سا ڪهڙي نہ ڪمائتي ۽ ملهائتي آهي. اسان کي خدا جي اُپايل هرهڪ شيءِ مان سکيا وٺڻ گهرجي. ڪنهن ڪويءَ چيو آهي تہ:

ڪنهن کي گهٽ نہ چاڻ، جي پائين پلو پانهنجو.

4- ڌهيون، ڪُونڊا ۽ ناوا

اهو پهاڪو تہ پڙهندڙن ٻڌو هوندو تہ "ڪوري ڌهي ڇڏي، پر هن اها بہ ڪانہ ڇڏي." ڪوري ويچارا هٿ جي اَڏاڻن تي سوسيون، گربيون، لونگيون ۽ بيو ڪپڙو. جهڙوڪ کپڙ جو ٿلهو ڪپڙو اُڻندا آهن. آڏاڻن تي پَلوُ چاڙهڻ کان اڳ ڪيترائي ڪم ڪرڻا پوندا اٿن. سُٽ جا جوتا ڳنهي ايندا، جي مايون ڦوريون ۽ ڦورا ڪري، اوبرن تي چاڙهيندايون آهن ۽ هڪ ڪاٺ جي اڏي، جا نجو ان ڪم لاءِ هوندي آهي، ان تي تاجيون ڪنديون آهن. جڏهن ڪم پورو ٿيندو آهي، تڏهن اهي اوبيل تاڃيون پيڻ ۾ پسائي، تندن کي ڪَلف ڏيئي، انهن کي پڪو ۽ ڪهرو ڪندا آهن، پوءِ اهي تاجيون جُتَن تي چاڙهي، پيڻ جي وَڪ ۾ ڳنڍجي ويل تندون سوئي جدا جدا ڪندا آهن ۽ ائين ڪندي، تندون اَلاڻ ڇڏي سڪي ونديون آهن. جڏهن تند تند کان جدا ٿي ويندي ۽ کهري ٿي ڇڇڻ

ڪان پڪي تي ويندي، تڏهن ان کي آڏاڻن تي چاڙهي، اُٽڻ جهڙو بڻائيندا آهن. آڏاڻي تي تاڃي چاڙهڻ کان اڳ ان جي ڳنڍيٽي ٿيندي آهي، جنهن ۾ اوزار سان جدا جدا رنگن جا پتا پتا ناهي، اُميرين سان تندون ڳنڍيندا آهن. اها ته تي تاڃي، هاٿي پيٽي جو وارو ايندو، جنهن لاءِ نڙا کپن. اهي نڙا به مايون ارٽ تي ويهي نڙاندين تي پريندبون آهن. ٽڪُ ۾ نڙاندي وجهي ارٽ ڦيرائڻ سان پاسي ۾ رکيل اوبري مان تند نڙي تي ويڙهبي ويندي ۽ سوبن نڙا پري وجي پار پوندبون آهن. اهي نڙا ڪوري ڪٽي ويندو. پهريائين انهن کي پر ۾ رکيل ڪونڊي ۾ پسائي چڙيندو ۽ پوءِ هڪ هڪ ڪري ڪم آڻيندو. هڪ پيٽيءَ تي چڙهي ويندو ۽ ان کي هٿئي سان نوڪ ڏيئي ٻيو نڙو ڪڍندو. هڪ پَهروُ پورو ٿيو ته اهو نوڪ ڏيئي تُرائي سان ڦيرو ڏئي تُرُ تي چاڙهيندو، پر ان کان اڳ ۾ ان کي ڪنؤنر جي پوتي سان پسائيندو آهي ته ڪپڙو سپڪ رهي. اهڙيءَ پَر جڏهن تاڪيو، جو گهٽو ڪري ٿيهن هٿن جيترو هوندو آهي، سو اُجي تيار ٿيندو ته پچاڙيءَ ۾ سُٽ جون پوچڙيون، جن کي "ڏهيون" چئبو آهي، سي بچي پونديون آهن، جي وڏي ڦٽيون ڪبيون آهن.

جڏهن سڄو تاڪيو اُٺجي ويندو آهي ته تُر کي اُس تي سڪائي، پوءِ ڪپڙو تُر تان لاهي، تاڪيي وانگر ويڙهندا آهن ۽ پچاڙيءَ ۾ باقي نائو بچندو آهي، ان جا ڏاڳا مايون ڪيترن ئي ڪمن ۾ ڪم آڻينديون آهن ۽ ڇوڪرا به انهن مان ڏاڳ ـــي، ڪينهوڙن تي ويڙهي، سنا ڪينهوڙا تيار ڪندا آهن ۽ ڏهين جي ڏاڳن سان ئي ڪينهوڙن کي جاري ٻڌندا آهن. ناوا وري چلم جي نڙ ۽ ڳوءِ تي ويڙهي، انهن کي پسائي، نڙ تازو ڪبو آهي ته چلم جي ڦوڪ ٿڌي نڪري.

باقي رهيا ڪُونڊا. انهن مان به ڪيترا ڪم ورتا وڃن ٿا. مُنجهيل سُٽ کي ڪونڊا چئبو آهي. مايون جڏهن نڙا پريندبون آهن ته ڪڏهن ڪڏهن سٽ مُنجهي پوندو آهي ته اهو منجهيل سٽ چني، اڇلي ڇڏينديون آهن، جن کي.

ڪونڊا چٽبو آهي. اهي ڪونڊا ۽ ناوا گڏ ڪري، مايون جنڊن جو تار، پڙ ۽ ڪلي (ڪير) وغيره اگهي صفا ڪنديون آهن، ڪونڊن جو ڳوڙهو ناهي، پوءِ انهن جي مٿان گولائيءَ ۾ ننڍن جون تندون ويڙهيون آهن ته ڪينهوڙن نهڻ ۾ وڏي پرتي ڏيندا آهن. هن مان مراد اها نڪتي ته ڪا به شيءِ ڪم ڪان وانجهي نه آهي، سڀ ڪنهن شيءِ مان ڪارج سري ٿو. شهرن ۾ اسين ڏسون پيا ته ٽين جا پراڻا ٽڪر، لوهه، جست يا ٻين ڌاتن جون پراڻيون ٽڪريون، پلاسٽڪ يا ڪافور جون پڳل ٽنل ڦٽيون، ٽانوَ، پڳل ڪائي جا ٽڪر، رانديڪا ۽ ٻيو ڇا ڇا نٿو وڪامي. اهي شيون گهوڙيا ڳنهي، وري وجي ڪاٻاڙين کي وڪڻ: جي وري پگهاري انهن مان نيون شيون جوڙين. ان ريت نار وارو ڦيرو لڳو پيو آهي. جو ڪنگر يا لوٽو ڪوهه مان پرجي نڪري، سو وري خالي ٿئي ۽ جيڪو خالي ٿئي، سو وري پرجي نڪري. هن جڳ جهان جو ڦيرو گهيرو به ائين هلندو ٿو رهي. ڪڏهن چٽ ڏٺي ته ڪڏهن پينو. جو ڄائو آهي سو مرندو. جا شيءِ اڄ نئين آهي سا سڀاڻي پراڻي ٿيندي. جنٽي ڪنهن سمي وسندي هئي اتي هاڻي سُڃ آهي ۽ جتي سُڃ هئي، اُتي وسندي آهي. ڪنهن ڪويءَ چيو آهي ته:

ڏسون ٿا چرخ جا ڦيرا، ڪڏهن ڪهڙا ڪڏهن ڪهڙا.

مون جيئن مٿي ڪَڪ، ڇيٽي ۽ اڳڙين ٽڳڙين بابت ويهي به-چار سٽون لکيون آهن، اهڙيءَ ريت هنن ڪونڊن، ڏهين ۽ ٻاون، جن کي به هڪ نڪمي شيءِ سمجهيو وجي ٿو، تن بابت به به-چار ٻول ٻڌائڻ هڪ وڏي گهرج سمجهيم. جهڙو حال حبيبان تهڙو پيش پريان.

5- اڳڙيون ٽــڳڙيون

اڳڙيون ٽــڳڙيون به هڪ اهڙوئي وکر آهي جو اسين نڪمو سمجهي، ٻي ڏيانيءَ سان اڇلي ڦٽو ڪندا آهيون. گهر ۾ اهي ڪنهن ٻار آٽي ڦٽيون ڪيون ته ڪاوڙجي پوندا آهيون ۽ ٻارن کي سنيندا آهيون ته گهر ۾ ڪن ڪچرو نه ڪريو. اها ڳالهه پنهنجيءَ جاءِ تي ٺيڪ آهي، پر اهي اڳڙيون، جيڪي ڪم ڏين

ٿيون، انهن تي اسان ڪڏهن به هڪ مَنو ٿي ويهي، ويچار نه ڪيو آهي ته اهي ڪيتريون نه ڪمائتيون آهن.

سگهڙ ماءِ ون وٽ انهن اڳڙين مان جيڪي ڪارج سَرَن ٿا، اهي وسثار وهيٽا نه آهن. ڪڪا ڪِڪيون جي اجا پسونٽڙا آهن، تن جي وهڪ واري جاءِ، جهاڙي اُگهڻ لاءِ انهن جا رلڪا ۽ رلڪيون ناهڻ ۾ اهي اڳڙيون ئي ته آهن، جي اسان جي واهر ڪن ٿيون. جيسين بارڙا سمجهه پريا ٿين، تيسين انهن اڳڙين جا ٿُبن جا ٿُبا ٿا ڪپن، نه هڪ به اڳڙي. ان ڪري ويم ڪان اڳ مائرون ويندين آهن اڳڙيون گڏ ڪنديون. هينئر ته ڪٽي سُٺانجي ۾ ڪپهه ڪم اچي ٿي. پر بي پهچ ماٺهن لاءِ اينترو خرچ ڪٿان اچي جو ڪپهه جا ٿبا، جن جو ملهه هينئر اُپ سان ڳالهيون ٿو ڪري، سي ڳنهي سگهن. سچو سٺانجو اهي اڳڙيون ئي بهراڙين جون مايون ۽ دايون ڪم آڻين.

ڪپڙو لٽو پراڻو ٿيو ته شهري زالن وانگر نڪي اهو وڪٽي چڏين، نڪي ان جي بدلي ٿانوَ ٿپا وٺن، پر اهڙا پُراڻا سُراٺا ڪپڙا ويندين آهن گڏ ڪنديون. گهر جي ڪم ڪاج کان واندڪائي ملين ته انهن اڳڙين مان ڪيئي ڪم وٺن. اوهين رليون جيڪي ڏسو ٿا ۽ سمهڻ مهل مٿان ڍڪيو ٿا، يا هنڌ تي وڇايو ٿا، سي انهن اڳڙين مان ئي ته سگهڙ زالون جوڙينديون آهن. اهي پراڻا ڪپڙا چڱا چڱا ٽڪر ڪتري، انهن کي جدا جدا رنگ ڏيئي، سڪائي، چورس ٽڪر ناهي يا انهن مان ٽُڪ ڪري گل ڦل ڪتري، پوءِ رنگ برنگي چورس ٽڪرن کي سُئي ۾ ڌاڳي سان سبي، جوڙ ڪري رلين لاءِ مٿيون تهه (پُڙ) اهڙو ته ناهي وٺن، جو نيڻ پيا ٺرن. رليءَ جو هيٺيون تهه (ليهه) به ڪن ڦاٽل ٽٽل چادرن يا اجرڪن مان سڄا سڄا ٽڪر ڳنڍي تيار ڪن. نئين ڪپڙي تي پنسو-ڪونه وجائين. رلين جو وچ به ڪپهه سان ڪونه پرين، پر اهي ئي اڳڙيون (پُجَ) انهن ۾ سياٽپ سان سَٿي، سئيءَ جو اهڙو ته سيبو ڪن، جو چپ چپن سان ۽ ڏند ڏندن سان لڳيو وڃن.

درزين جي دڪانن تي اها ڪاتر جام هوندي آهي، جا هو پنهنجا دڪان اچي اجري ڪرڻ لاءِ ميڙي سيڙي ڪٽي ڦٽي ڪن. اها ڪاتر به مايون

منٺون ڪري انهن کان وٺن. درزين کي چون ته ابا ڪاتر ڦٽي نه ڪجو، اسان کي ڏجو ته اسان کي ڪم ايندي. انهيءَ ڪاتر مان وهاٽا پرين، جي ڪپهه جي جاءِ وٺن. مايون چونديون آهن ته "ابا، ڪم سان ڪم، سمهڻ مهل مڙئي مٺو مٺيرو هجي. اسان کي هي اڳڙين جو رليون ۽ وهاٽا چمار گذارڻ لاءِ بس آهن، وڏيڪ اسان کي ڇا گهرجي. شاهوڪار پلي ته پَٽ جي هنڌن تي سمهي ڪونگهرا هڻن، اسان کي هي پٽ پٽيهرن کان وڌيڪ پلا آهن. وڏن ماڻهن کي ته ڪپهه ۽ پَٽ جي هنڌن ۾ به ننڊ نه اچي ۽ پيا پاسا ورائيندا آهن، پر اسان کي ته ڪنڊن تي گهَري ننڊ اچيو وڃي، دهل پيا وڄن ته به سجاڳي نه ٿئي- شاهوڪارن جي ننڊ جهرڪيءَ جي چون چون به ڦٽايو رکي."

پيرن يا خدا وارن جي آستن تي به جهنڊون لاهرائي، ماڻهو اڳڙيءَ ۾ مٽن تان کوڙيل وار ڳنڍ ڏيئي، ڪنهن وڻ ۾ ٻڌي ڇڏيندا آهن. انهيءَ ڪم لاءِ به ته اڳڙيءَ ٽڪر ئي ڪم اچي. ٻارن کي تڏ تپ ٿئي ته ڪاڙهو ڪاڙهي اڳڙي ٽڪر ۾ ئي ته ڇاڻبو آهي. ڪنهن لڱ تي ڌڪ لڳي ۽ رت نڪري پوي يا ڪٿي ڦٽ ڦرڙي ٿي پوي يا ڪنهن کي اک تي پٽي ٻڌڻي هجي ته اڳڙيءَ جي پٽي ئي ته ڪم اچي. ڪا ٻتي ميري ٿئي يا لالٽين يا چمني ڪاري ٿئي، ڪٿي ڪو ميرو ڏُبو ٿي پوي، ڪٿي ڪو سٽپ يا مس جو ڇٽو ٿي پوي- ڪلڪ تان مس اُگهڻي هجي ته بس اهائي دانهن ڪبي ته "اڙي ڪو اڳڙيءَ ٽڪر ڏيو ته اُگهي اجرو ڪريان. اڳڙيون يا ڪاڳر ڳچ ڏينهن پسائي پَٽ ڪري، ڪُٽي سَٽي ڪرت وارا همراهه انهن مان اهڙا ته رليف مٺپ (نقشا) ناهي، انهن کي رنگ روپ ڏئي پهاڙن، ڍنڍن، سمنڊن، اپ ٻيٽن، اپ سمنڊن، ندين ۽ نارن، راسين ۽ ٻيلن جا اهڙا ته نيشان ناهي وٺن، جو واهه واهه! جا آواز چپن تي پهچيو وڃن.

اڙي مايون اڳڙيون، اوهان کي جڏهن ڪو نڪمي وٽ ڪونيندو آهي ته مون کي ڏاڍو ڏک ٿيندو آهي. اوهان جي مُلهه جو ڪاٿو لڳائيندو آهيان ته اوهين سون کان سوايون ڏسڻ ۾ اينديون آهيو. اوهان جي هوند سان اڻ هوند وارن جا ڪيترا نه ڪاج ٿا سَرن. ٻارن جي راند روند ۽ وندر جون گُڏيون ۽ انهن

جا ڪپڙا به ته توهان اڳڙين مان ئي ٺا ٺاهيو! اڳڙيون ڀلي ڀلي!

6- ڪُنيون

سڀاڻي سائين جيڪي ڪروڙين اوپر هن ڌرتيءَ مان اپاريا آهن، تن ۾ ڪُنيي به هڪ انوکو اوپر آهي. سيني سَلن ۾ ٻوٽن جو ٻج هوندو ئي هوندو آهي، ٻج کان سواءِ ڪا به شيءِ ڌرتيءَ مان نه ڦٽندي آهي، ڪٿي ڌرتيءَ تي پاڻيءَ جون ندين ليٽائي وجهو ته ڪو به ڦُلُ ڪنڊ نه ڪيندو. رڳو ڪُنيي ئي آهي جنهن جو نڪو ٿئي ٻج نه پاڙ. نڪري به رڳو تڏهن جڏهن مينهن وسن ۾ ٻوٽا ساوا ٿين. وار ياسي ۾ مِٽي ڌرتيءَ ۾ ئي ڪُنيون جنم وٺن. رات جو مينهن وَسي بس ٿئي ته سج اڀرڻ سان ساجهر سوير ڪُنيون ڪَر ڪٽي ٻاهر نڪرن، پوئا ۾ پٽ انهن ڪنيين سان ڪلندا ڏسڻ ۾ اچن. آهن پلا اڇيون ڪير جهڙيون سو جڏهن ڌرتيءَ مان منهن ڪين ته اچن ڏندن وانگر ڌرتيءَ جي وات مان ڪلنديون نڪري نروار ٿين.

ڪُنيون آهن موسمي ياجي ۾ هنن جي جمار به ٿئي هڪ ٻه ڏهاڙا. سَجر ڪُنيي هٿان ڪيي، هُٿان ڪاڏي ته واهه نه ته ٻئي ڏينهن ڏپ ڪري وجي ۾ ڪائڻ جهڙي نه رهي. ڪُنيين جي ياجيءَ جي مند آهي سانوڻ جي، ياگ سان ملي ۾ ڪاڏي ته واهه نه ته وري ٻارهن مهينا ماٺهو سِڪيو. ڪُنيين جي انهيءَ مند ۾ گهُر به ڏاڍي ٿئي. جهنگن جا جهانگي توڙي شهرن جا سکر ماٺهو به هن جي سڪ ۾ رهندا آهن ته-ڪڏهن ٿو سانوڻ وَسي ۾ ڪڏهن ٿا ڪُنيون کائون.

ڪن اپرن سيرن لاءِ ته پورهيو به نڪري پوي ۾ ڪُنيين جي وڪري مان چڱا ڏوڪڙ ڪمائين: ڇا ڪندا آهن جو ڪنهن وڻ جي هڪ سنهي ڏانڊي ڪپي ان ۾ ڪُنيون هار يا سَنگهر وانگر پوئيندا ويندا آهن ۾ جڏهن لار نهي وجي، تڏهن هٿ ۾ ڪٽي شهرن ۾ اچن. وڪري مان چڱو ڪجهه پراپت ٿئين ۾ انهن ڏوڪڙن مان ٻيون جياپي جون گهر جون پوريون ڪن. شهر جا ماڻهو ته ڪُنيين لاءِ آتا وينا هوندا آهن، سي ڪيتري به مُلهه سان هيءَ ٻارهن ماهي سوڪڙي

ڳنهندا آهن. پوءِ انهن ڪُنيين کي شهري توڙي ٻهراڙيءَ جون مايون ڏوئي ڏمالي ڳنرا ڳنرا ڪري ڏاڍا گيهه جا داڳ ۽ پُڇٽيون ڏئي اهڙو تہ سوادي ٻوڙ تيار ڪن، جو هٿ ۽ چپ چٽيندا رهجو وڃون. ڪنيون جيڪڏهن ٻين پاڇين وانگر ٻج چٽڻ سان پوکيون وڃن تہ سندن ايڏو مانُ ٿيئي ڪين يا ڪا ڪُنيين کي پاڙ هجي تہ بہ جوئر جي کيتن وانگر ڦُٽي پون، پر سڀاجهي سائينءَ هنن جو ٻج ئي نہ اُپايو آهي تہ پلي سندس ٻانها انهن جي سڪ ۾ سال گذارين ۽ منهنجا تورا ڳائيندا رهن ۽ سوال ڪن تہ سائين سانوڻ آڻ.

7- ڪيوليون يا ماڪوڙيون

ڪيوليون ڪنهن نہ ڏنيون هونديون؟ گهٽين ۾ گهرن ۾ جتي ڪٿي سندن واسو آهي، ڌرتيءَ ۾ سنها سنها ٻر نا هي انهن ۾ هزارن لکن جي ڳاٽيتي ۾ رهن. ماڪوڙيون آهن تہ هڪ ننڍڙو جيوُ پر ڪم وڏا ٿيون ڪن. سندن پاڙا بہ ٽي آهن: هڪڙيون تمام ننڍيون سنهيون ڳاڙهيون جئين وانگر، ٻيون وڏيون پيٽ پُني ڪاريون ٿئين ۽ ٽيون اڇيون. انهن اڇين کي اڏوهي بہ ڪوٺين: انگريزيءَ ۾ کين "وائيٽ انٽس" چون. پهريون ۽ ٻيو پاڙو هرڪا اها شيءِ، جا ماٺو کائين، سي سڀ شيون کائين. باقي اڇيون ماڪوڙيون يا اڏوهي ڪاٺ ۽ ڪاڳر کائين. ڪاٺ ۽ ڪاڳر جي دستين سان هاجا ڪريو ڇڏين. درن دروازن جي ستياناس ڪريو ڇڏين ۽ ڪتاب ٽُڪي ڇيهون ڇيهون ڪريو ڇڏين. اُن ڪري اُنهن جي بچاءَ لاءِ ڪتابن ۾ نم جا پن ۽ تماڪ جا پن وجهبا آهن، درن درين کي ڏامر لڳائبو آهي ۽ دفتر جي ڪاٺ جي گهوڙن جي پيرن هينان پاڻيءَ جون ڪونڊيون پري رکبيون آهن تہ ڏرتيءَ تان مٿي چڙهن تہ پاڻيءَ جي ڪونڊين ۾ ٻڏي وڃن.

سنهيون ڳاڙهيون ماڪوڙيون تہ جنهن شيءِ تي چڙهيون، ان جا پاڳا ڪڍيو ڇڏين. کنڊ ۽ ٻين مٺين شين جهڙوڪ ماکيءَ جون تہ ويري آهن، ڪنهن جي ڪپڙي يا هنڌ تي ڪا مٺي شيءِ ڪِري تہ اتي بہ چڙهي ويندیون ۽ ماتهوءَ

ڪي ڇڪن سان سُڄائي ڊبڙ ڊبڙ ڪريو ڇڏين. وري جڏهن اهيُ هندڏيا ڪپڙا اُس ۾ سڪائجن، تڏهن وجي پرمر پري ٿئي. وڏيون ڪيوليون وري اناج لاءِ ڪال آهن، سندن بِرَ ڪوتي ڏسبا تہ اندر ڍِگ اَن جا گڏ ڪري رکنديون آهن. اهو سڀ اَن ڍوئي اچي پنهنجيُ بِرن ۾ ڏڪئي تاڻي لاءِ گڏ ڪري رکنديون آهن. جڏهن مينهن جي موسم ۾ يا سياري جي سيءَ ۾ ٻاهر نہ نڪرن تہ پوءِ پنهنجو گڏ ڪيل اَن ويهي چس سان کائين. هي ماڪوڙيون اورچ بہ هڪڙيون ئي آهن. اورچائيَ تہ اسان ماڻهن کي بہ انهن کان سکڻ گهرجي. ڪم ڪرڻ کان بنهہ ٿڪجن ئي ڪين. سارو ڏهاڙو ٿوٽي رات پيون اَنُ ڍوئينديون آهن.

اسان پنهنجي سنڌي ڪتاب ۾ هنن ماڪوڙين بابت هڪ بيت پڙهيو آهي، جو هت لکان ٿو:

گُڻ عجب آهي اورچائيءَ سندو،
آدمي جيڪو اورچائي ڪندو.
من گهُريا مطلب انهيءَ ٿيندا نصيب،
هن اورچائيءَ جو قِلُ آهي عجيب.
ٿوري ٿوري ڪم منجهان ٿيندو گهڻو،
جيئن ٿو بڻجي ڍِگ، رکي هڪُ هڪ ڪڻو.
جيتڙن ۾ پڻ اورچائي ڏسو،
تا ذري مان ڪيو وجهن ڪيڏو قصو.
ڏِس اورَچائيءَ ۾ ماڪوڙين جو حال،
هڪڙي ماڪوڙي سندو بُڌجو مثال:
هڪڙو واريءَ جو دڙو ڪٽ هو پيو،
تنهن کي ننڍڙي ڪنليءَ پٽي ڍوئيو.
ڪنهن ماڻهوءَ چيس اي ڪنلي غريب!
چو پٽي ڪرين تون هي پورهيو عجيب؟

چيائين مون کي دل گهرئي سنگتيءَ چيو،
اُن چوڻ تي هي اٿم پورهيو ڪيو.
تنهن تي ماٺوءَ کي لڳو ڏاڍو عجب،
چيائين اي ڪنلي، سُڄ تون هي سبب:
وات ۾ تون تي ڪٽي تورو ذرو،
کيئن ڪُتائيندينءَ پلا ايڏو ڏڙو؟
تنهن تي ڪنليءَ چيس هيءَ ڳالهه سُڻ:
مون ۾ ته آهي اور چائيءَ جو گُڻ.
ڪم ڪرڻ کان ٿيندي ڪڪ مُور ڪين،
جي مُيس ته به چوندم آفرين!

هي ماڪوڙيون وري وير-وٽو به ڏاڍيون ٿينديون آهن. اوهان ٻڌي هڪ آکاڻي به پڙهي هوندي، جا آهي "نانگ ۽ ماڪوڙيون." هڪ نانگ ڏهاڙي ماڪوڙين جي ٻرن وٽ اچي ماڪوڙيون کائيندو هو. هڪ ڀيري اهو نانگ در مان ٿي لنگهيو ته رهڙجي پيو، کل ڇلجي پيس ۽ رت وهڻ لڳس. ماڪوڙين کي به سُڌُ پئجي وئي. هنن کي به هئا ساڙ، سي چڙهي ويس ۽ چڪي چڪي ساهه ڪڍي ڇڏيائونس. چوندا آهن ته "ڪنهن به ساهه واري کي نه ڏکوئجي." ڪڏهن انهن جي ٻُلَ ۾ اچي وڃبو ته اڳيون پويون ڪسرون ڪڍي ڇڏيندا، تنهنڪري ڪنهن کي به نه ڏکوئجي. ڏسو ته ماڪوڙيون ويچاريون ڪيڏيون نه ننڍڙيون آهن ۽ اسان جي پيرن ۾ پيون لتاڙجن. اسان جا ٻار به ڇڇي، ٿنڊڻ يا ڏينيوءَ کان ڏجندا، پر ويچاري هيٺي ماڪوڙيءَ کي مارڻ ۾ دير ئي نه ڪندا. سچ ته هيٺن تي سيڪو ايندو ٿو رهي، پر پاڻ کان ڏاڍي سان هٿ ئي نه اٽڪائيندو!

ويچارين ماڪوڙين کي اکيون ٿين ئي ڪونه. سندن سُنگهڻ واري اندري ڏاڍي تکي هوندي آهي. هلنديون ويند يون ۽ گهر جي ڇت تي به

جيڪڏهن ڪا شيءِ سنگهيائون ته هڪبئي پنيان ڊ ِهاڙا ڪري ناسون هٽنديون وينديون ۽ اتي وجي پهچنديون. سنگهر ڪري هلڻ ماڪوڙين ڪان ته ڪو سکي. ڏسڻ جي سگهه نه اٿن، ته سُنگهڻ جي سگهه خدا ڏاڍي ڏني اٿن. چوندا آهن ته "نانگ جو پير، ڪيوليءَ جي اک ۽ ملان جو دان پُڄ. ڪنهن به نه ڏٺو آهي!

اسان کي هر هڪ ننڍڙي شيءِ مان ڏاهپ سکڻ کپي. الله سائينءَ ڪا به وٿ بنا ڪم جي پيدا نه ڪئي آهي. ڪيوليءَ جي ڪمن تي ڌيان ڏبو ته اسان کي ڪيتريون ئي ڪمائتيون ڳالهيون ڏسڻ ۾ اينديون.

8- ڪوريئڙو

ڏٺيءَ سڳوري هن پرتويءَ تي جيت ته پانت پانت جا لکن جا ڳاڻيتي ۾ اُپايا آهن. هر هڪ جيت جا پنهنجا پنهنجا گُڻ آهن. ڪوريئڙو به انهن مان هڪ آهي. هن کي ڪوريئڙو ان ڪري چون ٿا، جو هو ڄاري اُڻندو آهي ۽ ڪوري ڪپڙو اُڻندو آهي. ڪوريءَ کي ته ڪپڙي اُڻڻ لاءِ سُٽ کپي، هٿڻ ڪپن ۽ ٻيو سامان کپي، پر هن ويچاري ڪوريئڙي کي سيڪجهه پنهنجي مٿي ڪرڻو ٿو پوي. ڪنهن به شيءِ جي گهرج ٻئي هنڌان پوري ڪرڻ جي ڪاڻ ڪڏهن ڪانه ٿي پويس. وري جيڪا ڄاري اُڻندو آهي، سا اوهان پنهنجي گهرن ۾ گهڻو ڪري ڏٺي هوندي؟ سوين ڪوري مڙن ۽ سُٽ جا ڌاڳا ڪني ڪن، پر ڪوريئڙي جي ڄار سان ڪٿي ٿا برميچين! ڪوريئڙي جي ڄار جون تندون وارن ڪان به سنهيون هونديون آهن ۽ پٽ ڪان به ڪونئريون ٿينديون آهن. ڪنهن به ڏورانهين ڏيهه مان اهڙو پٽ ڪيتري به ملهه تي ملي نه سگهندو- ته پوءِ ڪوريئڙو اهڙيون تندون ڪٿان ٿو آڻي؟ اوهان کي ٻڌي ڏنديون آگريون اچي وينديون ته ڪوريئڙو اهي تندون پنهنجي گگ مان ناهي ٿو. پنهنجي اندر مان پٽ- ڪينئين وانگر اهي تندون ڪڍي، ۽ پاڻ ئي اُٿي پنهنجي ڄاري ناهي ٿو. پاڻ تندٿي جيڏو، ڊگهين تنگن سان پنهنجي ڄاريءَ ۾ تڪڙو تڪڙو هلي، ته به

جاريءَ کي ڪجهه به جوکو ڪين ٿئي، پر ڪو ماڻهو جاريءَ کي هٿ لائي يا ڪک سان ڇُهي ته اک ڇنڀ ۾ جاري ويڙهجي سيڙهجي ناس ٿيو وڃي، ۽ هٿن يا ڪک کي چنبڙي پوي. مَکَ يا مَڇَر جهڙن ننڍڙن ڪيڙن سنهيون ۽ هلڪيون آهن، پر ڪوريئڙي جي جاريءَ ۾ ويا ته ڦاٿا. ڪوريئڙو جار ناهيندو ئي آهي پنهنجي پيٽ گذر لاءِ. جيڪي جيت ڦاٿا، انهن تي وارو ڪري وڃي ٿو ۽ ڳڙڪائيندو ويندو. ڪوريئڙي جي جاري، جا هونءَ ته بنهه سنهي آهي، پر ڏٺيءَ جي جوڙ ته ڏسو، جڏهن واچون ايندڙيون آهن، تڏهن پٽر جون سڳهاريون جايون ۽ انهن جا منگهه: ٽُلها ٽُلها وڻ به پاڙؤن پٽجي ويندا آهن، پر ڪوريئڙي جي جار کي ايڏيون وڏيون واچون به ڪو جوکو رسائي نه سگهن. ڪوريئڙي جي جار جهڙي سا تهڙي لڏندي پئي، پر پٽجي اُڏامي پَٽ ڪونه پوندي. ڪري ٿي ڪا اِتي اسان جي سمجهه ڪم! ته هي سڀ الله سائينءَ جي جوڙ آهي، جنهن تي جيئن ويچار ڪبو، تيئن سمجهه دنگ رهجي ويندي.

اسان جي قرآن سڳوري ۾ به هڪ سورت سڳوري آهي جنهن جو نالو ”عج ڪبوت“ آهي، يعني ”ڪوريئڙو“. ها ها، اهوئي ڪوريئڙو جنهن جي ڳالهه پيا ڪريون. قرآن جهڙي خدا جي ڪلام ۾ ڪوريئڙي جي سورت لکڻ به ڏاهپ کان ٻاهر ته نه هوندي! اسان جو رب سائين به اسان کي ان مان اها ساڄهه ڏسي ٿو ته اي ڪار مٺا، اُيا به پيرا. ساهه وارا ماڻهو! ڏسو ڏسو، سوچيو ۽ ويچار ڪريو ته مون ڪهڙي نه انوکي جوڙ جوڙي آهي. منهنجي هر هڪ ڪم ۾ اوهان جي ڏيان ڏيڻ لاءِ هڪ وڏي ساڄاهه سمايل آهي. تنهنڪري منهنجي ساراهه ڪريو ۽ وڏائي ڳايو، مون کي سڀ ويل ساريو ۽ منهنجا ڳڻ ڳايو.

پڙهندڙ ٻارڙن رابرٽ بروس راجا جي ڳالهه ته پڙهي هوندي ته هن کي ڪوريئڙي ڪهڙي ساڄهه سيکاري: هڪ ڪوريئڙو هو جنهن هڪ پٽ تي چڙهڻ جي لاءِ ڇهه ڀيرا ڪاهه ڪئي. ڀيري ڀيري سان ان تان ڪري ٿي پيو ۽ نيٺ ستين ڀيري پٽ جي چوٽيءَ تي چڙهي وڃي پار پيو. رابرٽ بروس سارو

رنگ ويني ڏنو ۽ پاڻ همت نہ هاريائين ۽ ويرين تي حُلمہ ڪري ويو ۽ سوڀ ڪتيائين. ان ڳالهہ تي هڪ بيت بہ چيل آهي، جو اوهان پڙهيو هوندو، جنهن جون سٽون اوهان جي ڄاڻ لاءِ لکان ٿو:

ليٽي لعل پلنگ تي، ڪنهن ملڪ جي شاهہ،
اوريو پئي اندر ۾، ڪجي ڪا صلاح،
رعيت پڻ راضي ٿئي، سيڪو چوي واهہ،
ڪانہ سجهيس ڪا راهہ، تيلهن مڙس موڳو ٿيو.

موڳو ٿي هي رهيو، وائي نہ آئي وات،
سڄ لهي سانجهي ٿي، متان پئي رات،
هي پنهنجي اندر سان، اوري اهائي ٻات،
متان تي پريات، جاڳو سڄ پڻ جام تي.

سڄ جاڳو، ٿيو سوجهرو، پلنگ نہ ڇڏيائين،
ڳڻتي انهيءَ ڳالهہ جي، پئي پل پل ڪيائين،
ڪِرندو ڪنهن مهل ڪوريئڙو، پَٽ تي ڏٺائين،
ڪوريئڙو اُٿائين، پوءِ چُري چڙهيو ديوار تي.

ڪوريئڙو ڪاهي هليو، چڙهيو مٿي ديوار،
ڪِري پيئڙو پٽ تي، موٽي سو تنهن وار،
همت نہ هاري تنهن ذري، ڪوشش ڪيائين پيهار،
البت هٿ بہ چار، چڙهي سو مٿي ٿيو.

چڙهي سو مٿي ٿيو، وري ڪريو پٽ،
تڏهن انهي شاهہ کي، کِل ڇڙي جهٽ پٽ،
چي، ويچاري وڏڻ سان، ڪانہ ڪئي ڪا گهٽ،
تڪڙ جنهين وٽ، سو مور نہ پهچي ماڳ تي.

چهه پيرا هي ڪريو، سنپيريو ستينءَ وار،
ڪي ڏيرو ڪني تڪڙو، چڙهي پيو ديوار،
پرو پنڌڙو ناهي ڪي، باقي هٿ ٻه چار،
پهتو جڏهن پار، تڏهن شاهه شرمندو ٿيو.

اهو سڄو بيت ڪوريئڙي جي اورچائي بابت آهي.

9- ٻڙي

ٻڙيءَ کي ڪي صفر چون، ڪي زيرو، ڪي پائنٽ، ڪي ڊيسيمل، ڪي ناٽ ۽ ڪي ڪجهه! پر ٻُڙي چوڻ سڀ کان وڏيڪ وڻندڙ آهي. هيءَ ٻڙي جنهن کي نه آهي تولهه، نه آهي ڊيگهه، نه آهي ويڪر، نه آهي گهاٽائي، نه آهي منجهس ڪو گڻ. ان جا ڪم ته ڏسو! ايڪو لکي ان جي ڪابي پاسي ٻڙي ڏيو ته هڪ جو ملهه ڏهه ٿي وڃي، ٻي ٻڙي ڏيو ته سؤ، ٽي ڏيو ته هزار. ايئن ڪروڙن تائين وڃيو پهچي. پر وري جي ان کي ايڪي جي ساڄي پاسي رکوس ته سؤ ٻڙيون ڪٽي ڏيو پر ايڪي جو اگهه اوتري جو اوترو، هڪ ترُ به نه وڌي. ٻڙيءَ جو اهو جادو منتر به عجيب آهي. جَسُ هجي ان ماڻهوءَ جي کوپڙيءَ کي، جنهن هيءَ ٻُڙي ڳولي لڌي. ليکي چوکي جي ڪم ۾ سولائي ڪري وڌي، ۽ هاڻي ساري جڳ جو ليکو انهيءَ ٻڙيءَ تي آڌار رکي ٿو. ٻڙي نه هجي ته ڏهه ايڪا، سؤ ايڪا ۽ هزار ايڪا ڪيڏي، اسان جا هڏئي ڳري وڃن ۽ جڏهن انگ پڙهون ته ايڪا ڳڻي ڳڻي اڌمُئا ٿي پئون. ڳڻپ ۾ ڪو ايڪو پلجي وڃون ته وري ڳڻيون ۽ ڪم سڄو هيٺ مٿي ٿي پوي. جڏهن ڪنهن ماڻهوءَ جو هاج ڪم رُلي ويندو آهي ته سنڌيءَ ۾ چوندا آهن ته "بس ٻڙي اچي ويس." شاگرد ويچارا ته ٻڙيءَ سان مٿو به گهٽو ڪپائين، پر ان کان پڇن به اهڙو جهڙو "ڪانءُ پڇي ڪاريءَ کان." شل نه ڪنهن کي ڪنهن پيپر ۾ ٻڙي مارڪون ملن ته سندس ڪاريَت ڏوهي ويندي، ۽ روئي ڏيندو. پاڙهيندڙن جي اک ۾ هڪ پاسي، هڪ جيڏن جي اکين ۾ ٻئي پاسي، مائٽن جي موچڙا ماريا چنپ ٿئي پاسي، جمارئي وِهُ. سچ پچ ته ٻڙي آهي سا ننڍڙي پر آهي وِهُه جي ڳنڍڙي.

ڪنهن به ٻوليءَ جا اکر ۽ ٻول ٽيستائين سڃاڻي نه سگهبا، جيستائين ٽُٻڪا ڏنل نه هجن. اهي ٽيڪا وري ڇا آهن، اهي ئي ٻڙيون آهن. جي نه ڏجن ته ٻولي پڙهي نه سگهجي. دمن جون نشانيون به اهي ئي ٻڙيون آهن، سڄو دم رڳو هڪ ٻُڙي، اڌ دم ننڍڙي اڀتي واءُ مٿان ٻڙي ۽ "ٻٽي دم" ۾ اُڀيون به ٻڙيون. جيستائين اهي اهڃاڻ لکت ۾ نه ڏبا، تيستائين ڳالهه سمجهه ۾ نه ايندي، لکڻ پڙهڻ ۽ پرُجهڻ ۾ ڏکيائي ٿيندي.

مون مٿي چيو آهي ته ٻُڙيءَ کي نه ڪا ڊيگهه نه ڪا ويڪر. ڪنهن به هنڌ جو وچ لهڻو هوندو ته اهائي ٻُڙي ڪم ايندي. ڊرائنگ ڪڍڻ لاءِ ته ليڪون ڪپن، پر ليڪون به نهيل انهن ئي ٻڙين مان آهن. هڪ ٻڙيءَ کي ٻي ٻڙيءَ سان ملائبو ته سڌي ليڪ نهي پوندي. ڪنهن شڪل، جهڙوڪ ٽڪندي چوڪندي وغيره جون ڪنڊون ماپڻيون هونديون ته اهائي ٻڙي ڪم ايندي، جنهن تي ڪنڊ ماپ رکي ڪُنڊ جا درجا لهبا. ڇا ٻڙين مان ڪا ڊرائنگ نه نڪرندي؟ ڪير ٿو چوي. ٻڙين جي ميلاپ سان اهي اهي ڊرائنگون نڪرن ٿيون، جي ڏسي ڪٽي چُپ ڪر.

پرت جي ڪم ۽ ڇُرَ جي ڪم ۾ به ٻُڙيون ڪم اچن. پهريائين ٻڙين جي پور سان ڪپڙي تي ڇاپو ڪيدي، پوءِ اچي پَٽ جي ڌاڳي سان انهن مان گل ڦل ۽ ٻيا جيڪي پرت جا نمونا پرتا هجن، سي پرين.

واهه مائي ٻُڙي، تنهنجون اوجون ويهي لکان ته پوريون نه ٿين. توکي ماٿهو تيچ سمان ٿا ڀانئن، پر اهي ڀاڻ ڀُليل آهن. تو جهڙي نه ڪا ٿي، نه ڪا ٿيندي. منهنجي تو سان ٻان آهي.

10- ڪانءُ

مون کي ماٿهن ننديو به چڱيءَ پر آهي. چيو اٿن ته "اندر ڪارو ڪانءُ، ٻاهر ٻولي هنجهه جي." مون ڪان ٻُچان به اچين ٿي. ڪنهن جي گهر جي ڀت تي ويهي ٻولي ڪريان ته "ڀڳو ڀڳو، لِڪو لِڪو" ڪري ڊوڙائي ڪڍندم، چي:

نياڳي ڪن ئي ڪائي چڙيا آهن، هڪليونس تا تہ وري وري اچيو ويهي، گليل ڪٺي پٺر چُنيوس، ڪاري هينان داٽا وجهي ڪارو مَندي رکو تہ ڦاسي. مطلب تہ مون سان پانت پانت جون جُنيون جودڙيون ڪندا تہ ڪيئن بہ ڪري ڪيس پڇايون، جو وري نہ اچي. ڏسو، مون سان ڪهڙو نہ بڇڙو سلوڪ ڪيو ٿو وجي. ڪو سائو چَتون پلجي گهر آين تہ پيا ٽڙنڌا ۽ گدگد ٿيندا ۽ چوندا تہ منُو پُٽ آيو آهي- پلي ڪري آيو- ساوا ڪنپ، ڳاڙهي چهنب، ڳچيءَ ۾ ڪنٺي! مٺو ڪانگ ڪارو ڪنو، اسان جي ٻارن ڪان لولا ڪسي، چور ڦورو، مٺو ڪٽي جو! چَتون ڦلواڙين ۾ رهي، منا ڦَل ڪائي ۽ هيءُ ڪارو دانگيءَ جهڙو سارو ڏينهن وتي اسان جي ٻنڊ ۽ سڪ ڦٽائيندو. واه واه، اوهان ڪي جس هجي!

اهو تاٿو ياد نٿو اچيوَ، جڏهن ڪنهن جي اچڻ جي يا ڏسڻ جي سڪ هوندي اٿوَ تہ پوءِ مون کي ڪيئن ياد ڪندا آهيو! ڏ تتيءَ جو بہ جڏهن ڪنهن وڻ تي ويهي تان تان ڪندو آهيان تہ ائين ڪونہ چوندا آهيو. ڪوڙ تہ ڪونہ ٿو ڪريان: "آءَ ڪيانتا خير جا، ڏي تپڪي، ڏيانءِ مِٺي تِڪي، ڪير تو اچي، فلاٽو ڪي فلاٽي؟" پوءِ جي آءُ اُڏامي ويس تہ جنهن جي نالي وڻ ڪان پوءِ اڏاٽس تہ اوهان کي پَڪ تي ويندي تہ هيءُ يا هوءَ پَڪ اچي ٿو سهڙي.

ڪوي پنهنجي ڪوَتائن ۾ مون کي پنهنجي پرين ڏي نياپو يا سنيهو ڪونہ ڏيندا آهن؟ ۽ چوندا آهن تہ:

وڻ چڙهي وائي مِني، ڪانگل ڪئي تو ڪالهہ جا.

۽ مون کي منٿون ڪندا آهن تہ اسان جو نياپو نينهن جو نيئي سڄڻ ڏي ڏيج. ائين بہ ڪين چوندا آهن تہ:

آءُ تہ ڪانگل تو ڏيان، هينئون ساڻ هٿن،
وجي ڪاءُ ولات ۾، مهندا محبوبن،
من پرين پاڻ پڇن، تہ هيئن قربان ڪير ٿيو!

آءُ اوهان جا نياپا سنيها سواءِ ڪنهن لالچ جي، وجي اوهان جي پيارن

کي پهچايان، اوهان کي سُک جا سنيها رسايان، اوهان کي آسيسون ڪريان تہ ڏٺي پُٽ ڏيوَ، جن جي هٿن مان آءٌ لولا ڪسيان، ڏينهن ٽتي نياڳي نند ويڙهي وجيوَ تہ اوهان کي اونگهہ ۾ آرس مان جاڳائي، ڏٺي ياد ڏياريان. ڪارو آهيان تہ ڇا ٿي پيو؟ اوهين پاڻ ڪونہ آکيندا آهيو تہ "ڪارو الله جو پيارو، اڇو ڪڪڙ جو ٻچو."

ڇا پکين ۾ منهنجي سڃاڻپ جي هاڪ نہ آهي؟ اوهين سنڌيءَ ۾ پهاڪو ڪونہ ڏيندا آهيو تہ "هيءُ اهڙو سياڻو، جهڙو ڪانءُ." چتون هڪ موڳو پکي، ٻولي اٿس 'ٽيون ٽيون' . هاري پوک تان هڪلينس يا مالهي ميون تان ڊوڙائي ڪڍنس تہ ڪيس ڪا نياڻي ڦيرائي هڪل ۾ چون تہ "ٻلو، ٻلو" . طوطو پڃرن جو ٻاندي آهي ۽ آءٌ آجو پکيئڙو آهيان. ٻوليءَ جا ڪي ٻول ٻولي ٿو تہ ڇا ٿي پيو. مناڀون، ڇُوريون ۾ ڦل ڦول بہ تہ مِنُوءَ کي ڪارايو ٿا، مون کي رڳو گوشت جو هڏو ياڳ ۾ آهي، سو بہ جڏهن اڇليو. اوهين پاڻ ڪونہ چوندا آهيو تہ "هي شاگرد سمجهي ڪونہ ٿو، رڳو طوطي وانگر ياد ڪريو اچي. هاڻي اهڙي بي سمجهہ طوطي جي ٿا مون سان پيٽ ڪريو! واهہ واهہ، مون سان هاڻي نہ ڳالهائجو ۽ پنهنجا سنيها انهيءَ چتونءَ کي ڏجو تہ ڏسان ڪيئن ٿو اوهان جي پرين کي پڄائي- بس بس!

11- جُتي

ڇا مان ڏريئون جُتي هيس! نہ نہ مان هڪ پوتر ساهہ وارؤ هيس، جنهن کي هندو ۾ برهمڻ پوڄيندا هئا. مان سندن ڳئو ماتا هيس. مُنهنجو امرت جهڙو منو کير پيئندا هئا، منهنجي شيوا ڪندا هئا. مون کي ماتا سمجهي، منهنجو وڏو مانُ رکندا هئا. هزارين ورهيہ اڳ ڪرشن ڪنئيو اسان گانين جو گرڌاري هو سندس پوتر گوپيون مِنهنجي ٽهل ڪنديون هيون! برهمڻ، جي برهما جي مک مان نڪتل آهن، سي اسان جي وڏين ماتائن جا ٽهليا هوندا

هئا. منهنجو جنم هڪ ڪلال جي گهر ۾ ٿيو. خبر نہ آهي تہ ڪنهن جي جوڻ وئي آيس. ننڍي گابي هيس، مون کي پيار سان پاليو پئي ويو، وڏي ٿيس تہ ڏاڍي سهڻي ۽ متاري ٿيس. مون کي سائو گاهہ، ڪڻ ڪُتر ۽ ڏارو ملندو هو. نيٺ نڍان وڏي ٿيس ۽ پاڻ ماءُ ٿيس ۽ ٻچن کي جنم ڏنم. هرڪو ننڍي مان وڏو ٿئي ٿو، ٻلوان مان ٻيو ٿئي ٿو. منهنجو ٻڍاپڻ بہ اچي سهڙيو، اگهي رهڻ لڳيس. منهنجي مالڪ ڪلال دوا درمل، سُتيون ڦڪيون بہ گهڻي ئي ڪيون، پر موت اچي ڪنڌ تي ڪڙڪيو. مئس تہ ڪلال ڪاتي وڏي، سندم چوڙو لاهي سڪايو ۽ لوڻ ٻُرڪي بانس وجايائين. پوءِ اڪ جو کير مکي، وار ڏار ڪيائين، پوءِ منهنجي اُجري چمڙيءَ کي اڏوڙ تي چاڙهي روز ڏاڍو ڪُٽيندو هوم. ٻبرن جي چوڏن مان مون تي رنگ چاڙهيائين. رات جي تارن جي مٿم جوت پئي ۽ ڏَپ مان ڦري، مون ۾ سڳنڌ آئي. جڏهن منهنجو چمڙو هرهڪ جي ڇهڻ جهڙو ٿيو، تڏهن مون کي چگي مُلهہ ۾ وڪيائين. پوءِ تہ وري اچي ڀاڳ کليو. مون مان مهانگيون ۽ مُلهائتيون بيگون نهيون، جوتا نهيا ۽ ٻيون اهڙيون ڪيئي شيون جڙيون ۽ ٽڪر منهنجو ڪنهن موچيءَ ڳنهي، مون مان سنڌي جُتي ٺاهي، جا هڪ سگهڙ ماٺوءَ کي وڪيائين. ڦن پنهنجي جتيءَ تي چانديءَ جي تارن جو پرت پرايو ۽ هرڪو مون کي هٿ ۾ ڪٽي، پنهنجي اکيان چتائي ڏسندو ۽ وهسندو هو. ٿوري بہ مون ۾ دز پوندي هئي تہ يڪدم ڇنڊيندو هو ۽ سٿرو رکندو هو. ڪڏهن ڪا لِڦ منهنجي مالڪ جي پيرن ۾ وڏي هونديم تہ مون کي تيل مکيو ويندو هو ۽ ڪونئرو ڪيو ويندو هو. چوري چڪاريءَ جي ڊپ کان منهنجي ڏاڍي سنڀال ڪئي ويندي هئي ۽ سدائين مون کي بِلاٽتو ڪري رکيو ويندو هو تہ متان ڪنهن جي ٻچڙي اک نہ لڳي ۽ بدسوٽي نہ ٿئي. مسجد ۾ نماز لاءِ منهنجو مالڪ ڪڏهن مون کي پير ۾ پائي ويندو هو تہ ڪڏهن مون کي لاهي اندر وجي رکندو هو تہ متان جتين جي چور جي وَر نہ چڙهي وڃان. پاڻ تہ وڏو جتن رکندو هو، پر ٻين کي بہ چوندو هو تہ:

پنهنجي جُتين کان رهو سيئي نمازي هوشيار،
سوي مسجد پيو اچي هڪڙو خضر جي صورت.

ڏسو هن جڳت جا لاڙها چاڙها، هيٺ مٿا هيون. ڪڏهن پوڄا جي شيءِ هيس، ڪڏهن منهنجو ڪير امرت ڌارا هو- ڪڏهن ڪلال جي ور چڙهيس، جا منهنجي سِپي برهمڻ چمندا هئا، ان تي ڪلال جي ڪاتي وهي، هڏ ماس کان منهنجو چمڙو جدا ٿيو- مون تي لوڻ ٻرڪيو ويو، اڏوڙ تي ڪُٽيس، ڪو تڪر ڪيڏانهن ويم ته ڪو ڪيڏانهن. مون مان ڇا ڇا نه نميو، ڪمڙن ڪمڙن جي پيرن جي سوپيا ٿيس. هاءِ هاءِ، اڄ به اها ساڳي جتي آهيان، جنهن کي چنبيو ڦوڪيو تي ويو. جڏهن پراڻي ٿيس ته مون کي منهنجي مالڪ جي نوڪرن پاتو. چَتيون چَتيون تي ويس ۽ نيٺ نڪمي ٿي، اچي هن گند جي ڍير تي پئي آهيان. ڪو اڪ ڪٿي ڪونه ٿو ڏسي ۽ نه ئي ڪير منهنجي اتاهين تي سوچي ٿو ۽ نه ڪير منهنجي هي دکدائڪ ڪٿا تي ويچار ڪري ٿو. هن پرتويءَ جو نالو ئي نانءُ جو گهر آهي، ان تي بانور ڪهڙو ڪبو!

12- پنپوري

اڄهو هڪ پيو جيت، هن جي سونهن ۽ سوپيا ته ڏسو ۽ پوءِ پنهنجي من ۾ نياءُ ڪري ڏسو ته ڏٽي پاڻ سهڻو آهي ۽ ڪيس ان ڪري سونهن ڪيترو نه وٺي تي. سونهن جي خبر پيٽ سان پوندي، ان ڪري ڪيترا گدلا جيت به اُپايا اٿس، جن جي ڏسڻ سان نيچ ۽ اُتم شين جي ٻوجهه پوي ٿي. هونءَ ته ڏٽيءَ جي جوڙ ۾ ڪا به وڏ ڪانهي ۽ نه ڪا شيءِ بنا ڪم جي ٺهي آهي پر سونهن ۽ اسونهين وٿن جو ڦير سمجهه ۾ اچيو وڃي.

اي پنپوري، تنهنجي ڪهڙي واکاڻ ڪريان، تنهنجو اُڏامڻ، ڪنهن اُپي ڪانيءَ جي چوٽيءَ تي ويهڻ، لڏڻ لمڻ ڪيڏو نه پيارو آهي! من گهرندو آهي ته توکي اندر ۾ جاءِ ڏيان، اکين تي رکان، سيني سان لايان ۽ تنهنجو سر ٻر چُمان.

پنپوريءَ جا ڪل ٽي قسم ٿين ٿا: هڪڙيون ساديون پنپوريون، جي پيلي رنگ جون ٿين، ٻيون ڳاڙهيون پنپوريون، جن کي لال ڪنوار ڪونين ۽ ٽيون نر پنپوريون، جن کي حجامڙا ڪوٺيندا آهيون. سيني ۾ سهڻي لال ڪنوار ٿئي، ٻار پاڻ کي تسيا ڏيئي لال ڪنوار ڦا سائڻ جي ڳڻ ڪندا آهن ۽ پير پير ۾ لڪندا چپندا لال ڪنوار جي پنيان اوچتو ئي اوچتو وجي سندس ٻول کي پڪڙيندا آهن، ويچاري ڦٿڪندي ۽ پَر گهٽائي هٽندي آهي پر ڪٿي ٿا ٻار جند ڇڏينس! ٻارن کي وٽندو آهي سندس اُڏامڻ، سو ڇا ڪن جو سندس چيلهه وٽ ڌيريءَ جو ڌاڳو ٻڌي، ڌاڳي جي ٻئي ڇيڙي کي هٿ ۾ جهلي پوءِ ڪٿي اُڏائيندا اٿس. هوءَ ويچاري پائيندي آهي ته مون کي بند مان ڇوٽڪارو مليو پر ٻار ٻه هن جي پويان ڌاڳي کان جهلي وٺي ڊوڙندا آهن ۽ وري جڏهن ڪٿي هلي ويئي ته هن جو پوڳ ڏسندا آهن.

حجامڙا ڏاڍا لُچ ٿيندا آهن، انهن کي ٻار پڪڙي هڪٻئي سان وڙهائيندا آهن. ويڙهو ڏاڍا ٿين، هڪٻئي جي ڳچيءَ ۾ اهڙو ته چڪ پائيندا آهن، جو ڪڏهن ڳچي ڪپجيو پوي ۽ ڌڙ کان ڌار ٿي ويندي اٿن. پهريون نمبر پنپوري ويچاري سياڻي ٿيندي آهي، نه ڪنهن سان وڙهي نه وڳي، پنهنجي من مستيءَ ۾ ئي مڳ هوندي. ٻار جڏهن پنپورين راند لاءِ نڪرن ته پوءِ پهرين انهيءَ ڏنڏي ۾ هوندا آهن، ماني تڪي به وسري ويندي اٿن، نيٺ جڏهن گهر ورن ته پنج- چار پنپوريون پاڻ سان ڪنهن نه ڪنهن پر آڻين ئي آڻين.

13- ڪُڙڪُبيتو

ڪُڙڪُبيتي کي تاندڙو به چوندا آهن، پاڻي وهي ايندا ۽ پوڪون سايون ٿي مٿيريون ٿيندنيون ته اجهي ڪڙڪبيتا آيا. ڌٽيءَ جي جوڙ آهي، الاجي ڪٿان نڪريو نروار ٿين، ساين ٻنين ۽ آسپاس جي ٻوٽن ۾ رات جي تاٽي چمڪات لڳا پيا هوندا. هڪ ڪارو ننڍڙو جيت، سندس پول ۾ مالڪ سائينءَ اهڙيءَ ته جوت رکي آهي جو رات جي انڌيري ۾ اُڏامندا ويندا ته چڻ جوت جا ڏيئا جڳ

مگھ ڪري رهيا آهن.

اوهان کي سُڌ آهي تہ ڪابہ جوت جهڙوڪ: باهہ، بجلي، گاسليٽ جون بتيون، سئي گئس ۽ ٻيون جلائو شيون گرم ھونديون آهن ۽ انھن کي هٿ لائڻ سان هٿ سڙي پوندو آهي، انهن جي جوت جي جَر جايون، جڳميون، لانديون ۽ لوڙها سازي رک ڪريو ڇڏي، پر هيءَ هَڪڙي ئي جوت آهي جا ٿڌي ٺانئري آهي ۽ ان کي هٿ لڳائڻ سان هٿ کي آسيس پئي ايندي.

ننڍڙا ٻار ڪُڙڪُٻيتي تي چريا هوندا آهن، رات جو جڏهن هو چمڪڻ لڳندا آهن ۽ ڪنهن جاءِ تي ويهي تمر تمر ڪندا آهن تہ ڊوڙي وڃي انهن کي پڪڙيندا آهن ۽ پنهنجن ململ جي چولن ۾ بند ڪري هٿ ۾ اها چولي جي ڳنڍ ڪٽي سندن چمڪات ڏسي پيا وهسندا آهن. هڪڙي مان تہ پيٽ ڪين پر جين پر جيترا پهچي سگهن اوترا ڪڙڪُٻيتا ڦاسائي ڪنهن شيشي ۾ بند ڪري ڪٽي رکن تہ جهڙا بلب پيا ٻرن. رات جو اهو ڇهڇٽو ڏسن، پرپات تي تہ اها جوت گم ٿي ويندي ۽ ڪڙڪُٻيتن کي ڇوٽڪارو ڏيندا.

ڏسو تہ ڏٺي ٻاجهاري ماٺوءَ لاءِ ڪهڙيون ڪهڙيون نہ پيار پريون ۽ لاپ واريون شيون ناهيون آهن، جن مان ماٺو ڪيترائي گهاٽا واڌا وني ٿو. اهي ئي ڪڙڪُٻيتا آهن جي جهنگن برن ۾ منجهيل واٽهڙن کي واٽ ڏيکارين: هونءَ تہ اهو ڪم تارن جو آهي پر ڪڙڪُٻيتن جي مُند ۾ تارن کي ساهہ پٽڻ جي گهڙي مليو وڃي ۽ سندن ڪم وجيو ڪڙڪُٻيتا ڪن.

وٽن ٽٽن تي ويهن، ٻنين ٻارن ۾ ويهن تہ سندن جهرمر لڳيو وڃي ۽ سوچي نٿو سگهجي تہ ڏٺيءَ جا اسان تي ڪيترا بي انت ۽ اپار ٿورا آهن. اي ڪڙڪُٻيتا، آءٌ تنهنجي ڪيتري واکاڻ ڪري ڪيتري ڪريان، تنهنجو ننڍڙو سرير ۽ تنهنجي جوت منهنجو ڏيان ڏٺيءَ ڏي ورائي ٿي. جيڪا ڪن پل تو سان گڏجان ٿو تہ پنهنجي تن من، منهن ۽ جڀ تي اهو ڏياوان داتا ئي ياد اچي ٿو. منهنجي مُک مان پرارٿنائون نڪرن ٿيون، جي منهنجو پالڻهار مون کي ياد ڏيارين

ٿيون. منهنجي لاءِ کُڙکُبيتن جي جيوت هڪ وڏي وٿ آهي جنهن تي ڏيان لڳائڻ سان:

وڃيو من لائين پريان سندي پار ڏي.

14- ٿوهر

سنڌيءَ ۾ چوندا آهن تہ "سهڻا ٿوهر بہ پَٽن ۾ پيا آهن." جنهن مان مراد هوندي آهي تہ لڇڻ ماڻهوءَ جا چڱا هوندا تہ نيڪ، رڳو سونهن ڪهڙي ڪم جي. جيئن ٿوهر سخت ڪوڙو هوندو آهي، رڳو گدري، هنداڻي، ريپڙيءَ، چيڙ ۾ بين اهڙين شين کان ڏيک ويک ۾ سهڻو ٿيو تہ ڇا ٿي پيو. هڪ ٻيو بہ پهاڪو ڏيندا آهن تہ "سهڻيءَ صورت کان سهڻي سيرت ڀلي آهي." ان مان مراد بہ ساڳي آهي تہ سگهڻي سونهن گهوري، ڪراڪي لڇڻ چڱا هجن. اهو بہ چيو ويندو آهي تہ چڱن گڻن واري ماڻهوءَ جي هٿان ٿوهر وٺي کائجي تہ اهو انهيءَ منائيءَ کان چڱو آهي، جا هڪ ڪلڇڻي جي هٿان وني کائجي. اهو بہ ٻڌو هوندو تہ "گوشت جي سڌ ۾ سِڪي مرجي، اهو ان کان چڱو آهي، جو ڪِنن ڪا ساين جي ڇڪتاڻ ۾ ڦاسي وڃجي."

ٿوهر ويچارو بہ هڪ جهنگ جو اوپر آهي. مينهن پون تہ ٻوٽن تي ٿوهر وَل وراڪا ڏيئي پَٽ ساوا ڪري ڇڏي. وَل جا پَن، ڇا نهينءَ جي پَنن وانگر ٿينس، ڦير رڳو اهو ٿئي جو ڇا نهينءَ جي وَل جا پَن وڏا ۽ ويڪرا ٿين ۽ ٿوهر جي وَل جا سنها ۽ سوڙها ٿين. ٿوهر جڏهن پچي پيلا ٿين تہ جهنگن ۾ جهڳ مڳ لڳيو وڃي، ڏسبن تہ دل پيئي نرندي، پر هٿ لاءِ تہ نہ منجهن ڪا سڳنڌ ۽ نہ سنو ساءُ- ڪڙا جهڙا وِهُ- نہ ڪَچا کائي سگهجن ۽ نہ رڌي، پر منهنجي پياري ڏٽيءَ ڪا بہ وٿ نڪمي نہ جوڙي آهي، اهڙي نڪمي شيءِ بہ اڳهن جي ڦڪي سُتي آهي ۽ ان مان ڪيترين ئي دوائون جُڙن. منجهانئس جُلاب جڙي، جو پيٽان وهاري. جنهن کي پيٽ نہ اچي تہ ٿوهن جون نهيل گوريون کائي تہ پيٽ جي اگهائيءَ کا آجو ٿي پوي. ٿوهر جي گُل، گودو ۽ ٻج سڀ ڪم اچن، پر ٿوهر

ان ڪم لاءِ ڪيترا ميڙي ڪيترا ميڙيا. گھرج سارو ته ڪٽبا ، باقي وري به اُن ۾ سڙي سُڪي ، اتي ئي پيا رهن ۽ ٻيءَ مند ۾ وري انهن جا پتن ۾ پيل ٻج ڦٽي پون.

سنڌيءَ ۾ چيو اٿن ته "واهه غريبي واهه!" ويچارا سُڄا ۽ ولها سانگي انهن توهن جا ٻج ڏٽ وانگي ڪم آڻين. مٽن جي منهن ٻج گڏ ڪري ، ڪونارن ۾ پسائي چڙيندا ۽ ست گھمرا پاڻيءَ ۾ مهٽي مهٽي ، انهن جي ڪڙاڻ ۽ ڪاراڻ ڪڍي ڇڏيندا ، جڏهن نه انهن ۾ توهن جي ٻانس رهندي ۽ نه ڪاراڻ ، تڏهن انهن کي سُڪائي ، اُڪريءَ ۾ مهريءَ سان ڪُٽي ، جنڊ ۾ پيهي ، انهن جو اٽو ٻاجهريءَ جي اٽي يا ٻين ڏٽ جي پيٺل داڻن سان ملائي ، ماني پچائي کائي ڇڏين ۽ پنهنجو پيٽ گذر ڪن. اها ڳالهه اوهان کي وڏي اچرج جي لڳندي ، پر ٿر وارن کان پڇو ۽ پارڪرين کان سُنهن کڻايو ته اوهان کي ساري سُڌ پئجي ويندي ته آءٌ سچ ٿو چوان يا ڪوڙ ٿو ڪريان؟ اسان کي ڪپي ته ڏٽيءَ جي جوڙ مان ڪا به وڏ نه ڪيون. ڏٽيءَ جي جوڙ ۾ ڪانه ڪا سياڻپ هڪي تڪي رکيل آهي. اچو ته ان مالڪ کي سارا هيون.

15- ٻي پاڙي

ڏٽيءَ سڳوري ٻوٽا ۽ وليون ڪيئي اُپايون آهن ، پر وَل وَل کي ڏاندي ٽنئي ۽ پَن ٿين ، ڦُٽن به ڌرتيءَ مان ۽ ٻج به ٽنئين ئي ٿئين. پر واهه مائي ٻي پاڙي! توکي وڻ ويڙهي به چون. توکي ته نه ڪو ٻج ، نه ڪا پاڙ ۽ نه ئي تون ڌرتيءَ مان ڦُٽي نڪرين ، جتان توکي ڪو پاڻي ملي ، جنهن تي اُپڙين. نه تيئي ڪو پَن ۽ ڏاندي نه پاڙ. تون ته رڳي ٽُلهن ڏاڳن وانگر ڏاڳا ڏاڳا هوندي آهين. اُپڙين به وڻن تي. پاڻي به انهن وڻن جي ساوين پنن جو چوسي وٺين ۽ ان تي ڦلجين ڦولجين! تنهنجو ٻج به تنهنجا ڏاڳا ئي آهن ، جن مان ان- ڏهه ڏاڳا ڪٽي هڪڙي وڻ تان ٻئي تي اڇلي ڇڏ ته اهو وڻ به تنهنجي جُٺ ۾ ونجي ويندو. اهڙيءَ ريت تون اهڙي ته نياڳي آهين ، جو ساوا وڻ سڪائي ڇڏين ۽ پاڻ سدائين سائي رهين. توکي

وري ڪائي ڪو گڏهه بہ ڪونہ. ويجهين بہ تڪڙي. ڪن ڪارائتن ٻوٽن يا ولين تي پوين تہ جهڳوئي جهڻ ڪري ڇڏين. ويچارا هاري پيا سورن جي مُنهن. سڀ ڪم ڪاج ڦٽا ڪري، پهريون توسان جنگ جوٽين، هٿن سان وٺ وٺان ڪري توکي روڙي، اُنهن تان لاهي وجي ساڙي ڇڏين، جي توکي نٽا ساڙين تہ پنهنجي پوک ٽا جلائين، ڪن سو ڪن بہ ڇا؟ پريان ڏسڻ ۾ تہ تون بہ ڏاڍي موچاري ٿي لڳين، پر ڪوءِ پئي تنهنجي اهڙي سونهن سوپيا! تنهنجا لڇڻ ڏسي، ماڻهن ويچارن اهو ڀاڪو ناهي ڇڏيو آهي تہ "اڙي ڦلاڻي ڪي پاڙ پٽو هجي، جو لڄ شرم پويس، هيءَ تہ بي پاڙو آهي." جنهن جي پاڙ نہ آهي، ان جا پٽا ڪهڙا ٿيندا. جنهن جي پاڙ ڪوڙي، تنهنجا پٽا منا ٿيندا ڇا؟ پر مائي بي پاڙي، توکي تہ خدا پاڙ ئي ڪانہ ڏني، تون پرمار آهين. ڌرتيءَ مان پاڻي ڪونہ چوسين، پر ويچارن وڻن جي پنن تي پلجين ۽ انهن جو پاڻي چوسي، انهن کي سڪائي ڦٽو ڪرين. ماڻهوءَ کي ڪپي تہ پاڻ پنهنجو ٻوٽو ٻاري ۽ ٻين جو رت نہ چوسي. اڙي بي پاڙي، تون بہ ڪنهن نہ ڪنهن ڪم ايندي تہ هونديءَ؟ ڪا بہ وٽ نڪمي تہ اُپايل ڪانهي. تون اهڙي نرچي آهين، پر تنهنجي رس مان بہ ڪي دوائون جڙن ٿيون، جن مان ماڻهوءَ کي لاڀ پراپت ٿئي ٿو. ان ڪري آءٌ توکي بہ ڪُواريندس ڪونہ، نڪي گلا ڪندس، پر پاڻ سڌار. وڌيڪ توکي ڇا چوان!

16- ڇيڙ

ڇيڙن کي مِتيرا ڪونين، ڀراڙي جا ماڻهو پنهنجن پُٽن تي ڇيڙ خان ۽ متيرو خان نالا بہ رکن. پر ڇيڙ يا متيرا آهن ڪهڙي بلا؟ آءٌ انهن لاءِ ڇا چوان، انهن کي تہ سيڪو سڃاڻي، ويچارن جون وليون پوکن ۾ پاٽمرادو اپرنديون ۽ پوڻن تي مينهن وسڻ ڪانپوءِ پکڙي ڌرتي سائي ڪيو ڇڏين. پهريائين اهي وليون ننڍا ننڍا گل ڪڍن، پوءِ انهن گلن مان ڇيڙ ڦٽيو پون. پهريائين ننڍا ساوا ڪَچا ڇيڙ، پوءِ پچي پيلا ۽ ڳاڙها ٿيو پون؛ پوءِ رسجي منا ٿين ۽ ماڻهو انهن کي وڏي هيج سان کائين. شهرن جي پاڇي- گهرن ۾ وڪامن بہ ڪوڙ. هنن جي

پوکڻ تي ڪا ڪنهن کي جاکوڙ ڪرڻي ڪا نه پوي. جنهن ڌرتيءَ تي اُپرن، سا نه گُهري، ٻج، نه هر: نه سنڌن پوکڻ ۾ پالڻ ۾ ڪو پورهيو ڪرڻو پوي، نه سنڌن سنڀال ونڻي پوي، بنا پورهيي ڦل مليو پوي. متيري کي ميوو ته نه ڪونبو، پر ٻاڄي ته آهي ئي آهي. مارو ماڻهو ڪَچا به کائين ته رڌي ٻاڄي ڪري به چاهه چس سان واپرائين. هنن لاءِ ڇيڙن جو ڳُنڌڻ، تورين ۾ پيندين کان گهٽ پلو آهي. گوشت جي ٻوڙ، مڇيءَ جي ٻوڙ ۾ به پون ۾ ڏاڙهون جي داڻن جي کٽاڻ جو ڪم به ڏين. ڪوڪيون پچائين ته انهن ۾ به ڏاڙهونءَ جي ڪڻ بدران سُڪل ڇيڙ ڪُٽي وجهن ته ڪوڪيون اهڙيون ته سوادي ٿيو پون، جو ٻوڙ ۾ ماني ٻنهي جو ڪم ڏين. جڏهن ڇيڙن جي مند پوري ٿئي ته مٽن جي منهن ڇيڙ وڌي اڌو اڌ ڪري منجهن لوڻ ٻرڪي اُس تي سڪائين ته ڪَچريون جڙيو پون. اهي ڪچريون ٻارهن ئي مهينا گيهه ۾ تري کائين. نه ڪنهن ڳنڌڻ جي گهرج نه ٻي ٻاڄيءَ جي اون. ڇيڙن جون ڪچريون ته سکر ماڻهو به چاهه سان کائين ۽ انهن جا واپاري وڪري مان چڱو پئسو ڪمائين. ڪچريون ته ٻهن، پٽاٽن، گوار، انبڙين ۾ ٻين ٻاڄين جون به ناهيون ويندڙيون آهن. انبڙين جي ڪچرين کي انب چور به ڪوٺين پر ٻيلي واهه واهه! ڇيڙن جون ڪچريون سڀ کان سلوڻيون ۽ سوادي. ڏندن هيٺ ڏيڻ سان سنڌن چرچر ئي بس آهي، سنڌن چرچر سان دنگ آهي. سيخ جي ڪوابن جي چرچر به هنن سان نه پُڄي، ههڙيون خدا جون ٻي مُلهيون شيون اسان وٽ کهڙيون نه مُلهائتيون ٿيو پون. اسان ۾ رڳي سمجهه جي سمرتي هجي ته انهن مان کهڙيءَ ريت ڪم ونون. ڏٺي سگهوري ته اسان لاءِ سيڪجهه اپائي ڇڏيو آهي: هاڻي اهو ڪم اسان جو آهي ته پنهنجي سمجهه هلائي انهن مان نرالا ڪم ونون ۽ ڏٺيءَ جي ساراهه ڪريون ۽ سنڌس ڳڻ ڳائيندا رهون.

17- پيُونر

پيُونر ڪنهن نه ڏٺو هوندو؟ پيُونر ٻن ٻاڳن ۾ ورهايل آهن: هڪڙا ”بٺائتا

۾ پيا گدا" . ٻٽائتا پؤنر سچا ڪارا ڏامر جهڙا ، سندن ڪنپ چلڪٽا تين ۾ پيا جن کي گدا چنبو آهي تن جي ڪنڌ تي ٻنهي پاسن کان پيلا چٽا تين. گدا البت ٻٽائتن کان ننڍا هوندا آهن ۽ اهڙا زور مان ڪين اُڏامن جهڙا ڪارا . اهي ڪارا ته اهڙو زور سان اُڏامندا آهن ، جو شل نه ڪنهن کي منهن ۾ لڳن ته جٽڪ ڪو ڏندو لڳي ويو ، پلي ته پيو منهن سيڪي. ٻنهي جو ڪم آهي گلن ڦلن تي پيرا ڏيڻ، ڪنهن سگهڙ چيو آهي ته:

پيرا ڏيئي پؤنر ڪي ، گلن مٿي گُنجار

سڀا جهي ستار ، والي ءِ وڏو وڙ ڪيو.

ماکيءَ جي مکين وانگي هو گلن مان رس ڪونه چوسين ، پر رڳو انهن جي سڳنڌ جو واس وٺن. چوندا آهن ته پريتوان ويچارا پؤنر وانگيان سهٽن جو درشن ڪري واس وٺندا آهن. هي جيت به ڏينين ۽ چيلاٽن جي ڪٽنب مان آهي، پر ڏنگ ڪونه هٽي. ڏنگا بار ته هنن مان به ڪين ترن ، جي اهي ڏينين وانگر ڏنگٽا جيت هجن ته جيڪر انهن کي ويجهو به ڪين وڃن ، انهن کان پري ڀڄن، پر هي ويچارا ڏکوئن ڪونه ، ان ڪري هنن کي به پڪڙي ڌاڳي سان ٻڌي هنن جي اُڏامڻ ۾ ڀٽڪار جو رونشو ڏسن. جڏهن اُڃ لڳيس تڏهن ڪنهن ڪنوري ۾ پاڻي وجهي ان جي ڪني تي ويهاريندا اتس ته اهڙي ڍنگ سان پاڻي پيئندو آهي جو ڏسي دل پئي گد گد ٿيندي آهي. ماٺوءَ کي ڪا بي شيءِ اينترو ڪانه وٽي پر پؤنر جي ڪاراڻ ۾ ڪا ايڏي چڪ آهي ، جو اها اکين کي پئي سيبندي آهي. جيڪي رنگ ڏٺيءَ اُپايا آهن ، سي سڀ هڪٻئي کان سٺا آهن. ڏسو ته اک به ڪاري وٽي ، جي ڪاري نه هجي ته سرمو ۽ ڪجل پائي ڪارو ڪنس ته وڏيڪ وٽي. تِرُ به اڇي منهن تي ڪارو وٽي. وار به پورن کان وڏيڪ ڪارا وٽن. اهڙيءَ ريت پؤنر به ڪارو هئڻ ڪري ئي وٽي ٿو. ڪي پؤنر اڇا به هوندا آهن پر اهي اسان کي ڏني ڪين وٽن . هڪ شيديءَ چيو ته اسان جي ڪاري رنگ مان رڳو هڪ ٽُبڪي جيترو ڪارو ترِ ، اوهان جي اڇي رنگ تي

ڪيتري نہ سونهن تو ڪري، جنهن ڪي سگهڙ سارا هيو وري پيا سارا هين! پر جي اوهان جي اڇي رنگ سان اسان جي ڪاري ڇهري تي داغ تي پوي تہ ان ڪي ڪوڙهہ جو ٽڪو سڏين. اڇين اڪين واري ڪي بہ شيرو سڏين ۽ ان مان وڏون ۽ ويڪون ڪين، پر ڪارين اڪين ڪي ڪوي ڪيڏو نہ پڏائين ۽ سارا هين تا. اُپائٿمار جي جوڙ مان ڪڏهن بہ وڏ نہ ڪيجو!

18- جوُرون

جوُر بہ هڪ جيت آهي جو ماٺهوءَ جو رت چوسيندي آهي. اهي پيلن ۾ جتي گپ ۽ پوسل هوندي آهي اتي جنم وٺنديون آهن. ان ڪري پيلن ۾ ڪم ڪندڙ ماٺهو پنهنجن پيرن تي چمڙي جا موزا پائي چڏيندا آهن تہ جوُرن جي چڪن ڪان سندن بچاءُ ٿئي. جوُرون ڏسبيون تہ: بلاٽن جهڙيون ڏسڻ ۾ ايندیون. بلاٽون وڏيون ٿين ٿيون ۽ هي ننڍيون. ماٺهن پنهنجي سڌ پڌ هلائي انهن مان بہ ڪم ورتو آهي. اسان جي ديس ۾ 'حلال خور' (باليشاهي) انهن ڪي پالي رکندا آهن. جوُرون بہ نانگ بلا وانگر منتي ڪائين، تنهنڪري حلال خور انهن ڪي ٺڪر جي جمنين ۾ وجهي انهن ۾ منتي، ميٺ ۽ پسيل اِگڙيون وجهي ڇڏيندا آهن تہ هنن ڪي ڪاڌو بہ ملي ۽ پوسل ۾ بہ رهن، جنهن ڪانسواءِ هو مري وينديون.

جڏهن ماٺهن ڪي مَلِي تي پوي، ڳچي سُجي پوي يا ڪنن ۾ گند ۽ روڳ ڪنو ٿئي ۽ ڪنن ۾ سخت سور پوي، يا ڪا ڦٽ ڦرڙي نا سور ڪري وجي ۽ لُپرين ۽ مَلمَن سان بہ نہ چُٽي تہ پچاڙيءَ ۾ ان جو درمل جوُرون ٿين. حلال خور ڪي گهرائبو آهي جي ڪجهہ پئسا وٺي، اهي جوُرون اگهي ماٺهوءَ جي ڳچيءَ، ڦٽ واريءَ جاءِ يا ڪنن جي پنيان اچي لائين. چا ڪندا آهن: جو هڪ جوُر ڪي هٿ ۾ ڪٽي پنهنجي آڱوني سان انهن ڪي ٽڏڙا ڪيندا آهن ۽ انهن جو منهن ڦٽ جي جاءِ تي رکندا آهن تہ هوءَ ماٺهوءَ ڪي چنبڙي ويندي آهي ۽ چمڙي ٽُڪي ٽُڪي وجي رت ڪي چوسڻ لڳندي آهي. رت سان گڏ گند بہ هوندو آهي،

تنهنڪري اهو به چوسي وٺندي آهي، جڏهن رت چوسي پر جي پوندي آهي، تڏهن پاٺمرادو ڪري پوندي آهي. اهڙيءَ ريت جيترين به جؤرن لڳائڻ جي گهرج هوندي آهي اوتريون لائبيون آهن. پوءِ اُنهن جو چوسيل رت ۽ گند حلال خور ڍُهي ڪيڏي ڇڏيندا آهن، متان چوسيل گند ۽ پونءَ جي ڪري مري وڃن. بيو ته پيت خالي تيڻ سان انهن کي وري به ڪم آڻي سگهجي. جؤرون لڳائڻ به هڪ آپريشن آهي. هونءَ جو ڪَلين يا ڳچيءَ مان گند ٽُڪي ڏيارڻ سان ڪيائجي، سو هنن جؤرن جي وسيلي روڳ ڪيائبو آهي. انهيءَ ريت سؤ سيڪڙو بيمار چڱا ڀلا ٿي ويندا آهن. جتان جتان چمڙي ٽُڪينديون آهن، اُتي چار ڦلميار يا ڪو بيو پائوڊر رکي، پٽي ٻڌي ڇڏبي آهي، ۽ ٻن-ٽن ڏينهن بعد اگهو سَگهو ٿي ويندو آهي؛ پر جؤرن جي چَڪن وارا نشان سي بيهي رهندا آهن. جيئن ڊاڪٽر ٽانڪا هڻندا آهن ته نشان بيهي رهندا آهن.

جؤرن ڏسڻ سان بڇان پئي وٺندي آهي. پر اهڙين بڇڙين شين ۾ به ٻاجهاري ڏٺيءَ ماٺهوءَ لاءِ ڪيتري نه ڀلائي رکي آهي. سچ آهي ته ڪا به شيءِ بناڪنهن ڪارج جي نه اُپائي اٿس. سچ چيو اٿن ته:

”ڪنهن کي گهٽ نه ڄاڻ، جي پانئين ڀلو پانهنجو.“

19- ڏنگ

ماڪيءَ جي مک، ڏينيو، ڇيلاٽو يا ڦنڊاري ڏينيو ۽ وڇون اهڙا جيو آهن، جن کي پنهنجي پڇڙيءَ ۾ ڏنگ هوندو آهي، سئيءَ وانگر هڪ تکو ”نيش“. سندن چُر ڪني ويئي ته نڪ ڏنگ ڪرائيندا ۽ ماڻهو، جو هونءَ سيني ساهه وارن کان ڏاڍو آهي تنهن کي پنائي رکندا ۽ پيو ڦٿڪندو. پر آءٌ جنهن ڏنگ جي ڳالهه ٿو ڪريان سو پاڻ هڪ جيت آهي، جنهن جو نالوئي آهي ڏنگ. اهو جيت به لاڙ ۾ گهڻو ٿيندو آهي. لاڙ جو ڀاڱو سارڀال هئڻ سبب گهڻو پوسل وارو هوندو آهي، تنهنڪري اتي مڇر، مُنگهڻ، ڪارڙا ۽ ڏنگ جام هوندا آهن. سيني کان ڊپ جهڙو 'ڏنگ' هوندو آهي، شل نه ڪنهن کي چڪ

پائي تہ ڦٽڪائي رکندس ۽ هڪ چڪي کي ڪيترا ڏينهن پيو سيڪيندو. چڪ وجهي تہ ٻُت جي چمڙي پٽي وٺي. ماٺوءَ جي چمڙي تہ ڪونئري آهي پر گھوڙن ۽ ٻئي مال کي چڪ وجهي تہ رت جون نينديون ڪڍي رکين. ان ڪري ياڳيا ماٺو ويچارا هن پليت کان ڏاڍو جتن ڪندا آهن. ڏنگ جا ٻہ-چار چڪ لڳن تہ مال کي ڦٽ ڪريو وجهن. سنڌيءَ ۾ پهاڪو آهي: ”هي مڙس تہ ٻنهہ ڏنگ آهي.“ جهڙيءَ ريت وڇونءَ جو ڪنهن سان وير نہ هوندو آهي، پر هن جي بناوت ۾ ئي بڇڙائي پريل هوندي آهي تہ هلندو وڃي، نڪر کي پنتر کي ۽ جا شيءِ بہ سامهون اچيس ان کي ڏنگيندو وڃي. ان وانگي هن بڇڙي بلا 'ڏنگ' جو بہ ڪنهن سان وير وروڌ نہ هوندو پر هن کي هروپرو بہ ٻين کي ڏکوئڻو هوندو آهي سو جنهن جانور تي اُڏامي اچي ويٺو جي ان کي ڏک نہ هٽي تہ باقي ڏنگ نالو ڇو مٿس پيو آهي!

جڏهن ڪنهن کي ڏک ڏجي تہ اهو بہ پنهنجو بچاءُ ڪري ٿو ۽ ان جي بدلي ۾ چڪ هٽي پنهنجو وير وٺي ٿو. پر وڇون ۽ ڏنگ بنا ڪنهن ڏوهہ جي جيڪو آيو تنهن کي ڏُک رسائڻ ۾ دير نہ ڪندا. ماٺوءَ کي گھرجي تہ انهن بڇڙن جيتن وانگر نہ ٿئي. ڪرڻ تہ بڇڙن سان بہ ڀلائي ڪپي ڇو تہ ان ڪري ڏٽي بہ ڀلائي ڪندو ۽ وٽري بہ ڦري سگنتي تي پئوندا، پر جي ائين ڪرڻ نٿو پڄي سگهيس تہ جيترو ڪو پيو ڏکوئي اوتروئي ڏک بدلي ۾ ڏجيس تہ ڪَل پويس تہ ٻئي کي ستائڻ ڪيئن آهي. ڏنگ ۽ وڇونءَ وانگر بنا ڏوهہ جي ڪنهن سان اهنج ڪرڻ ۽ ڪنهن کي ڏکوئڻ بڇڙا لڇڻ آهي. جن لاءِ اسان کي ڏٽيءَ وٽان سيکت ملڻ اڻ ٿر آهي. ڪنهن سگهڙ چيو آهي تہ:

ڀلائي ڪندين تان ڀلو تنهنجو ٿيندو،
ڀلائيءَ جا پاڙا ڏٽي توکي ڏيندو.

20- ڳاهہ

جڏهن سنگ وڍي ٻار ۾ رکبا آهن، تڏهن انهن تي ڍڳن جي هلر ٻڌي

انهن کي ڳاهبو آهي تہ اَن ٽُهن کان جدا ٿي پوندو آهي. پوءِ ان ڳاهيل انّ کي وڏن سُپن يا گاگڙن ۾ وجهي هوا جي سامهون بيهي واٽربو آهي تہ تُهہ جدا ۽ انّ جدا ٿي پوندو آهي. اهو ڳاهہ جو ڪم الڳ آهي. آءٌ جنهن ڳاهہ جي اپٽار ڪريان ٿو، سو ڳاهہ هڪ ٻيءَ شيءِ آهي. اڳي جڏهن موڪي پوک ڪانہ ٿيندي هئي، تڏهن واهہ درياءَ ۾ چاڙهہ جي ٽاٽي تي وهي ايندا هئا. هاري وجي هڪ هڪ ڪسي، ڪڙٻي ۽ واهہ جي ڪاتي ڪٽندا هئا تہ پاڻي بنا روڪ جي وهي، منڍ کان پوڇڙ تائين هڪ ترڇو وهي، جڏهن پاڻي وهندو هو تہ انهن واهڙن جا ڪپر آلا ٿي ويندا هئا ۽ درياءَ جون ننڍيون ننڍيون مڇيون بہ واهہ ۾ وهي اينديون هيون. ڪاڏو تہ ڏٺي ٻاجهارو سڀ ڪنهن ساهہ واري کي رسائي ٿو. انهن مڇين جي ڪاڏي لاءِ بہ مالڪ سائين ڪونہ ڪو بلو ڪَري ٿو. انهن واهن جي ڪپرن سان هڪڙا ننڍا مگر موٽا موٽا ڪيڙا (ساڻپا) جنمر وننڌا آهن ۽ ڪونئري آلي مٽيءَ ۾ ٽُنگ ڪري رهندا آهن، مڇين کي اهي ڪانئڻ ۾ ڏاڍا وڻندا آهن. ماڻهوءَ کي تہ ڏٺي پاڪ ڏاهو بنايو آهي، جو سڀ شيءِ مان ڪونہ ڪو ڪم وٺي ئي وٺي ٿو. ننڍا ڇوڪرا مڇي ڦاسائڻ لاءِ اهي ڪيڙا ڪوٽي ڪيدي، هڪ لوهہ جي ڪُنڍيءَ ۾ وجهي ان ڪُنڍيءَ کي هڪ ڏور سان ٻڌي، پاڻيءَ ۾ اڇليندا آهن ۽ انهيءَ ڏور جي پوڇڙيءَ کي پنهنجي هٿن ۾ سوگهو ڪري جهلي ويهندا آهن. پاڻيءَ جي وهڪري سبب ڪُنڍي ڏور سوڌي واهہ جي سير تائين وڃي پهچندي آهي. اهي ڪيڙا گهٽا ڪُنڍيءَ ۾ وجهي ساري ڪُنڍيءَ جو لوهہ ڍڪي ڇڏبو آهي، انهيءَ کي 'ڳاهہ' چئبو آهي. ننڍڙيون مڇيون ويچاريون جهڙوڪ ننڍا ڄرڪا، گندڻ، ڪڳا ۽ ٻيون ڪُرڙيون پيٽ پالڻ لاءِ جڏهن اهو ڳاهہ ڏسي اچي ڪُنڍيءَ ۾ چڪ وجهنديون آهن تہ ڪُنڍيءَ جي تکي نوڪ سندن جاڙين ۾ گهڙي ويندي آهي ۽ اهي ڦاسي پونديون آهن ۽ وات ورائي ڪيدي نہ سگهنديون آهن ۽ وٺي ڀڄڻ تي زور رکنديون آهن. ڇوڪرا تاڙيو ويٺا هوندا آهن تہ ڪڏهن ٿي ڏور تڻڪجي ۽ رڙهي، چڪ ڏنائين تہ سمجهي ويندا تہ مڇي ڦاٿي آهي. پوءِ تہ ٻنهي هٿن سان

ڏور کي وني ڇڪيندا ۽ ريڙهي ريڙهي قاتل مڇيءَ کي آڻي ڪپر تي ڪڍي ٻاهر ڪندا. مڇي ويچاري پاڻيءَ کان ٻاهر نڪتي ته اُن جو انت آيو. ڦٿڪندي پئي ته ڇوڪرا پيا ٻهڪندا. اهو آهي نڪيءَ جو ڳاهه جنهن تي موهجي ويچارا پسون اڃيو ساهه ڏين. لالچ ماڻهوءَ کان ڇا نٿي ڪرائي ۽ لالچ يا لوڀ ۾ اچي ماڻهو ڪيئن نه پنهنجو انت آڻي ٿو. ڳاهه، ڪُنڍي ۽ مڇيءَ مان ڏاهپ سکو ۽ هن ڏکيي ڏيهه ۾ سنڀالي پير رکو. لالچ ماڻهوءَ کي مارائيندڙ آهي. وڏي مڇي ننڍي مڇيءَ کي کائي پنهنجو پيٽ پريندي آهي. اهڙيون ننڍڙيون ڪرڙيون پاڻيءَ ۾ ئي ڇيهه کان گهٽيون پيون ترن، جي انهن تي ئي پورت ڪن ته ههڙو انت نه اچين: پر ڳاهه جي موهه ۾ اچي ان جي ڦندي ۾ ڦاسي توري ويرم جي چسڪي لاءِ ڪريو ساهه ڏيو ڇڏين!

21- آرون

مڪڙيون ۽ تڏيون ته اوهان ڏٺيون هونديون؟ اوهان جي گهرن ۾ ڪڏهن ڪپڙن ۾ اچي پون، ڪڏهن اَٽي، ڇانورن ۽ ماني ٽڪيءَ ۾، ڪڏهن ويڙهيل هندن ۽ رلين ۾. زيان به ڏاڍو ڪنديون آهن: ڪپڙا ٽُڪي ڇڏين: هندن جا ڳچ لاهي ڇڏين ۽ رڌڻ ۾ اچي پون ته ڪاڻو ڪِنو ڪري ڇڏين. اسين انهن کان بچڻ لاءِ فلٽون ٿا هڻون ته مري وڃن ته انهيءَ ڪِنَ ڇِنَ کان اسان کي ڪو ڇوٽڪارو ملي. آهي ته آر به ساڳئي وڻ جو ڇوڏو، ائين ڇنجي ته ساڳئي ڪٽنب جو ڀاتي. پر اها مڪڙين ۽ تڏين وانگر زيان ڪانه ڪري. هن جي ويهڻ جي جاءِ ماڻهن جا گهر ڪين هوندا آهن، پر جهنگ جا وڻ هوندا آهن. ٻهراڙين جي گهرن ۾ به ماڻهو وڻ پوکيندا آهن ته پوءِ انهن وڻن ۾ به اچي واسو ڪن. آرن جو رؤنشو رات جو هوندو آهي. ڏينهن جو ٻڙڪ به ڪانه ٻولين. رات ٿي ته آرون پنهنجا آواز ڪيڻ لڳنديون ۽ اهڙو ته هُل مچائينديون جو سارو جهنگ مٿي تي کڻي ڏينديون. سندن سُر، گيت ۽ راڳ بند ئي ڪونه ٿيندا. جيڪو ماڻهو گهڻو ڳالهائيندو آهي ته ان کي چوندا آهن ته ايترو ٿو ڳالهائين؟ آر وانگيان مٿو به نٿو

قاٽي پوئي؟ سچ پچ تہ ڪيٽرين آرُن جو ہولينڊي ہولينڊي مٿو قاٽي پوندو آهي، ۽ مري بہ ويندي يون آهن. آهن هيڏڙيون پر پنهنجي آواز سان مٿي جو رت بہ پي ويندي يون. مڪڙيون وڏيون ٿين، انهن کان ننڍيون تڏيون ٿين ۽ انهن ٻنهي کان ننڍيون هَوَ جيڏيون آرون ٿين، آرن جي 'رون رون' جي ڳلا تہ ڪري ويڻا سين پر انهن جي آواز تي گهاٽو ويچار ڪبو تہ اهو بہ هڪڙيءَ مهل پر ڏاڍو وٽندو آهي.

اها ڳالھہ اهو ماڻهو سمجهندو جنهن کي ڪڏهن جهنگ ۾ رات پئي هوندي. جهنگ جڏهن سنسان هوندو آهي، چوڌاري مانُ ٿي مانُ هوندي آهي. ماڻهو، مرون، پکي پکڻ جڏهن سڀ ڪاريءَ رات ۾ وڃي پنهنجي گهرن ۽ آکيرن پيڙا ٿيندا آهن ۽ ننڊ ۾ هوندا آهن، تڏهن اهي آرون ئي هونديون آهن جن سان اڪيلو رڻ ۾ رات پيل ماڻهو ورونهن ونڊيندو آهي. ٻين جيون جا آواز تہ بند ٿي ويندا آهن، باقي آرن جو هُل بہ بند ٿي وڃي تہ جهنگ ويتر پيانڪ لڳي ۽ ماڻهوءَ جو ساھہ ئي سيني ۾ مُنجهي پوي. اهڙي ٽاڻي اهي آرون ئي آهن، جن جو اڪيلي ماڻهوءَ کي سهارو ملي ٿو ۽ سمجهي ٿو تہ آءٌ بہ اڪيلو نہ آهيان، پر ڪنهن وڳر سان وينو ريجهہ رهاڻ ڪريان. اهڙي گهڙيءَ ۾ آرن جو سُر ۽ گيت اهڙا تہ مٺا لڳندا آهن، جو دنيا جا سڀ گوَيا، ڳائڻا ۽ ڳائيندڙ اچي ڳڏ ڪجن ۽ اهي پنهنجي سازن سان مِٺا مِٺا آلاپ ڪين، تہ بہ آرن سان برابري ڪري نہ سگهندا- بس پريات ٿي نہ آهي، سچ ڪَني ڪڏي نہ آهي تہ آرون ائين گم ٿي ويندي يون، جيئن "ڳنئون جا مٿيان ڏند". رات جي ڪپايل مٿي کي ڏينهن سارو آرام ڏينديون ۽ رات جو وري اهي لاٿون اهي چُڪهہ- اُهي روهيون اُهي رنبا- اها انڌي اهو جنڊ- اهي ڏنڊا اهي ڪوندا.

22- مينهن وسازو

مُنڌائتا مينهن وسي اچا بس ئي مس ڪندا تہ اجهو مينهن وساڙن منهن ڪڍيو. جيت جنتر ڪيٺ ڪَنڌر تہ اسان گهٽي ئي ڏٺا وائنا، پر هھڙو پيارو جيت ٻيو ڪوبہ پرٿويءَ تي ڪونہ ٿيندو. ننڍڙو تنڊٽيءَ جيڏو، پر ڪٽي هن جو

پن، ڪٿي ڪاري ٿنڀٽي. ميٺهن وساڙو ڳاڙهو رتي رنگ جو، سندس ڪَل هوبهو ڳاڙهي بخمل جهڙي، هٿ لايوس ته پَٽَ ريشم تي آڱريون پيون، ڇُهي ڏسبو ته دل نري پوي ۽ نيڻ نرمل ٿي وڃن. ڏسيو پيو ڏسجيس. هٿ ۾ ڪٽوس ته پنهنجي ڪوئرين ننڍڙين ٽنگن سان اهڙو ته هوريان هوريان هلڻ شروع ڪندو، جو هٿ کي آسيس پئي ايندي.

ماٺهن کي ائين چوندو ٻڌبو آهي ته ميٺهن جو وسي ٿو، سو اهي ميٺهن وساڙا ئي وسائين ٿا. هيءَ به ساڳي ڳالهه آهي جو چوندا آهن ته تاڙي تنواريو ته جڻ ميٺهن کيَ سڏ ٿيو، اڻ گٿو ڪار ڪري اچي وسندو. ميٺهن ته الله سائين ٿو وسائي، پر تاڙن جو تنوارڻ ۽ ميٺهن وساڙي جو جنم وٺڻ، هڪيون تڪيون ميٺهن وسڻ جون نشانيون آهن. ٻارن ته ميٺهن وساڙا ڏٺا ته مزو ٿين، ويچارن کي ويندا پڪڙيندا ۽ گڏ ڪندا، پوءِ ڪنهن شيشي ۾ وجهي سانيدي رکي ڇڏيندس، جنهن ۾ پيا ڇُرندا پُرندا. ڪائين به ڪل نه آهي ته ڇا؟ ڏسڻ ۾ ته ڪجهه ڪونه اچي. جيئن هرڻ پاڻي ڪونه پيئي ۽ اندران ئي اندران پاڻي ٺهي، جو ڪيس تازو رکي، ڪڏهن ٻارهين مهيني ڪو پلر جو پاڻي مليس ته پيئي، نه ته ٿيو پلو. چون ٿا ته هرڻ هيڏا جو چال ماري ٿو ۽ تڪو ڊوڙي ٿو، سو به ان ڪري جو پاڻي ڪونه پيئي، پاڻي پيئندڙ هجي ته ايترو ڊوڙي نه سگهي ۽ ساهه ڀرجي اچيس. ساڳيءَ ريت ميٺهن وساڙي کي به سڀا جهو سائين اندر ئي اندر ڪاڏو پچائي ٿو، نه ته جيڪر جيئرو ڪين رهي سگهي. ميٺهن وسي پورا ٿيا ته جڻ ميٺهن وساڙي جو انت آيو، مڙئي مري ويندا، پوءِ پوٺن تان سيرن جا سير ميٺهن وساڙا ڪٿي ميڙ.

مٿل ميٺهن وساڙا دوا دارون وانگي ڪم اچن. پساريءَ جي هٽن تي ميٺهن وساڙن جون ڳوٿريون پريون رکيون هونديون آهن، جي وِيچ وٺي، انهن مان سُتيون ڦُڪيون ناهين. ميٺهن وساڙن مان چوندا آهنَ ته ڪُشتا ۽ ڪَڪ به جوڙين، جي مردانې ٻرُکي وڌائين. اهو ڪُشتو ملي به مهانگو، پر سَگها ۽

شاهوڪار ماڻهو يا اهي ماڻهو جي انهيءَ ڳالهہ ۾ ڪوٺ پائين يا پاڻ ڪي نبل ۽ نستو سمجهن، سي لاچار واپرائين تہ انهن کي پڪ لاڀ پراپت ٿئي. ماڻهو هن جيت جو نالو بہ پاڻ تي رکن، جيئن تہ چوندا آهن: ميان مينهن وساڙو خان.

کمڙي ساراهہ ڪري کمڙي ڪجيُ اُن سڀا جهي سائينءَ جي، جو همڙيون مُلهائنيون شيون اُپائي، اسان کي بنا مُلهہ جي ڏني تو ۽ اسين انهن مان ڪيترا نہ سک ماڻيون ٿا. اي ميان مينهن وساڙا، سنڌ تي شل سدا سانوڻ هجن ۽ تون سدا اسان جي پَٽن پوٺن تي شيل ڪندو ڏسجين: جو توکي ڏسي اسان جون اکيون ۽ دل ٺرندي. اسان جا ٻچڙا توکي پيار مان هٿن ۾ کڻي لوليون ڏين ۽ دل وندرائين. سچ پچ تہ ڪڙڪيتي جو تون وڏو پاءُ آهين. تون شال جيئرو هجين ۽ وڏي ڄمار ماڻين، پر پوءِ دپ اٿئون تہ توکي سدائين ڏسي ڏسي سک نہ پلجي وجي، ان ڪري پلي تہ تنهنجي سک ۾ هجون.

23- گهريتڙي

گهريتڙيءَ تي اهو نالو پيو ئي اُن ڪري آهي، جو هوءَ مِٽيءَ جو گهر ٺاهي، ان ۾ اندر رهندي آهي. هيءُ جيت بہ ڏسڻ سان تپرس وٺيو وڃي. هن جا بہ بہ پاڙا ٿين ٿا. هڪڙي گهريتڙي ٿئي ننڍي هيڊي رنگ جي ۽ ٻي ٿئي وڏي ڳاڙهي رنگ جي. وڏي وڏا ڪم ڪري ۽ ننڍّي هن ڪان ننيا. سارو ڏينهن ڏسو تہ وتنديون آلي مٽي ڳوليندي يون. جتي بہ هٿ آيس، اتي پهچي وينديون. وات ۾ ذرو ذرو مِٽي کڻي، گهرن جيٰ ڇتين ۾، کُنڊن پاسن ۾ اچي انهيءَ مٽيءَ سان گهر جوڙينديون. ورچن تہ بنهہ ڪين. مهينا لڳيو وڃن هڪ گهر ٺاهڻ ۾، پر جيسين اهو جوڙي راس نہ ڪن، تيستائين ٽڪجن ئي ڪين. گهر ۾ اندر وري ڪوٺيون ڪوٺيون جوڙين ۽ هڪ هڪ ڪوٺيءَ جي مٿان هڪ ٽُنگ ڪڍن، جنهن مان اندر اچن وڃن. جڏهن گهر واري مِٽي سُڪي نوٽ ٿئي تہ اهڙو ڏاڍو ٿي وڃي جو هٿ سان تہ ڀڃي بہ نہ سگهي، جڏهن ڪو پٿر يا مترڪو آڻجي تڏهن ڀڄي. جڏهن گهر راس ٿين تہ ڳولا ڪن ڪينئن جي. ڪٿان ڪٿان وجيو

ڪينئان ڳولين ۽ هڪ هڪ ڪري وات ۾ ڪٽي اچي پنهنجي گهر ۾ رکن. خدا جي جوڙ تہ ڏسو! هي ڪينئان ڪجهہ وقت ڪان پوءِ بدلجي گهريتڙين جي شڪل وٺن. ننڪي لاهين آنا ۽ ننڪي پيتان ڄڻين. اهي ڪينئان گهٽو ڪري گاهہ جا ڪينئان هوندا آهن، ڪن ڪچري جي ڪينئن کي وات ئي نہ وجهن. گهريتڙين جا گهر پچي ڏنو ويو آهي تہ جڏهن گهريتڙيون نهي راس ٿين تہ اُڏامن تہ باقي انهن ۾ ڪينئن جون ڪلون وجي رهنديون آهن. ڪن ڄاڻن جو خيال آهي تہ گهريتڙيون آنن مان ٻچا ناهين ۽ اهي ڪينئان پنهنجي ٻچن جي ڪاڏي لاءِ رکنديون آهن، جي تيسين اهي کائين، جيسين اُڏامڻ جهڙا ٿين. اها خدا کي سگهہ مليل آهي تہ ڪيئن ٿو سا هوارو جوڙي، سا هوئي قدرت ٿو ڄاڻي.

گهريتڙين جي انهيءَ ڏنڌي کي ڏسندي ڏندين آگريون اچيو وڃن. سندن گهر ناهڻ ۽ ڪينئان گڏ ڪري ٻچا ڪيڻ، هڪ اهڙي تہ انوکي ڪرت آهي جا ڏسي، جيترو گهريتڙيءَ جي پورهيي جي واکاڻ ڪجي اها ٿوري آهي. هنن گهريتڙين سان چوڪرا اهائي هلتؔ ڪن، جيڪا پنيورين سان. سڄو ڇيلهہ ۾ ٻڌي ويچارين کي اُڏائين ۽ پنهنجن گهرن ۾ وجڻ ئي نہ ڏين ۽ هو يون يون ڪنديون ڦرنديون رهن.

هنن جي وات ۾ تہ الا جي کهڙي پاٺيات رکيل آهي جو سندن گهر ڪيترين اگهاين ۾ دارون ٿي ڪم ٿو اچي. گهريتڙيءَ جي گهر جي مٽيءَ جو هڪڙو ٽڪر پاڻيءَ جي پيالي ۾ رجي رکندا آهن تہ اهو وجي پيالي جو تر ڪٽندو آهي، پوءِ ان جي مٽيءَ جي اُچ پاڻي. ڪي جڏهن ميرانجهڙو ڪندي آهي تہ اهو پاڻي ڪپڙي ۾ ڇاڻي، اگهي ماٺوءَ کي پياريندا آهن تہ ڪيترين ئي اگهاين تي پوي ۽ اگهو چڱو ڀلو ٿيو پوي. جيئن ماڪيءَ ۾ ماٺوءَ لاءِ سگهائيءَ جو ڳڻ رکيل آهي، اهڙيءَ ريت گهريتڙيءَ جي گهر جي مٽيءَ ۾ بہ بيمار جي چڱيلائيءَ جو ڳجهہ سمايل آهي.

باجهاري ۽ سگهاري ڏاٽيءَ جي جوڙ جي کهڙي سارا هہ ڪري کهڙي

ڪجي. ڇا ڇا اُپايو اٿس ۽ ڇا ڇا انهن ۾ ماڻهن جي ڀلي ڪارڻ ڳجهه ڳڙيا اٿس. پکي به ڪکن مان آکيرا ناهين تا. سيني ۾ ڇيهن جا آکيرا اسان جون اکيون ڪوليو ڇڏين ته نندڙن پکين ۾ به ڪيتري نه ڏٺي سگهوري سمجهه ۽ سياڻپ رکي آهي، پر واهه مائي گهريتڙي، تنهنجي گهر سان لڳي ئي ڪونه. هزار رازن ۽ ڪاريگرن جون ڪاريگريون تنهنجي سياڻپ تان ٻلهار وڃن! ڪڪريون ۽ ماڪيءَ جا مانارا به ڏنا اٿئون، پر تنهنجو گهر پنهنجو مَٽ پاڻ آهي.

24- ڦوڙو

ڦوڙو ته اسين "الاچيءَ" کي به چوندا آهيون، جو ٻوڙ، ياجي ۽ پُلاءُ ۾ سرهاڻ لاءِ وجهبو آهي. هيءُ ڦوڙو، جنهن جو آءٌ ڳالهه ٿو ڪريان، ان کي "حباب" به ڪوٺيندا آهن. اهو ڦوڙو پاڻيءَ جي ڦوڙو آهي، جو جڏهن مينهن وسن ته ڌرتيءَ تي گڏ ٿيل پاڻي يا واهڙن ۾ مينهن جي ڦڙن پوڻ ڪري نهي پوندو آهي. اڌ گول اک جي تاري (دوڏي) وانگر چمڪڻ لڳندو آهي. ٻار ته الله سائين جي هر ڪنهن انوکي جوڙ کي ڏسي مست ٿي ويندا آهن. مينهن پون، ڦوٽا نڪرن ته ٻنهه ڇريا ٿي پون ۽ ڦوڙن کي هٿ لائڻ لاءِ آتا. پر اجا هٿ لائين ئي لائين ته ڦوڙو ڦاٽي گم ٿيو وڃي. ڏاڍي مڙسي ڪُري ان کي وٺن، پر اجا هٿ جي آڱر ڇُهن ئي ڪونه، ته ڦوڙو گم. اهوئي سبب آهي جو ڪوين ۽ سگهڙن ڦوڙي کي ماڻهوءَ جي ڄمار سان ڀيٽيو آهي. ڇي: ماڻهوءَ جي ڄمار ان ڦوڙي وانگر آهي. بس ايتري ٿوري. سؤ ورهيه ڄمار ٿئيس، ته به هڪ ڏينهن، انهيءَ ڦوڙي وانگر پنهنجي سؤ ورهين جي سونهن ۽ سينگار ڏيکاري، هڪ ڪن ۾ پورو ٿيو وڃي.

ڦوڙي مان اسان کي ڪهڙا ڪهڙا آدرش ملن ٿا: ماڻهو جو پاڻ کي ائين سمجهيو وينو آهي ته سونهن ۽ جواني مون سان سدائين نيبهه هوندي، سا ڳالهه ڪوڙي آهي. ڏيئي جو تيل جڏهن کپي ويندو آهي ته ان جي ٻرندڙ وَٽ

پڇاڙيءَ ۾ رڳو هڪڙو خملڪو ڏيئي بس ٿي ويندي آهي ۽ سندس سوجهرو گم ٿي ويندو آهي. ساڳيءَ ريت ڦوٽو ويچارو، جنهن ۾ نه آهي تيل نه آهي وٽ، سو نه ويچارو هتان جمي ۽ هُتان اک ڇنڀ ۾ مري وڃي. ساڳيءَ ريت ماڻهوءَ جي جمار به سَپني وانگرَ آهي، جنهن ۾ اگهور ننڊ اندر ڇا جو ڇا ڏسجي ۽ اک کلي ته ڪوڙ جو مثل ڪوڙ.

پوءِ اي ڏٺيءَ جا سنواريل ماڻهو، ڇا تي تو هٺ وڏائي ڪرين ۽ پائين تو ته هن دنيا ۾ سدائين جيئرو رَهندين ڇا؟ اڙي ڳميلا، جو نِڪر گهڙيو آهي، سو پڄندو. اُگهاڙو ۽ هٿين نلهو آيو آهين ۽ بہ-چار هٿ جوڙيءَ (ڪِفن) جا ڍڪي، اگهاڙو ۽ نلهين هٿين هليو ويندين، جڻ ته ڇائين ڪونه.

ٻڌاءِ ته تو ۾ ۽ ڦوٽي ۾ ڪهڙو ڦيرو آهي؟ جمارَ سپنو نه آهي ته ڇا آهي؟ تون وتين ٿوڏن گڏ ڪندو، نڳيون، ڪوڙ ۽ ڪپٽ ڪندو، اُبوجهن کي ڦرينهو لُٽيندو ۽ ڏڪوئيندو. نيٺ ته جنهن خدا وٽان آيو آهين، ان جي سامهون هلندين ۽ پنهنجي ڪرمن جي ڪهڙي وراڻي ڏيندين؟ جڏهن پڇاڻو ٿيندو، تڏهن ڇا ٻڌائيندين ته مون پنهنجي ٿوري دير جي جمارَ ڪهڙن ڪمن ۾ پوري ڪئي؟ ڪُڌايون ڪيون يا ڇڱايون؟ جنهن ڏٺيءَ اُپايو نپايو ۽ وڏايو وبجهايو، ان جي حڪمن جي ڪهڙي پوئيواري ڪيم ۽ سندس موڪليل رسول جي ٻُڌايل وات تي پورو هليس يا هن ڪوڙي پرتويءَ جي موهه ۾ اچي اهنڪار ۾ ڪاهي پيس ۽ هن ليکي جي ڏهاڙي (حشر) لاءِ ڪابہ سمرٿي ڪئي نه ڪيم. اڄ هٺ ٿوري گهٽي جو ليکو ٿيندو، ترَاڙو ترندو، پڇاڻو ٿيندو ۽ ليکو چڪتو ٿي پنهنجي ڪنن ڪرمن جي سيکت ملندم.

اي پليل ساٿي، هن ڦوٽي واري جمار تي تون ڇو ايترو پلجي ويو آهين! اُهو ڪي ڪر جو ڏکي ڏينهن ڪم اچيني ۽ مالڪ اڳيان مَرڪندو رهين ۽ سرگ ماڻين.

25- واچوڙو

ڪڏهن ته مهينن جا مهينا لنگهي وڃن ته واچوڙو پسجي ئي ڪونه. ڪڏهن ٿوري جهڪ يا واچ لڳي ته انهيءَ سَڳهاري سائينءَ جي جوڙ ڏسو، واچوڙا اچي منهن ڪڍي! وڏن شهرن ۾ جتي وڏيون وڏيون جايون آهن، جن جي چوٽي آڪاس سان پئي گسي، اتي واچوڙا ڪونه لڳن، پر ٻوٺن ۽ ميدانن ۾ جتي ڏڌڙ ۽ ڌوڙ گهٽي هجي، اتي واچوڙا پنهنجو ادنبر ڏيکارين.

ٻار اهڙن ٻوٺن تي راند روند ڪندا آهن ۽ اوچتو جو واچوڙو اچي ته ڪپڙن ۾ نه ماپن، ٻين کي به سڏ ڪن ته اڙي واچوڙو! اڙي واچوڙو! واچوڙو ڇو ٿو ٿئي؟ اهو ته سائنس جا ڄاڻو ٻڌائيندا، پر هنن ننڍي ٿهيءَ جي ٻارن جا واچوڙي لاءِ الڳ الڳ ويچار هوندا آهن. چوندا آهن ته واچوڙو جنّ اڏائيندا آهن. واچوڙي ۾ اندر جنّ هوندا آهن ۽ انهن جو وهانءُ هوندو آهي. واچوڙي جي اندر ڪو ڇوڪرو اچي ويو ته ان ڇوڪري کي جنّ کڻي حضرت سليمان پنهنجي باد شاهه وٽ وٺي ويندا. ائين به آکيندا آهن ته واچوڙي ۾ جيڪڏهن جتيءَ جو موچڙو اچلبو ته ڪارڪن ۽ پتا شن سان پرجي ويندو. آهي به سچ پچ ته الله جو ڳجهه. هوا ۽ مٽيءَ ۾ ڦيرو اچي ۽ گهڙيءَ ڪن ۾ مٽي گولائيءَ ۾ ڦرندي ڦرندي آڪاس تي چڙهي وڃي. سمجهي ڪونه سگهجي ته هي ڇا، واچوڙو ڦرندو ڦرندو ڪجهه پنڌ تائين تکو ويندو رهندو ۽ سگهوئي پورو ٿي ويندو. الاجي ته جنّ ڪاڏي ويا ۽ وهانوَ ڪٿي رهيا.

آهي ته واچوڙو به هوا ۽ واءُ جو جادو. جيڪڏهن پاڻيءَ ۾ اهڙو گول گهيرو ٿئي ته ان کي ڇون ڪُن. واچوڙو ٿئي مٽي هوا ۾ ؛ ۽ مٽيءَ جو چڪر، ته ڪُن ٿئي پاڻيءَ جو چڪر جو پاڻيءَ ۾ اندر اونهو. شل نه ڪا ٻيڙي يا ٻي شيءِ ڪُن جي چڪر ۾ اچي ته سڄي پاڻيءَ ۾ ٻڏي ويندي ۽ ڪُن ڦرندو ڦرندو ان کي اهڙي ته اوڙاهه ۾ وڃي سٽيندو جتان وري ان شيءِ جون هريڙون به هٿ نه اچن.

واچوڙو يا ڪُن هوندا آهن رڳو سوا گهڙيءَ جا کيل جي ڏني سرير کي سراپ وٺي وڃي ۽ وري به الله سائينءَ جي يادگيري اچي وڃي ته کهڙا کهڙا نه

بن بنايا اٿس، جيڪا بہ شيءِ بنائي اٿس ان جو سِگهو يا دير سان انت پڪ آهي تہ ايندو. رهندي وجي سندس ذات جنهن کي پڇاڙي ڪانهي، سدائين رهڻ واري آهي. ٻيون شيون جي گهڙيون اٿس تن جي پڇاڙي اٽل آهي، تنهنڪري اي ڏٺيءَ جا سچا ٻانها! الله سائينءَ جون اهي سياڻپ ۽ ڏاهپ جون شيون ڏسي انهيءَ کي پل پل سنيار تہ هن پرٿوي تي ۽ ايندي دنيا جون موچاريون لهين.

26- ڏيڻ

ڏيڻ مان ائين نہ سمجهو تہ آءٌ ڪو ڏرتي ڏيڻ جي ڳالهہ ڪري رهيو آهيان. هيءَ ڏيڻ جنهن جي پچار ڪئي اٿم سا هڪ ٻچڙي بلا آهي، شل نہ ڪو ان جي آور ۾ اچي، جي آيو تہ وري نہ موٽندو. ويو سو ويو.

جتي جتي پراڻا گهارا يا ڍورا هوندا آهن جي درياءَ جي اُتان ڇڏي وڃڻ سبب انهن جي وهڪرن جا پيٽ رهجي ويندا آهن، اتي انهن پيٽن ۾ ڪٿي ڪٿي ڏيٽيون نهي پونديون آهن. ڏيڻ ۾ پاڻي ڪونہ هوندو آهي، پر رڳي گپ هوندي آهي. جنهن ڍوري جي پيٽ ۾ ڏيڻ نهي پوندي آهي، سو تڪر ڏاڍو جوکائتو ۽ اونهو اوڙاهہ هوندو آهي. هن ۾ ماڻهو تہ ڇا پر ڪو اُٺ هاٿي اچي وڃي تہ اهو بہ غرق ٿي ويندو. ڪيترا ماڻهو، جانور ۽ ٻيا ساهہ وارا انهن جو بَک ٿي چڪا آهن. ڏيڻ جي گپ بہ اهڙي تہ چيڪي لِوَ واري هوندي آهي، جنهن کان خدا ڏئي پناهہ! منجهس پير گتو تہ ايوئي ايو هلندو ويندو هيٺ ۽ ماڻهو گپندو ويندو. جيئن جيئن پاڻ ڇڏائڻ لاءِ هٿ پير هٽندو، تيئن تيئن پنهنجي بار ۾ ويتر ويندو ڦاسندو. ڏيڻ جي اونهائيءَ يا گهاٽائيءَ جو تہ انت ئي ڪونہ پوندو آهي تہ هيٺ ڪٿي ٿي وڃي پوري ٿئي. جيڪڏهن ڪنهن ڏاهي ماڻهوءَ کي اڳواٽ سُڌ هوندي تہ هيءَ ڏيڻ آهي تہ اُٻي ٻيهڻ جي بدلي هڪدم ان گپ ۾ ليٽي پوندو آهي ۽ ليٽندو موٽندو ڦرندو گهرندو ليٽڙيون پائيندو ٻاهر نڪري اچي تہ ٿي سگهي ٿو، نہ تہ پنهنجي زوربار ۾ سڌو بيٺو تہ ويندس ڏيڻ ڳهندي. پير اندر

ويا تہ ننگون ويون، جي ننگون ويون تہ پيٽ ويو ۽ پڇاڙيءَ ۾ ڳچيءَ سوڌو گار تي ويندو ۽ نہ تو ڏنو، نہ مون ڏنو. هن جي بچاءَ جو بہ ڪو اُپاءُ ڪونہ ٿئي. دانهون ڪندي ڪندي دانهن ڪوڪ بہ بس تي ويندي‌س ۽ ڏسڻ وارا هاءِ هاءِ ڪندا ڏسندا رهندا، پر ڪير جو ويجهو وڃي تہ پاڻ بہ بک تي وڃي.

هاٿي جتي جتي اهڙيون ڏيٽيون اچا آهن، اتي ڏيڻ واري ٽڪر ڪي چوڌاري لوڙها ڏياري ڦٽا ڪيا اٿن، جيئن ڪو بہ انهيءَ چُرَ ۾ پير نہ رکي. ماڻهوءَ کي الله سائين سمجهہ ۽ بڌي ڏني آهي. هن جي اڳيان هن ڌرتيءَ تي سوين سمجهہ جون سوڪڙيون بہ اپايون اٿس تہ ڪيتريون ڪَنن اهنجايون بہ اوساريون اٿس تہ ماڻهو بنهي ڳالهين جي تور تڪ ڪري تہ ڪيس سڌ پوي تہ باجهاري ڌٽيءَ جا اسان تي ڪيترا تورا آهن. اسان کي رڳو سُرت ڪان ڪم وٺڻ گهرجي ۽ جڏهن هن ڌرتيءَ تي هلجي، تڏهن آڪڙجي نہ هلجي، پر سُرت ڌاري پير رکجي. هٺ سدائين مارائيندڙ آهي. ڪنهن سگهڙ چيو آهي تہ:

هٺ نہ ڪجي هيترو، هٺ وڃايا وير،
ڪِري پيڙا ڪيترا، ماڙين مٿان مير،
هٺ ڪيرايا ڪيترا، توکان سُڌ سڌير،
پڙهيل پنڊت پير، ڪميا مان ڪني ويا.

27- شرم ٻوٽي

اوهان جو ڏيان گوشت جي پوٽيءَ ڏانهن وڃڻ نہ ڪپي، جا اوهين مزي سان کائيندا آهيو. وڏن ٻوٽن کي ٻوٽا ۽ ننڍن ٻوٽن کي ٻوٽيون سڏيندا آهن. اهڙيون هزارين ٻوٽيون آهن، جي ٽڪرن ۽ ڏونگرن، پوٺن تي اوپر ڪنديون آهن ۽ جيڪي ماڻهو انهن کي سجاڻن ۽ انهن جي گڻن ۽ ڪمائتي هجڻ جي سڌ اٿن، سي اهي بہ-ٽي ڳوٺيون پري وڃي سڪائين ۽ پوءِ اهي سُتين ڦڪين ۽ ڏوارن ۾ ڪم اچن. انهن ٻوٽين کي چون ٿي جڙي ٻوٽيون. جڙي ٻوٽين سان

جنيڪو اڳهن جو درمل ٿئي، سو ڊاڪٽري دوائن کان ڪنهن پر گهٽ ڪين آهي. رڳو انهن مان ڪم ورتو ۽ انهن کي سڃاڻڻ ته ڪهڙي ٻوٽي ڪهڙي اگهائيءَ لاءِ ڪمائتي آهي، اها سُرت هئڻ گهرجي. جس هجي پساريَن کي جي اهي ڪک پن سڃاڻن ٿا. ويچ ته چئي لکي ڏيندا ته پَساريءَ کان وڃي هي ڪي هي ٻوٽيون وٺي پُڙيون ٺهرائي ڪاڙهي پيئو، بس. پوءِ پساريءَ وٽ وڃ ته اها چئي پڙهي جهٽ ڪٽيو ڪري. اسان جيڪو تپ ۾ تڌ کان ڪاڙهو پيئندا آهيون، جنهن کي حڪيم منزج چون سو آهي ڇا؟ اهي ئي ڪک پن ۾ ٻوٽيون هونديون آهن، جهڙوڪ ست گلو، نيلوفر، گڻ ويل، وڏف، ٻهيڙا، آنورا، هريڙون، منڊيري، برگ يوسفي، منيءَ ڪاني، ڪڙي ڪاني، ايريال، ڦودنو ۽ بيون اهڙيون سوين ٻوٽيون، ٻج ۽ پسار جون شيون. پساريءَ به انهن جو جهڙو حافظ. ڪاريءَ رات جو چوينس ته پنهنجي هٿ تان جن دٻن ۾ اهي ٻوٽيون هونديون، تن کي هٿ لائڻ ۽ سونگهڻ سان جهٽ ڪري ايندو. اهي ٻوٽيون نه ڪير پوکي ۽ نه ٻج وجهي نه پاڻي ڏئي، پاڻمرادو اُڀري پون. الله سائينءَ جي ڏنل ڏات آهي، جي ماڻهوءَ جي تن جي ڇا ڪائيءَ لاءِ اُپايون اٿس.

هاڻي ڇڏيون ٿا انهيءَ قوت کي، اچون ٿا شرم ٻوٽيءَ تي، ڪڏهن ڪنهن ڦلواڙيءَ تي وڃو ته باغائيءَ کي چئو ته اسان کي شرم ٻوٽي ڏيکار، هو اوهان کي وٺي هلندو ۽ ڪنهن نه ڪنهن گلن جي ڪونڊيءَ وٽ هلي اوهان کي بيهاريندو ۽ چوندو ته هيءَ اٿوَ شرم ٻوٽي. خبر اٿو ته هن ٻوٽيءَ تي اهو نالو ڇو پيو آهي؟ سچ پچ اها شرم واري ٻوٽي آهي ڇا؟ اها سُڌ اوهان کي تڏهن پوندي جڏهن اُن کي هٿ لائيندا يا ڇُهندا. اها ٻوٽي سائي سونهن پري ڪونڊيءَ ۾ ول وانگر پکڙي پئي هوندي آهي ۽ ان جا ڪومل پن کِليا بيٺا هوندا آهن. جيڪڏهن ان جي پن- چٺن پنن کي هٿ لاتوَ ۽ پنهنجي چپٽيءَ ۾ ڪٺي جهليوَ ته سُڌ اٿو ته ڇا ٿيندو؟ انهيءَ ٻوٽيءَ جا پن ويرم ۾ شرم کان ڪومائجي ويندا. مرد ماڻهوءَ جو هٿ لڳيس ته ڪومائجي وڃي پر ڪنهن ننڍي نياڻيءَ يا

ڪنواري ڇوڪري هٿ لائيس ته ڪجهه به منجهس ڦيرو نه اچي ۽ جهڙي سائي هوندي اهڙي پئي ڪِلندي. جيئن ڪا به ڪنواري نياڻي ڪنهن ڏارئي جو اوچتو هٿ لڳڻ سان ڦڪائيءَ ۾ ٻُڏي ويندي آهي، هن ٻوٽيءَ سان به ساڳي گَت آهي.

ڏسو ته ڏٽي ڪهڙيون ته جوڙون جوڙي، ماڻهو ته شرم ۾ ٻڏي وڃي پر ٻوٽيون به انهن ڪن ڇڻ ته منجهس ڏسڻ جون اکيون ۽ سمجهڻ جي ڪوپڙي آهي ته هيءُ نر جو هٿ ۽ هو ناريءَ جو هٿ هو. سيڪا سارا هه انهيءَ مالڪ کي جڳائي جو پانت پانت جون شيون اُپائي اسان کي اڇرج وٺڻ لاءِ سامان مَيسر ڪري ڏني ٿو.

28- رُڃ

رُڃ جو ڏيکاءُ به هڪ ڪوڙو ڏيکاءُ آهي. پر ڏسڻ وارن جون اکيون ويساهه ڪري وينديون آهن. ته اتاهه پاڻي پيو لهرون هڻي، جنهن ماڻهوءَ کي ڪل نه هوندي ته رُڃ ڇا آهي ۽ ڪڏهن اهڙو رنگ نه ڏٺو هوندائين سو ته ڏسي تپرس ۾ پنجي ويندو ۽ مجيندو ئي ڪين ته اهو ڪو پاڻي نه آهي، آهي رُڃ به سج جي ڪرڻن جو جادو. رڻ پٽن ۽ ويڪرن پوٺن ۾ هيءُ ڏيک ڏسي سگهبو آهي، اهو ڏيک گهٽو ڪري ڏرتيءَ جو ڏسبو آهي، جڏهن سج جا ڪرڻا ڏرتيءَ تي تکا پوندا آهن، رڻ جي ويجهو ماڻهو پيو لنگهندو ۽ هي روُنشو ڏسندو ته دانهن ڪندو ته "يارو پاڻي ڙي پاڻي"، پر پاڻي هوندو ته مور هين ڪونه آهي. پلا ڪير نه مڃي، رڳو بيٺل پاڻي هجي ۽ اچ لڳي پئي هجي ته به ٻي ڳالهه آهي، هن ۾ ته لهرون پيون لڳنديون آهن ۽ سج ڪان تتل ميدانن تي اهي لهريون ڇڻ ته ناچ پيون ڪنديون آهن. پيو ته ڇڏيو پر جي انهن پوٺن ۾ ڪو ننڍو ٻوٽو يا وڻ هوندو آهي ته ان جو پاڇو به ڇٽو ئي ڇٽو انهيءَ ڪُوڙي پاڻيءَ ۾ پيو ڏسڻ ۾ ايندو آهي.

رُڃ جو پيو ڏيک هي به هوندو آهي ته ان ۾ هرڪا شيءِ وڏي ڏسڻ ۾

ايندي آهي. پريان پريان رڻ ۾ ڪو ڇيٽو لٽل هوندو آهي ته انهن پانڻبو آهي ته ڪا ننڍي ٽڪري آهي، ڪو ٻوٽو هوندو آهي ته وڏو وڻ پيو ڏسڻ ۾ ايندو آهي. ڪو اُٺ پيو لنگهندو آهي ته ان جون ٽنگون ڊگهيون ۽ چوٽي جٽڪ اُڀ سان پئي لڳندي آهي. اهي شيون ڪوهين پري هونديون پر پانئبو ته ويجهڙيون آهن.

تيون ڏيک رُڃ جو اهو به هوندو آهي ته جڏهن سج جا ڪرڻا ميدانن تي تکا ۽ آڏا پوندا آهن ته هرڪا شيءِ اُبتي پئي ڏسڻ ۾ ايندي آهي. اهو ڪم سجو سج جي ڪرڻن جو آهي. جڏهن اهي ڌرتيءَ تي آڏا پون ٿا ته ڪرڻن جو جنسار انهن ڏسڻ ۾ ايندو آهي.

رُڃ هرڻن ويچارن لاءِ ته وڏو آزار آهي. هرڻ پاڻي پيئي ڪڏهن ڪڏهن سو جو هيترو پاڻي ڏسندو آهي ۽ ڪو ماٿهو جنهن جو ڊپ ٽنيس سو به نه ڏسي ته وڏا وڏا چال ماريندو پاڻيءَ پنيان ڊوڙندو آهي، پائيندو ته اجهو ٿو پاڻيءَ کي رسان، ڊوڙندو ڊوڙندو ته پاڻي اجا به اڳيرو ڏيکائي ڏيندس، وري ڊوڙندو ته اجا به اڳي. اهڙيءَ ريت ڪڏهن ته ويچارو رُڃ ۾ ڊوڙي ڊوڙي پراڻ ڏيندو آهي. سنڌيءَ ۾ چوندا آهن ته "هرڻ وانگيان رُڃ جي ڏيک تي هرڪجي نه وڃ ته مرڳو مرين نه!" ساڳيءَ ريت ڏاهن اسان کي رُڃ مان اها سمجهاڻي ڏني آهي ته هن پرٿويءَ جو ڌن ۽ مايا ميڙڻ انهن آهي، جيئن هرڻ جو رُڃ ۾ پاڻيءَ پنيان ڊوڙڻ، ان ڪري خدا کي ياد ڪر ۽ ڌن تي موهت نه ٿي، آخر ڇانو به اگهاڙو آهين ۽ ويندين به اگهاڙو. هتان ڪجهه به پاڻ سان ڪٽي نه ويندين، تنهنڪري هن ڪوڙيءَ جيوت تي ڀانور نه ڪر ۽ ڌن ميڙڻ جو لوڀ من مان ڪڍي ڇڏ. تون آهين هڪ مٽيءَ جو پتلو، مٽيءَ مان جڙيو آهين ۽ نيٺ مٽيءَ ۾ ويندين. ڪنهن سگهڙ چيو آهي ته:

ڪين آهين، ڪين ٿيندين، ڪين ڪو ڪارج ڪماءِ

جـو اچڻي ڪـم سُيا پيو سڀ ڦٿو ڪر ڪـار ڪم.

29- انڊلٺ

ڏٺيءَ جي جوڙن مان انڊلٺ به ماٺهوءَ جون اکيون کولي ٿي ڇڏي. انڊلٺ جڏهن نڪرندي آهي ته ان کي سنو سنوڻ سمجهيو ويندو آهي. سڀ هيڄ مان چوندا آهن ته هن مند ڏيهه ۾ سُڪار ٿيندو ۽ ويچارا ايرا سيرا ساهه پٽيندا. انڊلٺ اوهان گهڻو ڪري ڏٺي ته هوندي، اها مينهوڳيءَ جي مند ۾ نڪرندي آهي. جڏهن مينهن وسي بس ٿيندو آهي ۽ سج اڪ ڪيڏندو آهي ته ڪڏهن ڪڏهن انڊلٺ ڏسڻ ۾ ايندي آهي. جي سج هوندو آهي اُڀرندي پاسي ۽ وچ ۾ سنهيون سنهيون بوندون پونديون آهن ته انڊلٺ اُلهندي پاسي ڏسڻ ۾ اچي پر جي سج هجي الهندي ۽ وچ ۾ بوندون پون ته انڊلٺ نڪري اُڀرندي پاسي. هڪ پيري ڪنهن ماٺهوءَ کوهه تان پاڻي پئي پريو، کوهه پڪين سرن جو نهيل هو، هڪ ڏس کان سج جي ڪرڻ ڪري کوهه جي پاسي تي اُس جو اُولو پئي پيو، کوهه جي وچ ۾ جو پاڻيءَ جا ڦوڪا پئي پريائين ته ان ۾ ڇنڊون ڇٽي نڪتيون، اهي ڇنڊون سج جي ڪرڻ مان لنگهي هيٺ تي ڪِريون ته کوهه جي ٻئي پاسي پٽ تي انڊلٺ نڪري آئي، هن اتي بيٺل سيني کي سڏوسڏ مچائي ڏني. ڇي، اچي هي رؤنشو ته ڏسو، سڀ ڊوڙندا آيا ۽ ڏسي ڏندين آڱريون اچي وين. هن پاڻي پرڻ بند ڪيو ۽ ڇنڊون ڪِريون ته انڊلٺ گم ٿي وئي- هن پنهنجي گهر به وڃي اها ڳالهه ٻڌائي ۽ گهر جي وڏي چيس ته ابا بيهه ته مينهن وسڻ ۽ ڏٺي ڪري ته انڊلٺ نڪري، پوءِ ڏسج ته هن ۾ رنگ ڪيترا آهن- انڊلٺ ۾ مڙئي ست رنگ هوندا آهن. 1- واڱڻائي، 2- آسماني، 3- بلو 4- سائو، 5- پيلو، 6- نارنگي، 7- ڳاڙهو. ان مان ڇتائي سان سمجهي وڃبو ته سج جي ڪرڻ ۾ به اهي ست رنگ آهن. کوهه ۾ ته انڊلٺ جهڙي هڪڙي ننڍڙي ڪمان ڏني هوندئي. پر سچي پچي انڊلٺ جا ساڻوڻ ۾ نڪرندي آهي سا آڪاس جي هڪ ڏس کان ٻئي ڏس تائين هڪ وڏي ڪمان يا وَنگَ وانگر هوندي آهي ۽ ست

ئي رنگ سولائيءَ سان ڳڻي سگهبا آهن. جڏهن اندلٺ نڪرندي آهي تہ ننڍو وڏو گهر کان ٻاهر نڪري اچي اهو رؤنشو ڏسندو آهي ۽ ڏٺيءَ جي جوڙ جي سارا هہ ۽ واکاڻ ڪندو آهي- اندلٺ بہ ڏٺيءَ جي جوڙن مان هڪ انوکي جوڙ آهي. انگريزيءَ ۾ ان کي "رين بو" "مينهن جي ڪمان" سڏين ۽ عربيءَ ۾ ان کي "قوس قزح" چون- خدا کان سواءِ ڪنهن کي اهڙي ذات يا سگهہ آهي جو اهڙي وَنگ ٺاهي سگهي؟ اندلٺ هڪ موري يا وڏيءَ پل وانگر هوندي آهي جنهن جي هيٺان هوند سڄي ڌرتيءَ تي رهندڙ ماڻهو ۽ ٻيا ساهہ وارا لنگهي وڃن. اندلٺ جي بيهڪ بہ ٿوري ويرم لاءِ هوندي آهي. جيئن سنهيون سنهيون بوندون بس ٿينديون وينديون، تيئن اندلٺ جا رنگ ۽ آها سڄي پل هوريان هوريان جهڪي ٿيندي ويندي آهي ۽ نيٺ ميٽجي ويندي آهي.

اندلٺ جو ڏيک ويک بہ کهڙو تہ من موهيندڙ آهي. ان کي ڏسندي ڏسندي ماڻهو ڍاپندو ئي نہ ۽ ٻانٻيندو آهي تہ وري وري اندلٺ نڪري تہ ڏسندو رهان. اهي ئي تہ الله سائين جا جوڙ ۽ جنسار آهن، جن اسان کي سندس هوند جو مڃيندڙ بنايو آهي. ڪنهن سگهڙ چيو آهي:

اُڀ ڏي ٿوري نظر ڪريو،
سڄ چنڊ تي پڻ ڏيان ڌريو،
سهڻي تارن سندي قطار،
جوڙيا سائينءَ سڀ جنسار.

30- سَن

لوڻ بنا سيڪو ڪاڌو ڦڪو- وات ۾ وجهہ تہ وڻي ئي نہ، سيڪو دانهن ڪندو تہ اڙي ماني ڦڪي، يا پَت ڦِڪو يا ڀاڄي ڦِڪي. ڪاڌي ۾ پوي سا لوڻ جي چپٽي، نہ تہ ان کانسواءِ پنسا ئي پاٽيءَ ۾. اهڙي ڪمائتي شيءِ ۾ سستي وري ٻين سيني شين کان. اهو لوڻ اچي ڪٿان ٿو سا بہ اوهان کي سڌ هوندي،

لوڻ تن پاڱن ۾ ورهايل آهي: 1- سامونڊي، 2- ڪالرو، 3- سينڌرو. سامونڊي لوڻ ته ڪراچي پرسان ماڙي پور ۾ ٺهي ٿو جنهن لاءِ پاريون ٻڌل هونديون آهن ۽ انهن ۾ سمنڊ جو ڪارو پاڻي وڌو ويندو آهي، جنهن مان لوڻ ٺاهيندا آهن. ٻيو جيڪي ڪلراٺا پوٺا آهن تن تي مينهن پوي ته انهن پوٺن جي لوڻاٺيل زمين تي اڇو اڇو لوڻ جو ٻورو چڙهي پوي ۽ اهو ميڙي مٽ ڪٺي گڏ ڪجن پر اهو لوڻ ڪاڌي ۾ گهڻو ڪري ڪم نه اچي ۽ نه وڪامي. ٽيون آهي سينڌرو لوڻ، اهو ڏاڍو ڪمائتو آهي ۽ اسين خوشيءَ سان ڪاڌي ۾ وجهون ٿا.

سينڌرو لوڻ وري سنُن يا لوڻ جي ڏڌين ۾ ٺهي - اسان جي سنڌ ۾ لوڻ جون ٻه ڏڌيون جن کي سنون به چئبو آهي، گهڻو مشهور آهن. هڪ ڏيپلي تعلقي ۾ جنهن کي سارڻ جي ڏڌ چون ۽ ٻي کپري تعلقي ۾ جنهن کي ڏليار جي ڏڌ چون. ڏيپلو تعلقو ڪڇ جي رڻ پٽ جي ويجهو آهي، ان ڪري ان ۾ لوڻ جون سنون گهڻيون ٺي آهن: پر هڪ ته ننڍڙيون آهن ٻيو ته لوڻ جي ايتري گهرج ڪانهي جو انهن مان لوڻ ڪوٺي ڪڍجي. انگريزي حڪومت رڳو مٿي ٻڌايل ٻن ڏڌين تي جهل پل ڪئي آهي ۽ اتي پنهنجا آفيسر رکيا اٿن ۽ اتان لوڻ ڪڍڻ جي جهل آهي.

سنن جي ڏيک ويک جي سڌ انهن کي هرندي جن اهي وجي اکين سان ڏٺيون هونديون. پٽن جي وچ ۾ ڪٿي ڪٿي رڻ جي ويجهڙائي سبب اهي ڏڌيون ٺهي پيون آهن جن ۾ پاڻي به اندران ٺي اندران سمي نڪري ٿو. منين ڏڌين جي ڳالهه ٻي آهي جن ۾ درياءَ جو مٺو پاڻي هتراڌو وڌو ويندو آهي. هتي ته خدائي جوڙ آهي. سارو ڏينهن ۽ رات هنن سنن جي پاڻيءَ مان ڦوٽن وانگر ٻڙڪ ڏيئي لوڻ نڪري ۽ پاڻ ۾ اهي ٻڙڪ گڏجي تلها تلها ته جمي پون ۽ جڻ ته لوڻ جون چيپون گڏ ٿيو وجن. هڪڙيون چيپون ڪيو ته ٻئي ڏينهن ٻيون تيار- ڪنهن انت ٺي ڪونه لڌو آهي ته ڌرتيءَ ۾ اندر اهو لوڻ ڪٿي ٿو وجي پورو ٿئي. پر ڌٽيءَ جي جوڙ آهي، اهو لوڻ ڪڍڻ جو آهي ٺي ڪونه. سچي سن ته پنهنجي ماڳ تي

رڳو هڪڙو ڊِنڊ جو ٽڪر ني سڄي ڄمار ڪوٽيندو رهجي ته ڏيهن ڪي پالي.
ايترو لوڻ پلا وجي به ڪيڏا نهن.

هن سيندرو لوڻ جا چاپوڙا ڪٽي هڪبني مٿان تهه ڪجن ته پاڻ ۾ چنبڙي وڏا وڏا پٿر نهيو پون. ۽ وري چنجورن کان سواءِ انهن کي ڪوتي ۽ پچي به نه سگهجي. هن ڪاتي جا چاٺو وري به هن لوڻ جي چپن کي سائنسي پيد سان ذوئي ذمالي اُجرو ڪندا آهن ته ماٺهن جي ڪاڏي جهڙو تئي ۽ ڪا به پيٽ جي اڳهائي نه نسري.

منهنجا سنگتي! سنُن جو وجي تر ۾ درشن ڪريو ۽ ڏٺيءَ جي سگهه ڏسي ان جي ساراهه ڪريو ته اوهان جي جياپي لاءِ چا چا نه ڪيو اٿس!

31- چـارو

آءٌ انهيءَ چاري جي ڳالهه ڪانه ٿو ڪريان، جيڪو اسين پنهنجن گهرن جي چنبين ۽ پاسي ڪندن ۾ لڳل ڏسندا آهيون. هيءُ چارو هڪڙا جيت آهن، جي نِس پس مکين جهڙا آهن، پر آهن اهڙا سنها جو هڪ مک مان اهڙا ڏهه-ويهه جيت ٺهن. مکين ۾ وڏين مکين کي مکا چئبو آهي. اهي به ساڳئي ڪٽنب جا آهن جهڙيون مکيون ۽ هيءُ چارو به ساڳي پريءَ جو آهي، ائين چئجي ته اهي به سنهيون سنهيون مکيون ئي آهن، پر آهن اهڙيون جي هڪ انچ جي ٽڪري ۾ جيڪر هڪ هزار ڪن ويهي وڃن. هن چاري جو اهنج ميهوڳيءَ کان پوءِ ٿيندو آهي ۽ اُنن ۽ ٻئي مال لاءِ ڏاڍو ويل آهي. مال جي مٿان چمڙيءَ تي ويهي وڃن ۽ جهڳتا ناهي مال جي ڪَل کي چڪي وڃن. مال ويچارو پنهنجن پڇن ۽ وڏن ڪنن سان ۽ ڪُنڌ ۽ ٻُت ڌوڻڻ سان انهن کي هڪلڻ جا گهڻي ئي ڪي وس هلائيندو آهي، پر نياڳو چارو اُٿيو نه اُٿئي جهڙو، وري به ويهندو ساڳيءَ پيٺيءَ تي.

مال وارا ماٺهو رات جي ٽاڻي سائو جهنگلي گاهه پٽي، مال جي اڳيان پنيان ڍِڳ ڪري، انهن جي دونهي دڪائي ڇڏيندا آهن، بس اهو هڪ ئي رستو آهي چاري ڪي پچائڻ جو. ان هوندي به چارو سمورو ته ڪونه پچي، پر ڪجهه گهٽتائي ٿئي ۽ مال ويچارو رات سک سان ڪاٽي.

ٿر ۾ ته چاري جو ڏاڍو ويل هوندو آهي. مال جا وٿاڻ رات جو ڏسبو ته دونهي جا ڪورا هوندا آهن ۽ مال جا پُڇ ۽ ڪَن پيا هلندا آهن. چارو پچائي ڏسبو آهي ته مال جي ڪَل تي چارو چَڪي چَڪي ڦٽ ڪري ڇڏيندو آهي ۽ ڊپ وٺندو آهي ته ڪٿي مال کي ڪيٺان نه پنجي وجن. چاري جا جيت ڏسڻ ۾ ته ننيڙا ايندا آهن، پر منجهائن ڇيهو وڏو ٿو رسي. بس سارو سانوڻ مال لاءِ ويل هوندو آهي. پٽن تان سائو گاهه سُڪو ۽ مينهن جي آلاڻ مان چوتڪارو مليو ته هن چاري مان به جند ڇٽي، نه ته هڪلي هڪلي ڪيترو هن نياڳي کي هڪلجي. خدا جي جوڙ آهي. ماڻهن جي پنيان ته انيڪ ڏاڪڙا بچي ڇڏيا اٿس، پر ڇتل ساهه وارا به ڪين آهن. پر ماٺهو پنهنجي سمجهه هلائي سيڪنهن ڳالهه جو اُپاءُ ڪري سگهي ٿو، پر ويچارا ساهوارا ڇا ڪن؟ اهي وري به ماڻهن جي هٿ وس ٿين. ماڻهو انهن مان لاڀ به پرائين ٿا ته سندن سنڀال به ڪن ٿا.

هن مند ۾ ٿر ۾ اُٺن تي چڙهي پنڌ ڪبو وجبو ته سوار تي به چارو ويهي ويندو آهي، پر ماڻهوءَ کي به هٿ آهن، سو چاري کي پچائيندو رهندو آهي، ته به ٽوپلو هوندس ته يا خاڪي سوٽ ۽ ڪوٽ هوندس ته ان تي هنگي ڪارا ڪارا سنها چٽ ڪري ڇڏيندو آهي، جن جي ڏسڻ سان بچان وني ويندي آهي.

اوهان کي ڪڏهن وجهه ملي ته اهو چارو ڪنهن پر وجي اکين ڏسو- ڏسندؤ ته خدا جي جوڙ ۽ سگهه جي پروڙ پوندي.

32- ڏينڀ

ننيڙن ٻارن کي مناڻ گهٽو وٺندو آهي. مائٽ ويچارا مناڻ ڪائڻ ڪان

روڪيندا اٿن، پر ٻار سو نيٺ ٻار، سمجهه هجيس جو روڪڻ تي روڪجي سگهي. ان ڳالهه جو نيٺ انت اهو ٿيندو آهي، جو ٻارن کي هنگڻ ۾ سيکيون پنهجي ويندي يون آهن، جي سندن آندن مان نڪرنديون آهن. مائٽ ويچارا ڦڪيون ڦٽيون وجهندا اٿس ته اهي سيڪيون پيٽ ۾ ئي مري وڃن ته ٻار ۾ لوچ پوچ نه ٿئي ۽ ننڊ سٺي اچيس. اها ته ٿي ننڍڙن ٻارن جي ڳالهه، پر وڏن سان اجا ئي هڪ وڏو هاجو ٿيندو آهي. اهو هاجو آهي "ڏنڀند". توبهه گيسي! اهي ڏنڀند ته وري پوريون بلائون آهن! ننڍا ڪيڙا هجن ته به نهيو. ننڍي ۾ ننڍا ڏنڀند به-ٽي انچ ٿين ۽ وڏا ته فوٽ ڪن جيڏا ۽ ڪڏهن ڪڏهن ان کان به وڌ ڏنا ويا آهن. جنهن کي ڏنڀند پيٽ ۾ پون، اهو ويچارو ويندو آهي ڳرندو نجهرندو. ڪاڏو به ڪونه وڻيس ۽ ڪا به شيءِ چس ڪانه ڏئيس. پيٽ ۾ ڪڏهن ڪڏهن اهڙو سور پويس جو ويچارو لڇندو رهندو آهي. پتو تڏهن پوندو جڏهن ٽوري ۾ ڪي به-چار ڏنڀند نڪريو اچن. اهو رنگ ڏسي ويچاري اگهي جو ته ساهه ئي سڪي ويندو آهي، جو جيئريون جاڳنديون بلائون ٽوري ۾ پيون ڦٿڪنديون آهن، ويچارو دانهن ڪري اُٿندو آهي ته ڪيس نه چنبڙي وڃن ۽ اتي ڪڙو ٿيندو آهي ۽ ٻاهر نڪري متن مائٽن کي ٻڌائيندو آهي، جي پاڻ ڏسڻ سان هرا سجي ويندا آهن.

ڪڏهن ڪڏهن ته ائين به ٿيندو آهي ته اگهي جي دل ڪچي ٿيڻ لڳندي آهي ۽ اُلٽي ٿيندي اٿس ته ان ۾ ڏنڀند نڪري ايندا آهن، جي اگهو ڏسي دانهن ڪري وٺي ڀڄندو آهي. نيٺ مٽ مائٽ وٺي ڪيس ڪنهن ويج يا ڊاڪٽر وٽ ويندا آهن، جو اگهي کي سخت جلاب ڏيندو آهي. بس پوءِ ته ڏٺيءَ جي جوڙ آهي، سوين ننڍا وڏا ڏنڀند دستن ۾ نڪريو اچن ٻاهر. اهڙيءَ ريت به-چار جلاب ڏيڻ سان ۽ ٻي دوا پيئڻ سان اگهو وڃي مس سگهو ٿيند آهي ۽ ساهه پٽيندو آهي. بس ٿوريءَ دير ۾ سوين بلائون ڦٿڪنديون ڏسي ماٺوءَ جو منهن هارجي ويندو آهي ۽ من ڏڪي ويندو آهي، پر ساڳيءَ مهل سرهو به ٿيندو آهي ته آزار لٿو.

ڏينهن به نهن سيڪين مان ٿي تا . انڪري جڏهن ڏسجي ته سيڪيون گهٽيون ٿيون اچن ته دوا ڪرڻ ۾ دير نه ڪجي، نه ته ڏينهن هيٺو ڪري ڇڏيندا ۽ ماڻهوءَ جو پيٽ وڏي پوندو ۽ وڏيڪ ڇيهو ٿي پوڻ جو ڊپ آهي.

ماڻهوءَ جي پويان ڪيتريون نه بلائون لڳيون رهن ٿيون، پر آهي ماڻهو به نرجو، ڪريءَ کان پيو نٽائيندو ۽ مِنيون مِنيون شيون کائڻ جي پڇر ئي ڪين ڇڏيندو. ڏٽي ہا جهاري کي سارا هڻ کپي جو ڏک ڏئي به ٿو لاهي به ٿو، نه ته ماڻهوءَ جي الائجي ڪهڙي گت ٿئي.

33- پورو ڪينئون

پورو ڪينئون به گاهه جي ڪينئن وانگيان واهن ۽ واهڙن جي ڪپن تي آلي مٽيءَ ۾ ٽُنگ ڪري انهن ۾ پيدا ٿيندو آهي ۽ انهن ۾ رهندو آهي. گاهه جا ڪينئان ننڍا هوندا آهن، پر پورا ڪينئان وڏا هوندا آهن. اٽڪل سارو چار پنج انچ هوندا آهن. اُس نڪرندي آهي ته هو به پنهنجي ٻرن مان نڪري ٻاهر ايندا آهن ۽ آلاڻ ڇڏي سوڪ تي رڙهڻ لاءِ ايندا آهن. اهڙا ته پياڻڪ هوندا آهن جن کي ڏسي ڏرُ ونبي ويندو آهي. پر خدا جي جوڙ جو بت وري اهڙو ته ڪونئرو هوندو اٿن جو ڪنهن شيءِ سان رهڙجن ته اڌ ٿي پون. ڪڏهن ڪڏهن ماڻهوءَ جو مٿن پير اچي وڃي ته به ٽڪر ٿي پون. اوهان تپرس ۾ پِڏجي ويندا ته جڏهن ان جا ٻه اڌ ٿي پوندا ته ٻئي اڌ وري به ائين هلڻ لڳندا جيئن هڪ ڪينئون نه هو، پر ڪي به ڪينئان هئا.

اوهان ڏٺو هوندو ته ڪڏهن اسان جي گهرن ۾ ڪا ڇچي ماربي آهي ۽ ان جو پڇ ٻئي بت کان جدا ٿي ويندو آهي ته ڇچي ته پڄي ويندي پر سندس پڇ ويچارو پيو ڦٿڪندو آهي. جيسين پڇ ۾ ساهه هوندو اٿس، تيسين پڇ ٽپا پيو کائيندو آهي. نيٺ مري پورو ٿي ويندو آهي ۽ ماڪوڙيون چڙهي ويندِيون اٿس ۽ کائي جشن ڪنديون آهن. پر واهه ڙي پورا ڪينئان- تنهنجا اڌ ٿين، چوٿا ٿين يا ڏهه ٽڪر ڪجن ته هڪڙو هڪڙو ٽڪر پنهنجي مٿي هڪ ننڍڙو ڪينئون بنجي

پوي ۾ سُرندا رهن. پلي ته ڪيترا به پور پور ڪريون، پر تون مرين بنهه ڪين پر ساڳئي رنگ ڍنگ سان سُرندو رهين. انين تو پانئجي ته هن ڪينئي ۾ هڪڙو ساهه نه آهي، پر ڪي انيڪ ساهه آهن. جيترا ٻرن ۾ لڪي ويندا.

ڏنو الله سائينءَ جي جوڙ ۾ سگهه، جيئن گهري تيئن ڪري. ٻچا ٻچا نه جوڙيو اٿس. تڏهن به ڪي هن مالڪ سائين جي هجڻ ۾ ويساهه نٿا رکن. ڇون ٿا ته هيءُ جڳ هيءُ سنسار پاڻهي پيو هلي، ان جو جوڙڻوارو ڪو به ڪونهي. سڀ پاڻهي جمن پاڻهي مرن، پاڻهي ڪاڏو ملين، ڪو به ڪاڏو پهچائڻ وارو ڪونهي. سيڪجهه پاڻهي پيو ٿئي. اُپائيندڙ ۽ پاليندڙ آهي ئي ڪونه. هي هزارين ساهه وارا پکي پکڻ، مڇيون منگر، ديو پوت، ماڻهو جن، جيت جنتر سڀ پاڻهي پيا نهن ۽ رهن. اها ڪهڙي نه انڌائي آهي. جڏهن هڪ ننڍڙي وٽ به ٺاهيندڙ کان سواءِ نٿي نهي سگهي ته هيءُ سڄي جوڙ سج چنڊ تارا، هوا باهه پاڻي جو ڪو ٺاهيندڙ ڪونهي!

34- چاهو

الله سائينءَ جي اُپايل ساهه وارن ۾ چاهو به هڪ تپرس ۾ وجهندڙ ساهوارو آهي. سندس بت تي ڪُل ڏسجي ڪانه، نه ڪو وار ئي ٿئيس. سڄو بُت ٽڪن ڪارن ڪنڊن سان پريل هوندو اٿس، جي اُپا ئي اُپا بيٺل هوندا آهن، ڪير جو هٿ لائي سگهيس ته هٿ ئي ڦٽجي پويس. جهنگن ۾ گهڻو ڏسبو آهي. ڏينهن جو تورو نڪري پر رات جو نڪري ٿئي ٻاهر. سهائيءَ رات جو ته ڪوڏيو آهي. چانڊوڪيءَ ۾ ناچ به ڪري، جو ڏسڻ وٽان هوندو آهي. ڪوئي جهڙي ٻوٿي هوندي اٿس ۽ پير به گهڻو ڪري ان ئي جهڙا مليل اٿس. ٻوٿي ٻاهر ڪڍي، پيرن تي ڏاڍو ٽڪو هلندو ۽ ڊوڙندو آهي. ماڻهوءَ تي اک پيس ته ٻوٿي ۽ پير لڪائي ڇڏيندو ۽ گول ٿي ڪينهوڙي وانگر ويڙهجي سيڙهجي مڪر ڪري پنجي رهندو ڄڻ ته ساهه ئي ڪونه اٿس، پلي ته ڪو اچي هٿ ۾ ڪنهن ڪپڙي يا ٻي شيءِ سان ڪٽيس، جيئن سندس هٿن ۾ ڪنڊا نه چُڀن.

نانگ جو تہ ورَيُ آهي. نانگ بلا ڏنائين تہ ڊوڙي وڃي ان جي پڇڙي پڪڙيندو ۽ اهڙو تہ چڪ ۾ وٺندس جو ڇڏائي ڪونہ سگهندو. پوءِ پاڻ ٻوٽي لڪائي ڇڏيندو ۽ نانگ کيس پنهنجي ٻوٽيءَ سان ڏڪ هڻندو تہ جند ڇڏايان، پر ڪجھ بہ ڪونہ ورندس. مورڳو ڏڪ هڻڻ سبب ڇاهي جي ڪنڊن سان ٻوٽي ڦٽجي پونديس ۽ رت وهڻ لڳندس، جيئن پوءِ ڇڙ ۽ خارن ۾ ڏڪ هڻندو تيئن ويندو ڦٽبو، تان جو ڦٽڪي ڦٽڪي مري ويندو. جڏهن ڇَرڻ پَرڻ بند ٿيندس، تڏهن ڇاهو بہ سمجهي ويندو تہ هاڻي مري ويو آهي يا پويان ساهہ اٿس، پوءِ پڇڙيءَ کان ويندس کائيندو ۽ سڄو کائي ڳڙکائي ويندو.

ڇاهي جي پنهنجي ٻوٽي اهڙي تہ نرم ۽ نستي هوندي آهي جو ٻوٽيءَ ۾ ٿوري ئي ڏک لڳي ويو تہ يڪدم مري پوندو. جهڙيءَ طرح نانگ بلا کي ٻُت تي ڪيترا ئي ڏڪ هڻبا، رتورت ٿي ويندو مگر مرندو ڏکيو، پر ٻوٽيءَ تي هڪ ئي ڏڪ کيس پورو ڪري وجهندو. ساڳي گت ڇاهي جي ٿيندي آهي. چوندا آهن تہ چورن مٿان مور پيا آهن. بلائن مٿان بلائون ڏٺيءَ اُپايون آهن، جي هڪ ٻئي کي ناس ڪريو ڇڏين نہ تہ انهن سان ماڻهو ڪٿي تو پڄي سگهي. چوندا آهن تہ وڏي مڇي ننڍيءَ کي ڳهي ڇڏي. اهڙيءَ طرح پاڻيءَ ۾، هوا ۾ ڌرتيءَ تي ڪي لکين ڪروڙين ننڍا ننڍا جيت پيدا ڪيا اٿس، جن مان هڪڙا ٻين جو کاڄ آهن، ائين نہ هجي تہ ماڻهوءَ جو هن ڌرتيءَ تي رهڻ ئي ڏکيو ٿي پوي.

ڇاهو جنهن نہ ڏٺو هجي سو پلاٽي ڪري ڪنهن بہ ريت ان جو درشن ڪري، انکي هٿ لائي ڏسي ۽ ان جو چانڊوڪيءَ ۾ ناچ ڏسي. پڄي سگهيس تہ هڪڙو سهر آٿي. ٻلي سمجهي ويندي اٿس تہ هيءُ ساهہ وارو آهي. ٻوٽي ڪُڍندو تہ پائيندي تہ پڪڙي کائي وڃانس، پر هن جي ٻت تي ڇنبو هنيو نہ اٿس تہ ڪنڊن سان ڇنبو ڦٽجي پوندس ۽ مياٺو مياٺو ڪري وٺي پري ڀڄندي. ڪوئن لاءِ ٻلي تہ ٻليءَ لاءِ ڇاهو، هڻ ڪڻ لڳي پئي آهي.

هي سڀ ڏٺيءَ جي سگهہ جا رنگ روپ آهن، جن جي ڏسڻ سان سندس جوڙ ۽ پروسو پڪو ٿئي ٿو ۽ سندس هٿڻ جو پرو پوي ٿو. اڇو تہ انهيءَ

سڀا جهي سائينءَ کي وري وري سارا هيون ۽ ان جا تورا مڃيون، جنهن ماڻهوءَ کي ٻين سيني ساهه وارن تي سگهه ڏني آهي.

35- ڪُمُ

اوهان مان گهڻن ڪچئون ته ڏٺو هوندو. ڪچئونءَ کي ڪُمُ به چوندا آهن ۽ ان جي مادي‌ءَ کي ڪُمي چون. هيءُ ساهه وارو پاڻيءَ جو آهي ۽ نه ڌرتيءَ جو. پاڻيءَ ۾ ڪي اڻ ڳڻت ڪچئون هوندا آهن، جي ننڍيون ننڍيون مڇيون جهلي ڳڙڪائي ويندا آهن، اهو هنن جو وڻندڙ کاڌو آهي. ڪُمُ ۽ مڇيون ۽ ٻيا پاڻيءَ جا ساهه وارا هڪڙا ٻين کي نه کائين ته هوند سڄا سمنڊ پاڻيءَ بدران رڳي جيت ۽ مڇيون ٿي پون، پر ڏٺي سڳورو پنهنجا ڪم پاڻ ٿو ناهي.

جڏهن ڪچئون پاڻيءَ ۾ تري تري ڪائي پِي ڊِوَ ڪري ٿڪبو آهي تڏهن ڪناري تي نڪري اچي اُس جو تَو ونندو آهي. ماڻهو ڪو ويجهو ويس ته ڏير ئي ڪانه ڪندو ڪٽي پاڻيءَ ۾ ٽپو ڏيندو پر جي ڪپر ڪان پريرو هوندو ته جا هي وانگر ڳچي ڪٽي اندر ڪندو ۽ چار پير به پيڙي وجهندو اندر ۽ پاڻ ٻڌ جي ٻِڌ تي پنجي رهندو. ٻت جي مٿان جيڪو ڪيس ڏٺي سڳوري ڊِڪ ڏنو آهي، ان کي سپر چنجي ته جڳائي. اها سپر اهڙي ته سخت آهي جو ڪاتيءَ يا ڪهاڙيءَ سان به وڍجي نه سگهي، لنيون به بيٺا هٿوس ته مٿس ڪو به نشان ڪونه ٿيندو. پر اندريان پاڳا هن جا به اهڙا ته ڪونئرا ٿين، جو ٿوري ئي ڏک سان هيڏي ساري بلا ڦٿڪي ڪٽي ساهه ڏئي.

ڪچئونءَ جو پاڻيءَ ۾ هلڻ ته ريل گاڏيءَ جهڙو تکو، پر زمين تي پنهنجن چنبن سان ڏاڍو هوريان هوريان هلي ٿو سگهي. ٻارن کي به اچي مزو، سو پٿر پٽر ڪٽي ويچاري کي ٻيهي چڙهين، پر هن کي ٿئي ڪجهه به ڪين، چڻ نوڊ ۾ سوئر لڳو، آخر جڏهن ترس اچين تڏهن هنُ کي ڪنهن رسيءَ يا نوڙيءَ سان ٻڌي وري گيهلي اچي پاڻيءَ ۾ ڦٽو ڪنس. پاڻيءَ ۾ پيو نه آهي ته ٻوڙي ڪڍي اهڙو ته تڪڙو وني ترندو جو ڏسي ٽپرس ۾ پئجي وڃبو. مڇين جو پاڻيءَ ۾ ترڻ به هڪ وڻندڙ کيل آهي، پر ڪچئونءَ جو ترڻ اجا به وڌيڪ وڻندو آهي. واهه ڙي

ڪُمَ واهه! ڌرتيءَ تي تنهنجو پير پٽ تي ڪونہ ٿي ڄميو، پر پاڻيءَ ۾ تہ گهڻن سان شينهن ٿيو وڃين. هڄين ڌرتيءَ جو جيوُ تہ توکي ڪٺي پاليون ۽ مال مليدا ڪارايون، پر ٻيلي تون آهين پاڻيءَ جو پونئرو، توکي ستائڻ مها پاپ آهي، ان ڪري اهو پاپ مٿي تي ڪين ڪٽبو. خدا ڪري تہ تون سدائين پاڻيءَ ۾ ترندو، موجون ڪندو وتين ۽ توکي ڏسي اسين شل پيا سرها ٿيون.

ڪڇوُن ڪو پيٽ جي ڪاڻ جي شيءِ نہ آهي، جو اسين ڪائون ۽ نہ وري ڪا مڇي آهي جا سهنج سان واپرايون. هيءَ تہ هڪ بلا آهي، جا پاڻيءَ جي رهاڪو آهي ۽ اتي ئي سونهي.

36- ڪيڪڙو

ڪيڪڙو بہ پاڻيءَ ۾ پلجندڙ ساهہ وارو آهي. هن کي سرطان بہ چون. ڪُمُ يا ڪَڇوُن وڏو ٿئي، پر هيءُ ننڍڙو ڪڇوءَ جي ٻچن جيڏو ٿئي. هن جا لڇڻ بہ ساڳيا ڪُمَ جهڙا. جڏهن پاڻيءَ ۾ تري ٿڪجي تہ ڪپر تي نڪري اچي ۽ ٻُت سڪائي. ڪڇوُءَ کي ٽين چار پير ۽ هن کي ٽين اٺ پير. ڌرتيءَ تي هيءُ بہ ڪچوءَ وانگر هوريان هلي. گانگٽن وانگر وڏيون مُڇون بہ ٿينس. سمنڊ جي ڪپر تي ڪئين ڪيڪڙا ڏسبا تہ ٻاهر نڪريو وينا هوندا. هيءُ نہ آهي مڇي، جا ڪائجي ۽ نہ آهي ڪا ٻي ماڻهوءَ جي واپرائڻ جي وٿ! پر ڌٽيءَ سڀوري تہ ڪا بہ شيءِ بنا لاڀ جي نہ اُپائي آهي. هيءُ دوائن ۾ ڪم اچي. هڪڙي بيماري ماڻهوءَ کي اهڙي تہ بچڙي ٿيندي آهي، جنهن کي چون ئي سرطان جي اگهائي. ان بيماريءَ جو اجا تہ ڏوار ڳولي ڪونہ ڪڍيو اٿن. جنهن کي ان بيماريءَ ورتو سو ويو. مُنهن تي هن بيماريءَ ڪاهيو تہ ڳلن جو ماس ڪائي ويندي، جي ڦقڙن ۾ ٿي تہ ڦقڙ ڇٽ، وات مان ڪانگهاري ۾ رت پيو ايندو. جي ڪنهن ٻئي ٻت جي ڀاڱي تي هن بيماريءَ ديرو دمايو تہ اهو ڀاڱو ناس، جي ڳلي يا نڙ گهٽ کي ورتائين تہ نڙيءَ ڪان اندر پاڻي بہ ڪونہ ويندو. هن اگهائيءَ جو نہ دوا نہ درمل. ماڻهو مرڻ لاءِ پيو سڪندو ۽ موت جا ڏهاڙا ڳڻيندو تہ اج کي سيان جو مزمان آهيان.

ڏٽي سڳوري جي سگهه نياري آهي، وهه جو ٻلو ٻه وهه سان ٿئي.
گرميءَ جو ٻلو گرم شين سان ۽ ٿڌ جو ٻلو ٿڌين شين سان. مناڻ کان تيل
اگهائيءَ جو مناڻ سان ۽ ڪوڙاڻ يا ڪناڻ جي ڪري تيندڙ اڳهاين جو علاج
ڪوڙاڻ ۽ ڪٽين شين سان. بس سبندس ڏاهپ ۽ سندس جوڙ آهي، جنهن جي
ڪيتري سارا هه ڪري ڪيتري ڪجي. سرطان جي بيماري جنهن کي انگريزي
ٻوليءَ ۾ "ڪينسر" چئبو آهي ان جي ٻُڪي ٻه انهيءَ سرطان يا ڪيڪڙي مان
نهي.

ڪيڪڙو ٻه ڏٽيءَ جي هڪ اهڙي جوڙ آهي جا ڪنهن پر ٻه ڏسڻ ڪپي.
جيڪڏهن اوهان ڪيڪڙو نه ڏٺو هجي ته پنهنجي ڪنهن وڏي مائٽ يا استاد سان
ڪراچي وڃي وجو ۽ سمنڊ جي ڪپر تي وڃي ڪيڪڙن جو درشن ڪريو ته هي
نياڳا ڪيترو نه ٻچڙا ۽ ڊيجاريندڙ آهن. ڪڏهن ڪڏهن آواز ڪن ته سندس آواز
ڪيڪڙاٽين وانگر هوندو اٿن. پانئجي ٿو ته سندن ڪيڪڙاٽين تان ئي مٿن نالو
ڪيڪڙو پيو آهي.

اڪين ڏٺي شيءَ ڪين ٻڌيءَ کان گهٽو وڏيڪ چاڻ ڏئي ٿي. اوهان
جيڪڏهن ڪيڪڙي جي چاڻ گهرو ٿا ته اکين سان ڏسو ۽ خدا جي سارا هه ڪريو
ته ڇا ڇا اُپايو اٿس ۽ هر ويل انهيءَ مالڪ جي اڳيان ڪنڌ نمايو.

37- چمڙو

چمڙا ته اسان جي گهرن ۾ ۽ ان جي آسپاس سدائين پيا ڦرن. رات جي
ٽاڻي نڪرن ۽ ڏينهن سڄو پنهنجي ٻرڙن ۾ ستا ننڊون ڪن، ڇو ته ڏينهن جو
تکي سوجهري تي سندن اکيون ٽنجن ئي ڪونه. چمڙن کي انگريزي "شب پر" ٻه
چون ۽ "خفاش" ٻه ڪوٺين. شب پر جي معنيٰ آهي رات جو اُڏامندڙ. چمڙو
آهي ته جهڙو پکي، پر ٻين پکين ۽ هن ۾ گهڻو ويڇو آهي. ڪنهن ٻه پکيءَ کي
ڏند ڪونه ٿين، پر هن کي تکا ڏند هوندا آهن. هن جا پَر ٻه نرالا آهن. پکين جي
پرن وانگر مٿن کنڀ ڪونه ٿين رڳو هڪ وکي جهڙي چمڙيءَ جا هوندا آهن،
انهيءَ چمڙيءَ جي ڪري ئي هن کي چمڙو سڏيو وڃي ٿو. چمڙا پکين سان پکي

۽ جانورن سان جانور آهن. ٻيا پکي به آنا لاهين ۽ انهن تي آرو ڪري ٻچا ڦوڙين، پر هيءُ ٻچا ڄڻي، جيئن جانور ڄڻين ۽ انهن کي ٿڃ به پياري. اسين اسڪولي ڪتابن ۾ هڪ آکاڻي پڙهندا هئاسين ته هڪ ڀيري جانور ۽ پکين جي اچي جنگ لڳي، چمڙي ڏٺو ته جانور سگهارا آهن ته انهن وٽ ويو ۽ چيائين ته آءُ جانور آهيان، ڏسو منهنجي وات ۾ ڏند آهن، مون کي کنڀ به ڪونه آهن، آءُ ٻچا ڄڻيان ۽ آنا ڪونه لاهيان. هي ڀير به اٿم، جن سان پٽ تي جانورن وانگر رڙهان به ٿو؛ تنهنڪري آءُ اوهان جو ساٿي آهيان. وري جڏهن ڏٺائين ته پکي سرسي ڪري ويا آهن ته ڀڄي انهن وٽ آيو ۽ چيائين ته يار مان ته پکي آهيان. ڏسو هي پَر اٿم، انهن سان اُڏامان ٿو ۽ ڏرن يا وڻاٽن ۾ ڪونه رهان، اوهان وانگر پٽين چٽين جي ٻرن ۾ آکيرا ناهي رهان. آءُ ته اوهان جو ساٿي آهيان. پوءِ ٿيو ڇا جو جانورن ۽ پکين جا مٿيڊ لهي ويا ۽ پاڻ ناهه تي وين، هاٺي چمڙو ڪيڏانهن وڃي- ويو جانورن وٽ ته انهن ڊوڙائي ڪڍيس ته تون پکي آهين. وڃ پکين وٽ- آيو پکين وٽ ته انهن ڌڪاري ڪڍيس ته تون جانور آهين، وڃ انهن وٽ. ائين ٻنهي جڳن مان ويو.

چمڙي لاءِ چوندا آهن ته ڪنهن کي ڇَڪ هٽي چنبڙي پوي ته جيسين ڪارو گڏهه هينگ نه ڏئي، تيسين ڇڪ نه ڪڍي. اها آهي رڳي هڪڙي ڳالهه، پر ائين ته برابر آهي ته چمڙو ڇهتو ته جند ڌڪي ڇڏائيبي. پهاڪو ڏيندا آهن ته "تون ته جنهن کي ٿو وئين، ان کي چمڙي وانگر ڇهتيو وڃين."

چمڙو ڏسڻ ۾ به ڏاڍو بڇڙو هوندو آهي ۽ ٻُچان پڻي لڳندي آهي، پر آهي ته اها به ڏٺيءَ جي جوڙ. ڪاريون ڦولڙيون لاهي، جن ۾ ڏپ ٿئي ۽ مُٺي به ڦڙو ڦڙو، سو به ذري ذري، ان ڪري ماڻهو چمڙي جي گهر هينان سمهڻ ئي ڪونه، نه ته هنڌ تيڙ ڪِن ڪري ڏيندن.

بار ته وري چمڙي جو به رؤنشو اُڏائين. شل ڪو اوچتو ڏينهن ڏٺي جو هيٺ نه ڪِري، اڪيون هوندس بند، جهڙو بنهه انڌو- پوءِ ته ڪٽي سرن ۽ لنبين

سان اچي وننديس ۽ ڪُتي ڪنديس سُڙد . جڏهن اڏ مُئو ٿيندو تہ ڪنهن نوڙيءَ ۾ ٻڌي ٻلن ۽ ڪتن کان ڇيچلائي ڇيچلائي مارينديس. آهي اهو بہ هڪ وڏو پاپ، جنهن کان مائٽ ٻارن کي گهڻو ڪري روڪين، پر هي ٻاڪرا ڦر ڪتي تا رهن. ڇمڙو ويچارو ڪاٺي بہ ڪجهہ ڪين، رڳو رات جو اُڏامندي، هوا ۾ اُڏامندڙ ننڍا ننڍا جيت جهٽي کائي.

ٻگالهہ جو وڻ ٻگاٿو تہ هي جيتامڙو بہ ڏٺي سڳوري جي جوڙ آهي. ان کي ڏسي، ان جي بناوت تي ويچار ڪري ۽ ڏٺيءَ جي ڏاهپ ۽ جوڙ کي ڏسي سنديس ڳڻ ڳائجن تہ ڪهڙيون ڪهڙيون جوڙيون جوڙيون اٿس.

"ڪري پاڻ ڪريم جوڙون جوڙ جهان جي." (شاهہ)

38- هرڻ

جانورن ۾ سهڻي ۾ سهڻو جانور هرڻ ليکيو ويندو آهي. سچ پچ تہ آهي بہ ائين. بدن نا سي پورو، پيٽ اڇو، ڪن ڪنيول، اکيون وڏيون ۽ ڪاريون، پُڇ ننڍڙو، ٽنگون سنهيون وات ٻَري ٻڪريءَ جهڙو، چال اهي ڏٺي جو ڏسڻ مان ڍؤ ڪونہ ٿئي. سنديس گوشت بہ ٻوڙ لاءِ نہ، تہ بہ پُلاءُ لاءِ ۽ سيخ لاءِ واهہ جو سوادي ٿئي. رهي بہ پوٺن، ميدانن، رڻ پٽن ۽ ٿر جي پٽن ۾. سونهن بہ ساهہ وارن جي دشمن آهي. بُلبُل کي ڏورو پيٽي وجهي، پڃري ۾ بند ڪن ۽ طوطي ۽ مينا سان بہ ساڳيو سلوڪ ڪن، سو رڳو ان ڪري جو اهي سهڻا آهن، پر ويچاري هرڻ سان تہ وڏو ويل آهي. شڪاري سنديس شڪار لاءِ بندوقون ڪڻيو ڦريو اچن ۽ نيٺ ويچاري کي گوليءَ سان ڪيرائي ڪنڌ تي ڪاتي ڏيئي ڪٽي وجي پنهنجو پيٽ ڀرين. گولي لڳڻ مهل جا ڪيکَ هرڻ يا هرڻي ڪندي آهي، تنهن جي ٻڌڻ سان وارن تي ڪاندار جيو وجن، ڇا سونهن جو انت اهو آهي؟ ڀرينءَ جي اکين کي مرگهہ – نين چئي پيٽ ڪن، پر سنديس گت اِجها اها تا ٻڌائين. ننڍڙو هرڻيءَ جو ٻچڙو ڦا سائي، ماٺهو گهرن ۾ هيج ۽ پيار سان پاليندا بہ آهن، هو هري مري ويندو آهي، جي هوندي آهي مادي تہ ڦر ڦلا بہ

جٽي ڏئين، پر ٻڪريءَ وانگر سندس پچاڙي اهائي ڪاتي ڪندي.

هرڻ جي کَل مان نماز جا مصلا يا جاءِ نماز ٺهن، فراسيون ٺهن، نتون (نطعون) ٺهن، سليپر ۽ سپاتا ٺهن ۽ هندن جا ٻاوا ان جي کل تي ويهي تپسائون ڪن. اڄڪلهه هرڻ جي کَل مان ٻنگون به ناهين. کَل تي هٿ لائبو ته آسيس پنئي ايندي ۽ من پيو ٺرندو، نينڊ پيا ڪلندا. هرڻ جو ڪٽنب به وڏو آهي. ڦاڙها، گڊ، سرنهن ۽ سانبر به هن ئي ڪِيڙ مان آهن، پر سيني ۾ سهٽو هيءُ آهي. سڄي ڪٽنب جو الله واهي آهي، سيٺي شڪار ٽين ۽ باهه تي سندن ماس پچي. ماڻهو به کهڙو نه ڪُڪَرمي آهي. ويچارن ٻي ڏوهه ساهه وارن تي کهل ئي ڪانه اچيس.

ڪائي ويچارو جهنگ جو ساٿو گاهه نه ڪنهن کي ڏئي نه ڏکوئي. پاڙي ته بارهن مهينن ۾ هڪ-به گهمرو مليس ته پلو. اوهين چوندا ته چال هيڏا تو ڏئي، پڄي چو نٿو وڃي ته بندوقن کان بچي پوي. پر ادا، هرڻ ۾ هڪ اهڙي ڳالهه آهي جا ڪيس مارائي ٿي، اها ڳالهه هيءَ آهي ته هو چال ماري ٿورو پرڀرو وڃي وري بيهي پٺ تي نهاريندو آهي ۽ بندوق نا تي ويندي اٿس. اها بيهڻ جي هير نه هجيس ته سچ پچ مري ئي ڪونه. پاڙي گهٽو نٿو پيئي، ان مان ته اهو لاڀ مليس تو جو چال ڏئي تکو ڊوڙي ٿو سگهي. پاڙي پيئندڙ جانور نه ايترا چال ماري سگهندو ۽ نه اهو تکو ڊوڙي سگهندو، پر ماڻهو به سڀ کان ڏاهو آهي، هڪڙا پوندس پنيان ۽ ٻيا ڦري ايندس اڳيان- هڪڙا هڪل ڪندس پنيان ته هو ڊوڙندو اڳتي، جتي ويري اڳي ئي لڪا وينا هوندا آهن ۽ گولين جو وسڪارو لاهي ڏيندس. هرڻ جي کهڙي ساراهه ڪري کهڙي ڪجي. واهه واهه الله سائين تنهنجي جوڙ!

39- گينگو

نالو ته ڏسو هن جيت جو کهڙو آهي، ٻڌڻ سان کل وٺيو وڃي، پر ڏسڻ سان کل نه ايندي. آهي سا ڳيو پؤنر جهڙو، پر ان کان پيٽو وڏو. ڪارو جهڙو

رُڏ. ڏامر جي بہ جاءِ ڪانهي. اڏامندو اهڙو زُومر سان آهي، جو شل نہ ڪنهن جي منهن سان لڳي، جڻ تہ سونٽو لڳي ويو. ڪم سندس بڇڙا. ڪو ماڻهو جهنگ جو خيال لاهي اُٿيو تہ خبر بہ الاجي ڪيئن ٿي پويس. اجهي بہ - چار گينگا اچي پهتا. ڳجهن ڪي بہ ٻونڊ جي ڪل دير سان پوي، پر هيءُ آيو رهيو. گينگا ڪندا ڇا، جو پيل ميلي ڪي اچي لڳندا ۽ ذرو ذرو ڪري پنهنجي مٽي سان ان ڪي ليٽڙائيندا، ليٽائيندا ۽ ريڙهندا ڪٽي پري هليا ويندا. پوءِ تہ واريءَ ۾ تنگ ڪري ان ۾ اندر ڪٽي ويندس ۽ وجي پنهنجو ڪاڄ ڪندس. ٿوريءَ دير ڪان پوءِ ميلي واري هنڌ اچبو تہ ڪجھ بہ ڪونہ هوندو. گينگا سڀ لُٽي ڪٽي ويندا ۽ وجي واريءَ اندر پوريندا. انڪري هن جيت ڪي چنبو ئي آهي تر جو پنگي، ڇو تہ واري بہ گهٽي تر ۾ ۽ گينگا بہ گهٽا اُتي.

ڪم سو ڪنو ڪن ٿا، مگر تماشو ڏسڻ وٽان هوندو آهي. ميلي ڪي ائين ڏڪيندا آهن، جيئن ڪو لوھ جي ڊرم ڪي ڦيريندو ريڙهيندو ويندو آهي. جلدي بہ اهڙي ڪن جو چٽڪ پنيان ڪو ڪاهي پيو اٿن ۽ ڦُري ٿو وجين. تر ۾ ماڻهو جهنگ جو خيال لاهين وجي جهنگ ۾. ڪڪائن گهرن ۾ ڪاڪوس ڪونہ ٿين. انڪري اتي جا ماڻهو چون تہ اسان جي تر جا پنگي گينگا آهن، جن ڪي ميڙيءَ سيڙيءَ جي اجوري ڏيڻ جي بہ گهرج ڪانہ پوي. بنا ڏوڪڙ جي اهو ڪم ڪن، جو شهر ۾ پنسن ڏيڻ ڪان سواءِ ٿي ڪونہ سگهي.

آءٌ تہ سيني ڪي ائين چوندس تہ ڪڏهن تر گهمڻ وڃو تہ گينگن جو مجرو ڪيئن بہ ڪري ڏسجو.

40- ڪاترو

تر ۾ جڏهن سانوڻ جا وسڪارا ٿين ۽ گاھ ڦٽي چراگاھ نهي پون، تڏهن ڪاترو، جو هڪ ڪيڙو آهي سو لکن ڪروڙن جي ڳاٽيتي ۾ جنم وٺي. جنهن بہ وڻ جي سائي پن تي ڏس تہ ڪاترو ڪَر ڪٽيو وينو هوندو. هن جو هلڻ بہ نرالي ڍنگ جو آهي. هلندو سڌو پر بول مٿي ڪٽي اڏ ايو ٿي ويندو. جهڙيءَ

طرح انسان سمهي گوڏا مٿي ڪندو آهي، تيئن هيءُ وري پنهنجي پُٺ مٿي ڪندو، هلندو ويندو ۽ ائين ڪندو ويندو، جو تہ هلڻ جو ڍنگ ئي اهو اٿس. ٻُٽ ٻُوجارو ۽ ٻُوت ٻِگاڙهو. ڪاترو هڪ وڏي بلا آهي. منجهانئس لاپ تہ لاپ جي ماڳ مورڳو ڇيهو. جنهن پن تي سُريو، ان کي کائيندو ويندو. جتان لنگهيو، اهو پن ئي پَرڻ ڪري ڇڏيندو. اوهان ڏٺو هوندو تہ هتي بہ پالڪ جا پن ڪڏهن ڪڏهن کاڌل ڏسڻ ۾ ايندا آهن. اهو ڪم بہ ڪيڙن جو آهي، پر ڪاتري سان ڪير برميچي؟ نالوئي ڪاترو انڪري پيو اٿس جو هو پنن تان هلندو ويندو ۽ انهن کي ڪُتريندو ويندو آهي. ماڻهو انهن کي چونديءِ ماري، سو ڪيترو ماري! هجن ڪي سؤ-بہ تہ ديرئي ڪانہ ڪجي، پر هيءُ ڪروڙن جي پلٽڻ، تنهن کي ڪير پڄي. تر جا ڪانوَ، جي ويچارا سڄو سال بکون ڪين، تن لاءِ سو چگو ڪاڄ پيدا ٿي پوندو آهي. اهي ڪاترن جا استاد آهن، چونديءِ چونديءِ کائيندا اٿن. ٻارهن مهينن جو ڍؤ ڪندا آهن. ڪانون ۽ ڪبرن کي ڪاترا مليا تہ ٻي شئي ڏي لوڻئو ڦيري ڏسندا بہ ڪين. ڪاترا سندن وڻندڙ ڪاڄ آهي. ڏٺي سڳوري جي ڏاهپ ۽ سگهہ جي ڪهڙي پچار ڪجي. هڪڙن کي ٻين لاءِ کاڌو بنايو اٿس. بس سڄي سارا هہ سائينءَ کي جڳائي!

41- سپيون ۽ ڪوڏيون

سپ بہ ڪچئونءَ وانگر هڪ پاڻيءَ جو جانور آهي. پر ڪچئونءَ جو ڪوبہ ملهہ ڪونهي. ان جي پيٽ ۾ سپ تمام مُلهائتي شئي آهي. سندس بت تي جيڪا سپر چڙهيل هوندي آهي سا ڪير جهڙي اڇي هوندي آهي، جا ڏاڍي ڪم واري شيءِ آهي. سڄي سپ جي ڪهڙي ڳالهہ ڪجي. دوائن ۾ ڪم اچي. ان مان ٻيڙا، ڪاتين ۽ ڪپن جا ڳن، ناس جون سونگڙيون ۽ ٻيا گهہ ڳنا جُڙن، جن کي ڏسي دل پيئي نرندي آهي. سپ جو خاڪو بہ موتين وانگر ڪول ۾ پيهي ٺاهيو ويندو آهي، جو هيئنين جي بيماريءَ لاءِ ڏاڍو ڀل ۽ سگهہ وارو آهي. سچا موتي بہ انهيءَ سپ جي پيٽ مان ئي نڪرن ٿا. چون ٿا تہ جڏهن

مينهن پون، تڏهن سپ سمنڊ ۾ مينهن جي سڪايل هوندي آهي ۽ پاڻيءَ مان منهن ٻاهر ڪڍي، مينهن جا ڦڙا وات ۾ جهٽيندي آهي ۽ جيترا ڦڙا جهٽيائين، اوترا موتي سندس پيٽ ۾ ٺهي پوندا. اهي سچا موتي سون رپين ۾ هڪ ڏُڪو ملن، جو خاڪو ڪري ان ۾ گلاب جو پاڻي ۽ مصري وجهي، اگها کائين ته سگها ٺيڪ پون. سرنديءَ وارا ماڻهو ته موتين جو خاڪو کائين، پر اڻ هوند وارا سپ جو خاڪو واپرائين، جو سستو ٿئي. بس ڏٺي سڳوري جي جوڙ جو ڪهڙو وستار ڪجي؟

آءٌ جن سپن جي ڳالهه ڪريان ٿو اهي سپون نه آهن، پر سپيون آهن. سمنڊ جي ڪناري تي جام ڏسبيون. ڪيتريون ميڙي ڪيتريون ميڙ جن. سپيون، سُتيون، ڪوڏ ۽ ڪوڏيون ڳاٽيتي ڪان ٻاهرا سمنڊ جي ڪپر تي ڏسڻ ۾ اينديون آهن. تيرس ۾ وجهندڙ ڳالهه ته اها آهي، جو ڪن چيڪي مٽيءَ جي اچن پٽن تي به ڪوڏيون، سُتيون ۽ ڪوڏ جام ٿين، جي مينهن وسڻ ڪري انهن پٽن تي پاڌرا دو نڪريو پون. مٿاچري تي انهن جا ڪنا پيا ڏسبا. ٿورڙي ڪوٽڻ سان نڪري اينديون. پلي ته ڳوٽيون ڪٺي پر. اهي سپيون سمنڊ واري سپين ڪان ڪجهه ڪچيون هونديون آهن، پر ڪم ڏاڍو ڏين. سُتيون اسين چمچن وانگر ڪم آڻيون. ننڍن ٻارن جي کير پيارڻ لاءِ يا سُتي وجهڻ لاءِ يا ڊپ دارون ناهڻ لاءِ ڏاڍيون ڪارائتيون آهن.

ڪوڏيون ته اوهان ڏٺيون هونديون. اڳي اسان جي ناڻي جي جدول ۾ هوندو هو ته چار چؤنڪ ڪوڏيون برابر پائي، ٽي پايون پئسو، چار پئسا آنو، سورهن آنا رپيو. چون ٿا ته اجمير جي ميڙي تي ايترا ته پينو هوندا آهن، جو پايون پئسا ڏني پوري پنجي نه سگهبو آهي. ان ڪري ڪوڏيون مٺائي ڪيسا پري ڪٺيا آهن ۽ ٻه-ٽي ڪوڏيون هرهڪ فقير کي ڏبيون وجبيون آهن. پوءِ اهي پينو وري دڪانن تي وڃي مٺائي پئسا ڪندا آهن. دڪان به ڪوڏين جي ڳوٽين سان پريا پيا هوندا آهن. ان کان سواءِ ڪوڏين سان ٻار راند به ڪندا آهن. انهن

راندين مان چينهر-پسيءَ جي مکيہ راند آهي. ڪي اڇيون ڪوڏيون، ڪي پيليون، جن ڪي سچليون ڪوڏيون چنبو آهي. ان ڪانسواءِ ٻهراڙين ۾ سچليون ڪوڏيون ويچاريون مايون پنهنجن گڳن ۽ جُبن جي دامن تي ٽانڪي ڇڏينديون آهن تہ اهڙي چم چم لائينديون آهن، جو سونا ڳهہ بہ ڦڪا لڳن. پاٽي پرڻ لاءِ سينهيون بہ انهن ڪوڏين سان جڙي سينگارين. پيا بہ ڪيترا ڪم منجهانئن ورتا ويندا آهن.

باقي رهيا ڪوڏ، اهي بہ بلي بلي! اوناري ۽ جت ماڻهو اهي ڪوڏ پنهنجي اُٺن جي جُهلن تي مڙهائين. ٽڙن ۽ تلن تي جَڙائين ۽ اُٺن جي ڳچين ۾ ڳانيون ٻڌن، ٻن تي بہ انهن جو جڙاءُ ڪن. تنهن وانگي اهي ڪوڏ اهڙي تہ سونهن ۽ سوڀيا ڪن، جو ڇا ڪٿي ڇنجي. اهي بي ملهيون وٽون ڪهڙا ڪهڙا ڪم ٿيون ڏين ۽ ماڻهو پنهنجي هنر سان انهن مان ڪهڙا ڪهڙا ڪم ٿو وٺي. بس سارا هہ انهيءَ مالڪ سائينءَ جي آهي، جنهن اهي اُپايون آهن ۽ ماڻهوءَ جي لاپ لاءِ اُپايون آهن. هنن شين جي سارا هہ ڪجي يا انهيءَ ذات سڳوري ڪي سارا هجي، جنهن اهي جوڙيون!

42- سؤپيري

سؤپيري بہ هڪ جيت آهي. ان ڪي سؤپيري ان ڪري چون، جو ڪيس سؤ پير ٿين. هڪڙيون سؤپيريون تہ ويچاريون ننڍڙيون جيتامڙيون ٿين، جي واهن ۽ نهرن جي ڪپرن تي ٻين ڪيڙن وانگر ٿپنديون آهن. انهن تي هر ڪنهن کي ٻاجهہ پئي ايندي آهي. هٿ ۾ ڪٽبن تہ بہ مانڊ ڪري پيون سُرنديون. نہ چڪ پائين نہ ڏک رسائين. انهن ڪي مارڻ بہ وڏو پاپ. ويچاريون جيتامڙيون پنهنجو منهن وٺيو پيون هلنديون. چمار بہ ٿوري ٿنين. پاٽي هٿيو ۽ سوڪ آئي تہ پاڻهي موت اچي ويندن.

پيون سؤپيريون ڏاڍيونَ ڀوائتيون وڏيون بلائن جهڙيون هونديون آهن، جي بلائن وانگر ٻرن ۾ رهن ۽ زهريليون ٿين. چڪ پائين تہ ڦٽڪائي رکن. بلا

جهڙو ماريندڙ زهر ڪونہ ٿئين، پر تڏهن بہ چڪ هڻڻ سان ساڙي رکن. اهڙي سؤپيري گهر جي ڪنهن ڪنڊڪڙڇ مان نڪتي تہ ماڻهو مارڻ کان سواءِ ڪين ڇڏينس. مري بہ ڏاڍي ڏکي. ڪُتي ڪُتي وري ڪتبس، تڏهن مس ساهہ ڇڏيندي. توبهہ ڪٿي ڪجي. ڏسڻ ۾ ٿي ڏاڍڻ جهڙي. ڊپ ۽ ٻُچان پٽي وٺندي.

سندس نالوئي سؤپيري آهي. مون سندس پير ڳڻي ڪونہ ڏٺا آهن، پر اهي جن ڳڻڻ جي سگهہ ساري آهي، سي چون ٿا تہ پورا سؤ پير اٿس، نہ گهٽ نہ وڌ. ڏسو تہ الله سائينءَ جا ڪهڙا نہ ٽپرس ۾ وجهندڙ جوڙجڪ آهن. انهي سائينءَ جي ڪيتري بہ ساراهہ ڪجي تہ ٿوري آهي. شال اسان کي ڏٺي سگهہ ڏئي جو سندس نانءُ سدا اُچاريندا رهون ۽ گهڙي بہ نہ وساريونس.

43- سونا گيڙو

ڪي ڳهيلا ماڻهو چوندا آهن تہ ڏٺي سڳوري هي پربتون، پهاڙ ۽ ٽَڪريون تہ الائجي ڇو ٺاهيون؟ اکيون پٽي ڏسن تہ سڌ پوين تہ انهن مان ڪين ڪهڙا لاڀ پراپت ٿين ٿا. انهن جي پٿرن مان چُن جو پٿر، سيمنٽ جو پٿر، جاين ٺاهڻ جو پٿر ڪڪري، ريتي، بَجري ۽ بيو ڇا ڇا نہ ٿو ملي. انهن پربتن جي پاڙن ۾ کاڻيون ٿين، جن مان ميٽ، لوهہ، ٽامون ۽ ٻيون گئسون ۽ سڀ کان وڌيڪ هيرا جواهر ملن ٿا، جن جي ڪري اسان جو ديس سائو ستابو ٿيو پوي. رڳو ماڻهوءَ ۾ اُدم ۽ اورچائي جو گڻ هجڻ گهرجي تہ سڀ ڪجهہ ملي پوي. اهي ئي پربتون تہ آهن، جنهنڪري اسان کي پاڻي ملي ٿو، ملڪ جون نديون وهن ٿيون. انهن پربتن تي برف پوي، جا سياري ۾ جمي پٽي هجي ۽ اونهاري ۾ تکي اُس هئڻ ڪري وٺڙي پاڻي ٿي متان ڪِري ۽ تکا گهارا بنجي وهي وجي وڏين ڍنڍن ۾ پوي، جتان وڏا وڏا ڦاٽ وهي نڪرن ۽ نديون ٺاهين، جن جي پاڻيءَ تي اسين پوکون ڪري اَنّ، گاهہ، ڀاڄيون ۽ ڦل ڦول پوکيون.

آءٌ جڏهن هڪ دفعي ننگرپارڪر کان ڏکڻ اڀرندي ڪنڊ تي هڪ ڳوٺ چوڙيئي ۽ ڀرائي ڏي ٿي ويس، تہ ننڍيون ننڍيون ڳاڙهيون ٽڪريون ڏسڻ ۾

آيون. اُنَ تان لهي جانچ ڪيمر تہ هي ٻاڙهيون چو آهن. ڏسان ڪٽي تہ انهن جو پٽر سچُ داءَ جو آهي. اهو داءُ وارو نرم پٽر ڪُٽي چاٽي اسين پنهنجي پڪين سرن وارين جاين ڪي اچي پوچيءَ جي بدلي ٻاڙهي داءَ جو راڳو ڏيندا آهيون تہ سرن واريون پتيون ويتر سونهن ڪنديون آهن. داءَ ڪان سواءِ هيٺ ڪوتبو آهي تہ ڪي تمام نرم ڳوڙها سونا گيڙوءَ جا بہ ليپي پوندا آهن، جي پورُ هوندا آهن. اهي ڳوڙها تہ داءَ ڪان بہ وڌ ڪمائتا هوندا آهن. اهي اوهان ڪي ڏسٽا هجن تہ سونارن وٽ وجي ڏسو. سونارو ويچارو سون جا پلي تہ ڪمڙا بہ سهٽا ڳهہ ڳنا ناهي، پر اهي ڦڪا هوندا آهن. نا هڻ ڪان پوءِ جيستائين انهن ڳهن ڪي سوناگيڙوءَ جي چٽَ نہ ڏني تيستائين سون سونهن ئي نہ ڪري. سون جي چمڪ ۽ ڏمڪ سوناگيڙو ئي وڏائيندو آهي. زالون مايون تہ سون تي سدائين هرکيل هونديون آهن، سو سوناگيڙو لڳل ڳهہ ڏسن تہ اصل چريون ٿيو پون. ڪڏهن ڪڏهن سندن زيورن تان سونا گيڙوءَ جو رنگ لهي وجي تہ وري ان ڳهہُ ڪي اوجر ڪرائين ۽ سوناگيڙوءَ جي چٽَ ڏيارين، تڏهن وجي سندن من ۽ اکيون ٺرن. انهيءَ پٽر جو نالو ئي رکيو اٿن سوناگيڙو. گيڙو، رنگ آهي ۽ اهو رنگ سون کي ڏيڻ لاءِ ئي ڪم اچي ٿو. ان ڪري چونس ٿي سونا گيڙو.

هاٽي ٻڌايو تہ آهي ڪا اهڙي شيءِ جا خدا نڪمي جوڙي هجي؟ ڌرتيءَ ۾، پائيءَ ۾، پهاڙن، اُپ جي ڪڪرن ۾، سج چنڊ ۾ تارن ڪَتين ۾ ڪيئي خزانا لڪل آهن، جن تي ماڻهوءَ کي ڪيپي تہ ويچار ڪري انهن مان ڪمائتا ڪم وٺي. قرآن ۾ تہ الله سائين چوي ٿو تہ مون ڪا بہ شيءِ بنا ڪم جي جوڙي نہ آهي. مون لوهہ ۽ ٻيا ڌاتو اوهان لاءِ پيدا ڪيا آهن تہ انهن مان اکيون ڪولي ڪم وٺو. هن ڀرتويءَ تي جن بہ پنهنجي چڱي سوچ هلائي انهن مان انيڪ ڪم ورتا آهن، سي هن جڳت ۾ ڏاڍا سکيا ستابا ٿي ويا آهن ۽ ٻيا سندن هٿ وسيڪ ٿي رهيا آهن.

44- ڪُتِ

مڇر ٻه ڏاڍو نياڱو آهي، ماڻهوءَ جي ننڊ ۾ سک وهه ڪري ڏيئي. ڪڏهن ڪڏهن ته اهڙا تو ڏنگ هڻي، جو سڄو بت ڍِڙ ڍِڙ ٿيو پوي. پر مڇر ۾ وري ٻه هڪڙي چڱي ڳالهه آهي، جو نياڱو اچي ڪنن وٽ ڀون ڀون ڪندو ۽ سڌ پنجي ويندي ته ويري وريو آهي؛ پر هيءَ ڪُتِ ته اهڙي پٽيل آهي، جو سُڌ نه سماءُ، چڪن سان چني ويندي. چوندا آهن ته "انڌي جي مار، نه خبر نه چار". هڪڙي ٻنهه سنهي، رڱو ٻه پَر مس ڏسڻ ۾ اچن: ٻُت ته نهيس ئي ڪونه. ڪٽي چنجي ته هڪ ٻُڙيءَ جيترو. ڇا سندس ڏيل ڇا بت، پاڻ ڪان وڏا ڪم ڪري. ٻنهه چتي ٿيو پوي. نڪا ڏسڻ ۾ اچي، نڪا وٺ ڏيئي. مڪين سان ٻه پڇي وڃجي، مڇرن ڪان بچاءَ لاءِ ڪٽي مڇر جاري لڳائجي، پر هيءَ ڪِني ڪُتِ تنهن سان ڪيئن وڙهجي؟ سؤ مڇر جاريون لڳايو، پر ان مان ٻه گهڙيو اندر اچي ۽ مورڳو ويل ٿيو وجي. اندر گهڙي اچي ته ٻاهر پٽيءَ ڪين نڪري. چڪن جا جيئن جو تيئن جاوا ڪري. پها ڪو ڏيندا آهن ته "ڪُتِ خلق مان اچي ڦاتا آهيون". سو بروبر سچ چيو اٿن. ڏڪٺاري ٻه هڪڙو چڪ وجهي وٺي پڄندي، پر هيءَ ڪميٽي ڪُتِ چڪن جو وارو لائي ڏيندي. هتان اُتي هُتي، هتان اُتي هُتي، ساري بت جو پسار پٽي ڪندي. ڇا سندس وت ڇا ٻُت، وت ڪان ٻاهر پٽي لڙائي ڪندي. جتي چڪ پاتائين، اتي رهڙ رهڙان پٽي ڪبي، ته ٻه ان جي چِڪ جو ساڙو ڪين ويندو. الله الله ڪري اچو ڏينهن ڪبو، تڏهن وڃي ڪا پرم پري ٿيندي. ڪلمو پري اُٿبو ۽ دل ۾ چئبو ته رات ته ٺل وري نه اچي، چو ته ڪُتِ ڪري ٿي رات جو جُلهَ. ڏينهن سڄو ڏٽي جاٽي ته ڪٽي وڃي ٿي لڪي، ڏسڻ ۾ ئي ڪانه اچي، جي ڏسجي ته هوند ٻاهه ڏيئي ساڙجيس. ساري ڏينهن جا پورهيا ڪري ٿڪجي ٿڪي، رات جو ليٽي، پاڻنجي ته ننڊ ڪجي ته هيءَ ڪُتِ ڪٽي ٿي سمهڻ ڏئي. آءٌ ته ائين چوندس ته ڏڪوئيندڙ جيتن جهڙوڪ ڏڪٺاري، ڏينيو ماڪيءَ جي مک، مُنگهڻ، ڪارڙي، ڏنگَ، چيلاٽي ۾ ٻين سيني ڪان

وڌ ، ڪُتِ لچي آهي، جا ڏيکائي ڪانہ ڏئي لڪي چڪ هئي.

45- ڪَنيڙيون

مينهن وسندو ئي تڏهن آهي، جڏهن پهريائين رڳهون ۾ ڳُهٽون ٿينديون آهن، ٿوري وسڪار ٿئي ۾ مُنهن اونداهي مهل ڳمُٽ ٿئي، تہ اجهي ڪَنيڙيون آهن. ڪٿان ٿيون اچن، اها ڪل ڪريم کي. سج لٿو، بتيون پريون تہ هزارن سون جي سينا نڪري باهر ٿيندي. بتين کي گهيري ويندي. ڪير جو بتيءَ اڳيان ويجهو وجي: منهن ۾ پيون لڳنديون. وات نہ شل ڪنهن جو کليل هجي تہ وات ۾ گهڙي ويندي. يلا نڪ کيئن بند ڪري سگهجي، تہ پوءِ ساهہ ڪٿان کڻجي. ڪُنيڙيون تہ نڪ ۾ بہ گهڙيو پون. منهن تي، ڳچيءَ تي، ڏسو ڪٿي تہ بت جو جيڪو بہ کليل پاڱو هوندو، ان تي پيون ڪِرنديون. لاچار ٿي ماڻهو ويچارا ڪجهہ دير تائين بتيون ئي وسايو، اوندهہ ڪريو سمهيو رهن. آخر اهو بہ ڪيستائين؟ ماڻهو تہ وري سياڻو آهي، ڇا ڪندا آهن جو گينديون يا پاٽيون يا ٿالهہ پاڻيءَ سان ڀري بتين جي هيٺان اهڙيءَ ريت ڪٽي رکندا آهن، جو بتيءَ جو پاڇو پاڻيءَ ۾ پوي. پوءِ تہ ڪنيڙيون پائينديون تہ اها بہ ڪا بتي آهي، سو ٽپي پونديون پاڻيءَ ۾، پَرَ پُسيس تہ مُئي. گهڙي ڪن ۾ پاٽ مٿل ڪَنيڙين سان ڀرجي ويندي، ڇو تہ ڪنبَ پسيس تہ انت آيس. ماڻهو خدا کي ٻاڏائيندا تہ هوا لڳاءِ تہ هن مُنيءَ مان جند ڇُٽي. ڏِيئي يا بتيءَ تي هي ڪنيڙيون بہ پتنگن وانگيان موهت آهن. سوجهري تي موهت ٿي اچي مڙنديون. ڪي بتيءَ جي لاٽ يا ڪوسن بلبن سان لڳي ساهہ ڏينديون ۽ ڪي وري پاڻيءَ ۾ ڦٿڪي مرنديون. آهي سوا گهڙيءَ جو کيل، هوا لڳي تہ کيل پورو ٿيو. الاجي ڪٿان آيون، ڪيڏانهن ويون. صبح جو ڏسبو تہ ڪنبَ جدا، ڌڙ جدا ڍير لڳا پيا هوندا، جي ٻهاريءَ سان ميڙي ڪڍبا ٻاهر ۽ ائين پائنبو تہ ڪنيڙين جو ڪال آيو هو يا قيامت آئي هئي.

46- ڪونج

ڪونج پکي هڪ روهه جو پکي آهي، جو گذاري پهاڙي پٽن ۾ - ڳچي ڊگهي، آلاپ مٺو، سڄي سونهن هوندي آهي. انڪري ڪا سهڻي زال هوندي آهي ته چوندا آهن ته بس ڪونج آهي. جي سندس ڳچي ڊگهي ٿي ته چوندا ڪونج جهڙي ڳچي اٿس.

اسان جي سنڌ ۾ جڏهن سارين جي پوک ٿئي، سارين مان سلا ڦٽن ته انهن کي چون "ڪڪر". اهي ڪڪر چار انچ کن اُسريا ته هاري پاڙن سوڌا پٽي موڙيون ٻڌندا. پوءِ جيڪا زمين سارين پوکڻ لاءِ تيار ڪئي هوندائون ته ٻه-ٻه سلا سارين جا ريج ڪيل زمين جي گپ ۾ رُنبندا ويندا. انهيءَ ڪم کي چوندا آهن رونبو يا وئراج. سارين جي سلن جو رونبو سڏين اوڙن ۾ ڪندا آهن. وئراج جو ڪم پورو ٿيو ته ساريون اپرڻ ۾ دير ڪون ڪنديون ۽ جڏهن نسرنديون ۽ سنگ جهليائون ته سمجهو ته روهه ۾ نياپو پهچي ويو ۽ جڻ پڙهو گهمي ويو. پوءِ ڪونجڙيون ويچاريون سڄو سال سارين جون سڪايلون، پنهنجا پَرَ اڏامڻ لاءِ سوئينديون. هونءَ به پهاڪو آهي ته سيڪنهن جنس جا پکي پنهنجي جنس سان گڏ اُڏامندا آهن. ان وانگيان ڪونجڙيون ويچاريون پنهنجي وڳر ۽ ولر سان ئي اڏامن. ٻين پکين جي اڏامر به وڻندي آهي، پر ڪونجون ڪير سڏائي. سنئين سڌين ٻارين ۾ اُڏامنديون ٻوليون ڪنديون لنگهنديون آهن ته ڏسي دل پٺي نرندي آهي. "ڪونجن قطارون" ڪافين ۾ ڳايون وينديون آهن. اُڏامن به مٿي، ٻين پکين وانگر هيٺ ڪونه اُڏامن. پهرين ڪونج، جا سندن راڻي هوندي آهي، تنهن منهن ڦيريو ته سڀئي اهڙيءَ ريت ڦري وينديون جيئن سنئين ٻاريءَ کي ڪوبه جوکو نه رسي، انهن پيو يا ئنبو آهي جڻ ته ڪو پلٽڻ جو پلٽو سکيل آهن ۽ ڪنهن وڏي سالار کين سکيا ڏني آهي. پر سُڌ اٿوَ ته اهو سالار ڪير آهي؟ اهو سالارن جو سالار ڏٽي سڳورو آهي، جنهن هن ۾ اها ٻڌي پيدا ڪئي آهي. شل نه ڪا ڪونج سانگ ۾ مري وجي ته

سپ ڪونجون ڏرتيءَ تي لهي ايندي يون ۽ چار گهڙيون اتي ويهي چڻڪ روڄ راڙو ڪنديون ۽ پڻ وجهي ويهنديون آهن. نيٺ روئي پٽي وري اتي اُڏامنديون.

ڪونجون ڪوهن جا ڪوهه ڪنيڙا تيون هٽنديون، هيج مان مِنيون بوليون ڪنديون نيٺ اچي سارين جي پوک پيڙيون ٽينديون ۽ رات جي ٽاٽي ڪنهن نه ڪنهن پوک تي اچي لهنديون. سارو سال سارين جون سڪايل ڪونجون ويچاريون ساريون کائي جشن ملهائينديون. وري هڪ هنڌ ويهي ڪنهن جو جهڳو جهڻ نه ڪنديون آهن. هڪ کيت پيٽي وري ٻئي کيت ڏي منهن ڪنديون ۽ ائين ڪندي ٻئي تان ٽئين تي ۽ ٽئين تان چوٿين تي ويندي يون ۽ اهو ٻارهين مهيني جو شيل ڪري سارين جي مند کائي وري پنهنجن ماڳن تي موٽنديون ۽ سڄو ورهيه وري نه ڏسبيون. الله سائين گهٽيي هن جڳ ۾ جوڙ ۽ جنسار اُپايا آهن، پر ڪونجن جو ڏيک ويک اهڙو ته پيارو ۽ دل کي سيبائيندڙ آهي، جنهن کي ڏسي ڪنهن اياڳي کي ڏٽي ياد نه ايندو.

ولر ڪيو وتن، پرت نه چنن پاڻ ۾،

پسو پکيئڙن، ماڻهنان ميٺ گهٽو.

ڪيترن سگهڙن ۽ ڪوين ڪونج تي گيت ۽ بيت به ناهيا آهن، جي دل لبائي تا وٺن. اوهان کي انهن مان ڪي هٿ اچن ته ٻڌي سٽي پوءِ پاڻ مني سر ۽ آلاپ ۾ آلاپجو. ڏسجو متان ڪن ٽار ڪري ڇڏيو.

47- روهيڙو

ٿر جي بَرَ ۾ جتي واري ئي واري هوندي آهي، اتي ڪي جهنگلي ٻوٽا ٿين. مينهن پوي ته سوين گاهه ڦٽي نڪرن پر ڪي به ڪارائتا وڻ ڪونه ٿين. وٽن ڪي ڪپي ڏاڍي ڌرتي جنهن ۾ سوگهيون پاڙون هٽي سگهن. ان هوندي به اتي ڪنڊا، ڪونيٺ، ڄاريون، ڪبڙ، سِرنگهُو، ڪانهه ۽ ڪرڙن جا وڻ ٿيندا آهن. ليارَ رگو ننگر پارڪر جي ڪارونجهر ٽڪر تي ٿين. نم جا وڻ به ڪٿي

ڪٿي تين. پارڪر ۾ چڱي ڳاٽيتي ۾ تين. اتي ڪاني ڦينجهو ۽ چوڏو چينهو وڍڻ جي ڪاب سرڪار ڪنان جهل پل ڪانهي. رڳو هڪ وڻ روهيڙو آهي، جنهن جي وڍڻ ۽ ڪپڻ کي ڏوهہ ٺهرايو ويو آهي. ان جا ڪارڻ ٻہ آهن: هڪ تہ انهيءَ وڻ جو ڪاٺ تمام ڪمائتو آهي، ٻيو تہ اهو وڻ ٿر ۾ تمام ٿورو آهي ۽ ٿيون تہ اهو وڻ ٿر جي ڦلواڙي آهي. بسنت جي مند اچي تہ هن وڻ ۾ پن ڦٽي پون. جهڙيءَ ريت هتي بہ بهار ۾ وڻن ۾ ڦوٽهڙو ٿئي. اوهان کي سڌ آهي تہ سيني گاهن ۽ وڻن جا پن ساٿيءَ رنگ جا ٿيندا آهن، پر روهيڙي جا پن ٻن رنگن جا هوندا آهن: هڪڙا ڳاڙها گلابي ۽ ٻيا پيلا هيڊي رنگ جهڙا. جڏهن روهيڙا پنن سان ڇانئجي ويندا آهن تہ بس انهن کي ڏسيو وينو ڏسجي. مور ۽ ڍيلون تہ مست ٿي روهيڙن جي ٽارين تي ويهي ميائو ميائو جي ڏن ٻڌي ڏينديون آهن ۽ سندن ڇانوَ بہ اهڙي سک سانت واري هوندي آهي، جو روهيڙي هيٺان گندي پکيڙي سمهي پئو تہ جڻ ڀنگ جو نشو چڙهي ويو. پنن ۾ سڳنڌ ڪانہ ٿئين نہ تہ وڏا وڏا ماڻهو بہ هوند ڪڍي اچي روهيڙي هيٺ ويهي سک ماڻين ۽ انهن کي بنگلا ۽ ماڙيون وسري وڃن. روهيڙو هتي ورلو ڪو ڏسجي نہ تہ هتي جا ماڻهو هوند گهمائي وڃنس ۽ وڍي لاهہ بہ ڪڍي ڦٽا ڪنس ڇو جو هن جي ڪاٺي ڪمائتي آهي.

48- مور

جيئن جانورن ۾ هرڻ سهڻو آهي، تيئن پکين ۾ مور سان ڏنگ لڳو پيو آهي. ڇيها، ڦُمريون، بلبليون، پاپيها يعني پپيها، چتون، مينائون، ڪاٺ-ڪُٽا ۽ ٻيا ڪيترا پکي برابر سهڻا آهن، پر مور جو مٽ ڪونهي. ماڻهو ڪنهن پنهنجي پياري کي ڪڏهن بہ ڪونہ چوندا تہ منهنجا پاپيها يا منهنجا چتون يا منهنجا بربلا يا منهنجا ڇيها: پر وڏي پيار سان پنهنجي پياري سنگتيءَ کي يا وڏي ماڻهوءَ کي چوندا آهن تہ "حاضر منهنجا مور، اوهان جو حڪم اکين تي!" اوهان تہ ائين ئي ٻڌو هوندو تہ مور باغن ۾ رهن، پر ائين نہ آهي. ٿر جي

برپٽ ۾ جتني ڪوبہ ڦل ڦول ڪونہ ٿئي، اُتي مورن جا ولر ڏسڻ ۾ ايندا آهن. جنهن مَڙهي ۾ لهہ تہ مور پيا ٻوليندا. وري ڍيلون تہ انهن کان بہ گهٽيون. جهوپائن ڳوٺڙن وارن گهرن جي ٻاهران. ٻنا ڊپ ڊاءَ جي ٻاهر چڙيل ڪچري ۾ ساڳيون ڪڪڙين وانگر پيرن سان ٻوهر ڦولهي، ان مان ٻاجهريءَ جا داڻا پيون ڪائينديون. ڍيل اهڙي سهڻي نہ ٿيندي آهي جهڙو مور. ساڳيءَ طرح ساهہ وارن جي ٻين قسمن ۾ بہ نر ماديءَ کان سهڻو ٿيندو آهي- جهڙوڪ ڪُڪُڙ، ڪُڪڙ کان، جهرڪ جهرڪيءَ کان، ڏاند ڳئون کان، اُٺ ڏاچيءَ کان، هرڻ هرڻيءَ کان ۽ اهڙيءَ ريت ٻيا. هڪ ڳالهہ آهي جو ماڻهن ۾ زالون چون تہ اسين سهڻيون ۽ مرد چون تہ اسين. زال ۽ مڙس جو پيار هوندو آهي تہ زال مڙس کي چوندي آهي تہ تون مون کان موچارو آهين ۽ مرد زال کي چوندو آهي تہ نہ، تون مون کان سونهن ۾ سرس آهين.

خير، مور جي ڳالهہ تي ڪيم. ڏسو تہ سندس ڪنپ ڪهڙا نہ سهڻا آهن. ڪهڙا ڪهڙا منجهن ڏٺيءَ سڳوري رنگ پريا آهن. ڳچي ڊگهي، چهنب وزنائتي، منهن ننڍڙو، ڳلن تي ٽڪيون. اهڙيءَ ريت پَرن تي بہ ٽڪيون. پر سڀ کان وڌ آهي سَندس ڊگهو پُڇ، جو سندس ڍيل ڍول سهڻو بنائي ٿو. اوهان ڪڏهن مور جو ناچ ڏٺو آهي. "سبحان الله!" جڏهن پُڇ کنديري، پُڇ جا کَنپ هڪ گولائيءَ ۾ مٿي ڪندو آهي تہ ڏنڊين آڱريون اڇي وينديون آهن. ماڻهو ڏسندي ڏسندي، بت بنجي ويندو آهي. ناچ ۾ نڪو ناچو پهچيس، نڪا ناچڻي. ائين پير ڪٽندو آهي ۽ جهمريون پائيندو آهي جو چنبو تہ مور اهڙو ناچ ڪنهن هوشيار ناچڻيءَ کان سکيو آهي ڇا؟ پر ناچڻي ڇاجي، اها تہ هن کي خدا کان ذات مليل آهي. اها ڳالهہ بہ ٻڌي هوندوَ تہ جڏهن پنهنجي ڊگهي ڳچي ورائي پاڻ کي ڏسندو آهي تہ پنهنجي ٽنگن تي ڏک ڪندو آهي، جي ڪاريون هونديون اٿس ۽ اهڙيون سهڻيون نہ هونديون اٿس، جهڙو ٻيو بُت.

ناچ ڪندي ڪندي، اکين مان ڳوڙها وهندا اٿس، جا ڍيل پنهنجي چُهنب

۾ وني ڳهي ويندي آهي. چون ٿا ته انهن کرڻ سان ڏيل 'گريبي' آهي ۽ آنا لاهيندي آهي ۽ ٻچا ڄڻيندي آهي. جي اهي لڙڪ نه جهٽي ته آنو ڪونه لاهي ۽ ٻچو ڪونه ڦوڙي. سڀ سارا هه ڏٺيءَ کي ڄڄائي. اوهان مور ۽ ڏيلون شهرن ۾ به ڏٺا هوندا. ماڻهو پنهنجن گهرن ۾ پيار سان پاليندا اٿن. مور جو پيار ماڻهن سان ۽ ماڻهن جو مور سان هوندو آهي. انڪري مور ماڻهن جي ويريءَ جو ڏاڍو ويري ٿئي. نانگ جي لاءِ ته بنهه اڻ ڪُٺيءَ جو موت آهي. اوهان اهو روشنو شايد نه ڏٺو هوندو. تر ۾ ته نانگ ۽ بلائون ڪوڙ آهن. مور ڪنهن وڻ تي وينو هوندو آهي. سندس ڏسڻ جي سگهه به تکي ٿئي. جي اوچتو مٿان، ڪنهن هيٺ هلندڙ نانگ تي اک پيس ته عقاب وانگر لُوهه ڪري هيٺ لهندو. عقاب ته چنبي سان شڪار ڪندو آهي، پر مور ڇا ڪندو جو نانگ جي پڇڙيءَ کي اچي چهنب ۾ جهليندو ۽ ان کي ڪٽي وني مٿي اڏامندو. نانگ ويچارو سڌوئي سڌو لٽ ٿيو لڙڪيو پيو هوندو ۽ وري سري به ڪين سگهندو جو وڙهي. پوءِ مور ڇا ڪندو آهي جو نانگ کي وني ڦيرائيندو آهي، ڦيرائي ڦيرائي ڪٽي هيٺ سٽيندو انس ته اچي ڦهڪو ڪندو. ڏڪ ڏاڍو ايندو اٿس، ۽ هيٺ ڪري وري وني پڄندو آهي، پر مور ڪان ڪٽي ٿو جند ڇڏائي. مور پيهر به اچي ساٽس ساڳي ڪار ڪندو. ائين پنج-ڇهه گهمرا هن کي مٿي ڪٽي ويندو ۽ هيٺ پيو سٽيندو. نيٺ نانگ جي ٻوٽي ڦٽجي پوندي ۽ ڦٽڪي ڦٽڪي ساهه ڏيندو. واهه ڙي مور واهه!

— مور هندن، جينن ۽ ٻين ڌرمن جي ماڻهن جو پوتر پکي آهي، جي ان جي پوڄا ڪندا آهن. مور جي پڇ جي ڪنين مان مورڇل ٺاهيا ويندا آهن، جي سِک ماڻهو گرو گرنٿ صاحب جي پستڪ تي ۽ ٻيا هندو گيتا جي پوتر پستڪ تي وجهي وانگر هوا ڪندا آهن. اسان مسلمان به مور جي ڪنين جي ٽڪين کي قرآن شريف ۾ سَنڌن (وَڍ) وانگر وجهي ڇڏيندا آهيون. مور جي ڪنين مان سهڻا ۽ سندر وجڻا به ٺهن، جن جي هوا گرميءَ ۾ منهن ۽ بت تي لڳڻ سان آنند اچي ويندو آهي. ٻڌو سائين! مور حلال به آهي، انڪري ڪيترا مسلمان

کمي بوڙ رڏي کائيندا بہ آهن، پر ائين تورا ماٺھو کندا آهن. مون مور گهٽو کاڌو آهي. گوشت بلڪل ڪڪڙ جهڙو اٿس. بوڙ رڌيو جي سُڌ نہ هوندي تہ پاڻنبو تہ ڪڪڙ جو آهي. ٻنهي ڪڪڙ ۽ مور جي ماس ۾ پيد رڳو اهو آهي جو ڪڪڙ جو گوشت اڇو ۽ مور جو ڳاڙهو هوندو آهي. مور جون کهڙيون کهاڻيون ڪجن.

49- پوُنڙا

جڏهن ڪوهن جي سنيال نہ ڪبي آهي تہ انهن ۾ اندر ڪاري گپ گڏ ٿي ويندي آهي، جنهن ۾ ڏپ ٿي پوندي آهي. ائين ٿيو تہ ان ۾ هڪڙا ننڍڙا ڪيڙا جن کي پوُنڙا چئبو آهي، سي جنمر وٺندا آهن. اهي پوُنڙا هزارن جي ڳاڻيٽي ۾ هوندا آهن. ڪوهن جو پاڻي ماڻهن جي پيئڻ لاءِ ڪم ايندو آهي پوءِ جو ان پاڻيءَ ۾ اهي ڪيڙا پيا ۽ اهي ماڻهو جي پيٽ ويا تہ اگها نہ ٿيندا تہ ٻيو ڇا ٿيندو؟ نيٺ پوُنڙن جي ڪري دانهن ڪوڪ مچي ويندي ۽ سرڪار پنهنجا ماڻهو موڪليندي تہ ڪوهن ۾ وجي دوا وجهن تہ اهي پوُنڙا مري وجن ۽ بيماري نہ پکڙجي. اها دوا جيڪا پاڻيءَ ۾ وجهبي آهي، ان کي چوندا آهن "پوٽيشنم پرمنگنيٽ" . اها دوا ڳاڙهي رنگ جي ٿيندي آهي، انڪري ڪوهہ جو پاڻي بہ سجو ڳاڙهو ٿي ويندو آهي، پر پيئڻ ۾ ڇيهو ڪونہ رسائي. دوا نہ ملي تہ ٻيو بلو هيءُ آهي، پاڻي ڪاڙهي ۽ پوءِ ناري پيئڻ ڪان اڳ ان کي ڇاڻبو بہ آهي تہ متل پوُنڙا پيئڻ جي پاڻيءَ ۾ نہ وجن. پر اهو ڪم سيڙپ ۽ ڏکيائيءَ جو آهي. پاڻي هر هر ڪاڙهڻ، نارڻ ۽ ڇاڻڻ ۾ ڪيتري ئي دير ۽ گهل ٿئي ٿي. انڪري دوا سان اهو ڪم سولو ٿو ٿئي.

ماڻهو پنهنجي گهرن جي مٽن دلن کي بہ ڏوئڻ ڪونہ، هڪڙي پاڻيءَ مٿان ٻيو وجهن. نيٺ تہ دلن ۽ مٽن ۾ بہ پوُنڙا پنجيو وجن. نانوا ين جي هٿن تي تہ گدلائي ڏاڍي هوندي آهي، جيڪو ايندو، سو گلاس يا ڪَري ٻُبڙڪ ڪري

ڪٿي مٽ ۾ وجهندو ۽ هٿ به پاڻيءَ ۾ ٻوڙيندو. ان ڪري پاڻيءَ ۾ بانس به ٿيندي ۽ پوُنئرا به پوندا. گهرن ۾ پار ٻچا به ائين ڪندا آهن. بس سنائي ستڙائي نه رکڻ آهي پوُنئرن کي نيند ڏيڻ ته اچو، اچي اسان جو ڪم لاهيو. ٿوري ئي ڍلائي ڪرڻ مان ڪيڏو نه اُگرو ڦل ٿو نڪري! اسان کي ان ڪري گهر جي ته ڀيٽڻ جي پاڻيءَ وارين جاين جي ستڙائي صفائي رکون. ڪوهن جي پرسان ڪِن ڪچرو ۽ گپ چڪ نه ڪريون. ڪوهه ۾ جيڪو ٻوڪو يا لوٽو يا باردي يا دَٻو پاڻيءَ ڀرڻ لاءِ وجهون، سو اچو اجرو هجي ۽ گهرن ۾ به مٽ، دلا ڏهاڙي ڌوئجن. جي ائين نه ڪبو ته پوُنئرا پيٽ ۾ وجي خلم ٻاريندا ۽ گهر وارن جا پيٽ وڏي پوندا ۽ پيٽ جي پرتي تي پوندن. پوءِ وجي ويڃن جي ور چڙهندا، جي ڪين ڦُري ڪندا پينگيو. ڏسو ته ٿوري ڍل ڪيڏا نه وڏا ڇيها تي رسائي. پوُنئرا اسان جا ويري آهن ۽ چوندا آهن ته "ويري وڍيا ڀلا"، يعني منا ڀلا آهن. اڳتيِ ڀلائي ڪري پنهنجي چڱيلائي جو ڌيان رکجو. هن ڪان پوءِ ائين ڪندا ڪ نه؟ آس اٿم ته هن ڪان پوءِ پنهنجي بچاءَ لاءِ پڪو پهه ڪندا.

50- ڇڇڙ، ڇوا ۽ ٻگهيون

ماٺهو به هڪ نِرڇو ساهه وارو آهي ۽ سندس پنيان ڏٺيءَ سڳوري ڪيني بلائون ٻيجي ڇڏيون آهن. پر ڇتل ٻيا ساهه وارا به ڪين آهن. ڪتا ٻليون ۽ ٻيو مال به جيوڙن کان آجو ڪونهي. مال وندو ماٺهو به گهٽو اُلڪو ڪونه رکن. پنهنجي مال کي ڪذهن وهنجاري اُچو اُجرو ڪين ڪن. ورهين جا ورهيه لنگهي وڃن پر ويچارن کي هٿ به ڪونه لائين. نه وري انهن جا وٿاڻ ستڙا رکن. ڪتا، ٻلا ته ٿيا ٻي واها، پر جيڪي ڪتا ٻلا ڏارين، اهي اُنهن جي سنيال سڙي به چڱيءَ پر نه وننندا آهن.

اوهان ڪذهن ڪذهن ڏٺو هوندو ته مال ويچاري تي ٿن جيوڙن جي جُلهه هوندي ئي هوندي آهي. انهن ۾ هڪڙا هوندا آهن ڇڇڙ، اهي ننڍا ڳاڙها جيتُ هوندا آهن، جي سندن سڄي بت تي پر گهٽو ڪري ڳچيءَ تي چنبڙي ويندا آهن

۽ مال جي کل پٽي رت پيئندا آهن. سنڌي زبان ۾ چوڻي آهي ته "تون چچڙ وانگي چُهٽي ٿو وڃين." سو سچي پچي ته چچڙ نياڳو آهي ۽ اهڙو جو چُهٽو ته ڇڏي ڇو ٿو!

ٻي آپدا آهي جوا. هي به گول گول جيت آهن، جنهن جي کل ربڙ جهڙي هوندي آهي. اهي به مال کي چهٽي انهن جو رت چوسيندا آهن. جهڙا ڍڳا، ماريون ته ڪارو رت نڪري ايندن، جيڪو پيتو هونداٺون. ڏاڍا ڪنا هوندا آهن ۽ ڏٺي ٻچان پٽي وٺندي آهي. اهي به مال وندو هٿن سان پٽي ڪڍندا آهن. توبهه توبهه!

ٽيون ٽين ٻگهيون. اهي به مال تي ويهي وجن ته اُٿن ئي ڪين. هڪلي هڪلي بيهو ته وري به ساڳيءَ پيٺيءَ تي ويهنديون. انهن کي انگريزيءَ ۾ چوندا ئي آهن "ڊاگ فلاءِ" يعني ڪُتي جي مک. ڪڏهن ڪڏهن ڪا ٻگهي ڪتي يا مال تان اٿي آئي ته ماڻهو تي به اچي ويهندي آهي. هڪليوس ته وري به ساڳيءَ جاءِ تي ويهندي، ونڻ ته بنهه ڪين ڏئي. هڪڙي اٽڪل آهي جو هٿ ٻانهن يا پير تي ويهي ته هوريان هوريان ٻنان هٿ پير چورڻ جي ٻگهيءَ جي مٿان ڦوڪ ڏجي ته بنهه اُٿي ۽ اُڏامي نه سگهندي پوءِ هٿ سان سولائي سان ڪٽي جهليوس ۽ ماري نپوڙي ڦٽو ڪيوس. ٻي ڪا واهه ڪانهي.

ٻگهي اهڙي ته نياڳي آهي، جو شال نه ڪنهن جي ڪَنَ ۾ گهڙي. ان ڪري جڏهن ٻگهي ڏسجي ته ڪنن جو بچاءَ ڪجي. ڪن ۾ ويئي ته ٻوڙو ڪري ماري وجهندي.

هنن پيانڪ جيتن کان بچڻ جو اُپاءُ آهي سنائي يا اُجلائي. ڏسو ته سنائيءَ ۽ ستزائيءَ ۾ ڪيڏو نه لاڀ آهي. ماڻهوءَ لاءِ وهنجڻ سنهجڻ، ڪپڙا اُجرا رکڻ ڏاڍي سَني ڳالهه آهي. ان ڪري اُجرائي لاءِ حديثن ۾ آيو آهي ته "صفائي ايمان آهي." بت تي مٽي چڙهي ته چمڙيءَ جا سنها تنگ بند ٿي ويندا. پگهر، جو هڪ وهه آهي سو ڪونه نڪرندو. بت ۾ ڪِني بانس ٿيندي پر

۾ ڪو ويهڻ به ڪين ڏيندو. اسان کي کپي ته اُجرائيءَ جو ڌيان رکون. ننڍڙن ٻارن کي روز وهنجاريون ۽ انهن جا لٽا مَٽايون. سنائي سٿرائي هزارين بيمارين جو بچاءُ آهي.

51- ٻَـڦُو، لِيکون، جَيون، جُون ۽ گهمَٽا

مٽي جا وار ماٺوءَ لاءِ گرميءَ سرديءَ جو بچاءُ به آهن ته سونهن به آهن. انهن جي سنائي رکڻ سپ کان پلو ڪم آهي. مٽي کي تيل مکڻ، ڦڻي ڏيڻ ۽ وهنجي مٽو اُجرو ڪرڻ مکيه ڳالهيون آهن. چوندا آهن ته "وار ته ڦڻي نه ته ڪوڙاءِ ڪٽي، ڏڻ ته ڏٽي، نه ته وڪڻ ڪٽي." سو ڳالهه ٿي ڪيم ته اڇائي اُجرائي مول مٽو آهي نه ته وارن ۾ گهٽيئي آپدائون اچي واسو ڪنديون. اهي بلائون آهن، ٻَڦُو، لِيکون، جَيون، جُيون ۽ گهمَٽا.

پهريائين وارن ۾ اچيون اچيون ذرڙن جيڏيون ليکون سونديون آهن، اهي هونديون آهن جوئن جو نوٽيس. اهي ليکون وارن جي پاڙن ۾ جنبڙيون پيون هونديون آهن. منجهن ساهه اچا نه پيو هوندو آهي. جي ڪچائيءَ ۾ انهن جو بلو نه ٿيو ۽ جي ساهه پيس ته ڦري ٿينديون جيون. جيون ننڍڙيون ننڍڙيون ڳاڙهيون هونديون آهن، جي جُوئن جا ٻچا هونديون آهن ۽ نياڳيون اهڙا ته مٽي ۾ چڪ هڻنديون آهن جو مٽو ڪنهي ڪنهي ٽڪجي پنبو آهي. اجا به ماٺوءَ ٻي ڌياني ڪئي ته اهي جيون وڏي ٿينديون جون. پوءِ ته جهل پُٽي آئي ڪُٽي. ڦٽيون ڏي، ڪڙا تيل وجهه، ٻيا اُپاءُ ڳول پر مٽي جو رت پيچ ويندون. جنهن هنڌ ۾ ماٺو رات جو سمهندو سو به جوئن سان پرجي ويندو. ان مان وري ٻي بيچڙائي جنم ونندي. ماٺوءَ جي صدريءَ چولي ۽ سٿڻ جي ابدائي ۾ به وجي گهر ڪنديون ۽ ماٺو وتندو بت رهڙيندو ۽ چيلهه ڪنهندو. ڪڏهن ڪڏهن ڪن ماٺن کي پُنا اُگهاڙا ڪري، صدري لاهي ۽ گوڏ ٻڌي، ڪانچ لاهي، صدري ۽ اُبدائن مان جون ڪيڍي مارِيندو ڏسبو آهي. ڳالهه ڪندي ٿي ٻچان پئي وني. پر تڏهن به اهي ماٺو سنائي ڪانه ڪن، نه وهنجن، نه مٽو ڌوئن ۽ نه وار اُجرا ڪن.

ليڪون اچيون، جيون ٻاڙهيون، جون ڪاريون ۽ گهَٽا اچا ٽين. سٽڻ جي اُبدائي ۽ صدريءَ ۾ جيڪي جون اچي واسو ڪن، سي وڏيون ۽ اچيون ٽين، انهن کي گهٽا چون. زالون ويچاريون ته وار رکائينديون آهن، پر ويچاريون پورهيت زالون پورهيي جي هاجيٰ ڪان وهنجن گهٽ، تن کي ته جون ويڙهجي وجن. پوءِ ڪا گهڙي ملين ته هڪ ٻئي کان ويهي جڪڙي زال پٽ تي يا تڏي تي گوڏا اُڀا ڪري ويهندي ۽ ٻي پٺيان يا اڳيان تي ويهنديس ۽ ويهي وارن ۾ سيرون ڏيندي ۽ جون ڳوليندي. جون ڪيندي ڪيندي ۽ پنهنجي آڱوٺي جي نهن تي رکي ٻئي آڱوٺي جي نهن سان چٿي ماريندي ته نيا ڳي جُون 'ٽڪ' ڪري مري ويندي. پر نيٺ جون ڪيائي ڪيائي ڪيتريون ڪيائبيون. ڦٽي ڏي ته ان ۾ ڳچ نڪري ايندين پر هيءُ سارو لشڪر هڪ پيري ته ڪونه نڪرندو. ڏهاڙي ڏهاڙي جون ڪيائي ڪيتريون ڪيائبيون! ان ڪان ته سولو رستو اهو آهي جو اُجلائي رکجي. ڏهاڙي وهنجي وار ۽ بت اُجرو ڪجي ته جوئن جي جڙ نڪري وجي. اهي اجايون اهنجايون ڪيتريون ڪبيون؟ ڪنهن چيو آهي ته:

رک تون پنهنجي بدن جي صفائي،
مور نه ڪج ڪڏهن گدلائي.

پاڻي مفت ميسر آهي،
تڏهن بدن کي صفا ڪر ناهي،
ناهي خرچ انهيءَ ۾ پائي.

تيل ميٺ سان وهنجڻ بهتر،
مهتي خوب بدن کي صفا ڪر،
گهر جي رڳو تي اُجلائي.

ڪپڙا صاف بدن چو ڌاري،
عزت سان سو نت گذاري،
چاهي سيڪا دل تي سنائي.

52- مڪڙ

مڪڙ بہ هڪ آڪاسي آپدا آهي. پهاڙن هيٺ واريا سن پٽن ۾ پلجن يا ٿر جهڙي واريا سي پُون ۾ جنم وٺن. پنهنجي سونهن سان واريءَ ۾ ڪڏ ڪوٺي ان ۾ آنا لاهين. آنا تہ سيني پکين پکٽن ۽ بين ساهہ وارن جا اچا ٿين، پر مڪڙ جا آنا ننيڙن ڪارن داڻن جهڙا ٿين، سي بہ هڪ چاري جي ڳوڙهيءَ وانگر هجن. ٿورا ڏينهن واريءَ ۾ اها ڳوڙهي پوري پٽي هجي ۽ پوءِ داڻ داڻ وانگر ٿي ڦٽن، ساهہ پوين ۽ ماڪوڙين وانگر سُري باهر نڪرن. اُن روپ ۾ انهن کي 'پونگ' چوندا آهن. هنن جو بيو ڏاڪو ٿيندو آهي 'ڪَهہ' وارو. تڏهن ٿورو روپ وٺن ۽ ننڍين مکين وانگر ٿي پون. ٽيون تُور هنن جو ٿئي، مڪڙين وانگر ۽ ٽپ ٽپ ڪري هلڻ لڳن. ان مهل هنن کي ڪَهہ ڪونجي. هن ڪَهہ سان پَٽن جا پَٽ ڪارا ٿي وڃن ۽ ڏسي ڏپ وٺيو وڃي تہ هيءَ ڪَهہ جڏهن ڪجهہ مڪڙين مان مڪڙ ٿي اُڏامندي، تہ سڄي دنيا ڪاري ٿي ويندي. ٿئي بہ سچ پچ ائين! جڏهن اڏامن ۽ مڪڙ ٿي پون تڏهن ڪير هنن کي ڳٽي سگهي، ڪير روڪي سگهي ۽ ڪير جهلي پلي سگهين. ڪائين رڳو سائو گاهہ ۽ پن، جي گاهہ ۾ انُ هوندو آهي تہ پوءِ مڪڙن جا ڪٽڪ لهندا ئي اتي وڃي. جتي وينا، اتي ساوڪ، گاهہ، اَن پن ۽ ڦل ڦول ڪائي وڻن جا وڻ نوڙها ڪري ڇڏيندا ۽ ائين پيو پا ئنبو جڻ هنن ۾ سائو پن هوئي ڪونہ. مڪڙ بہ رنگن جا ٿين: هڪڙا پيلا ٻيا ڳاڙها. ماڻهن ۾ اهو وهم وينل آهي تہ ڳاڙها مڪڙ سُڪاري ۽ پيلا ڏڪاري هوندا آهن. ساوَن کيتين ۽ وڻن جو ڪم ئي لاهي ڇڏيندا. سرڪار هن آفت کان بچائڻ لاءِ دوائون ڇٽڪاري ۽ ٻيا اُپاءُ وٺي پر سڀ اجايو ٿئي. هن بلا کي منهن ڏيڻ لاءِ هڪ الڳ کاتو بنايو ويو آهي. جنهن جو ڪم آهي، تہ مڪڙ آنا لاهين تہ اهي آنا ناس ڪجن، جيئن جم نہ ڪن يا جم ڪري وڃن تہ اُڏامڻ کان اڳ انهن کي ناس ڪيو وڃي.

ٿر ۾ ڇا ڪن جو ٽپ ٽپ تي چَريون ڪوٺين ۽ پوءِ ڍنگهر ڪٺي انهن سان

ڪم ڪي هُش هش ڪن ته اهي ٽپڪ ٽپڪ ڪندا پڇڻ لڳندا :پوءِ اڇي انهن چرين يا ڪاهين پر ڪرن. تنهن ڪان پوءِ ورائين مٿن مٿي ته ڪروڙين اندر دٻجي مري، هڪبئي سان گڏجي چاپوڙا ٿيو وڃن نه ته هزارين لکين رپيا سرڪار جو خرچ ٿئي، اجا آنا، پونگ جي روپ پر هجن ته انهن جي آنن جون ڳوڙهيون ڪيائي سازائي چڏيون ويندون آهن. ترجا ماٺهو انهن جي آنن ڳولڻ جا ڏاڍا پلا هوندا آهن. واريا سن پٽن پر جتي انهن جا ٽنگ ڏسن اتي ڦوڪون ڏيئي، واري پري ڪن ته آنن جون ڳوڙهيون نروار ٿي پون ۽ اهي گڏ ڪري اڇي ڪاٽي وارن ڪان اُجورو وٺن. ان ٽي به سرڪار جو گهٽو خرچ ٿئي. پيو هنن ڪي روڪڻ جو ڪوبه بلو ڪونهي. گاسليٽ جهڙي هڪ دوا به هزارن دبن پر بند ٽيل آٽين، جا ڦوهارو ڪئي وڃي ته رهيل ڪهيل پونگ به مري ناس ٿيو وڃي. پر ڪڏهن ڪڏهن اُتي جتي اهڙا جتن نه ورتا ويندا آهن ۽ هيءَ فوج تيار ٿي وڃي، ۽ اُتان اُڏامي وٺي ڪنهن پاسي ڪاهه ڪري، جي وٽن تي لٿا ته رڳو مڪڙ ڏسڻ پر ايندا، وڻ جو پن ته ڏسڻ پر ئي ڪونه ايندو. جوئر، ٻاجهر، وؤنئڻ ۽ مڪائي، جنهن به پوک تي ڍريا ته مُلن وارو پهاڪو ياد ايندو، جو چوندا آهن ته "ملان ته پٽ ۽ گهوڙا ته پٽ، جي هوڪشيا ته رسيا، جي هي نيا ته چٽ." هارين ۽ مارن ويچارن جون پوڪون پيلجي ويندون: هڙ هلاڪ پنسا پاٽي. ملڪ پر اناج نه ٿيندو ۽ ڏُڪر منهن ڪيندو. الله سائين شل هن آفت ڪان بچائي. جتان لنگهندا اُتي گهُٽ ۽ گرمي ٽي ويندي ۽ ماٺهو پيو پڇرندو. گرمر به ڪي وري اهڙا آهن جو انهن جي پاڇي پر ٻاهه ٻرندي ويندي. هلندا ويندا ته ڦولڙيون به لاهيندا ويندا. ڪٿڪ جڏهن لنگهي ويندو ته ماٺهن جا گهر، گهٽيون، پٽ ۽ ميدان سڀ ڦولڙيون پولڙيون هوندا. مڪڙن جي وڏي ته جُٺاها آهي جو ڪائيندا ويندا ۽ هنگندا ويندا. سنڌيءَ پر انڪري چوندا آهن ته "پيٽ پرجئي تو يا نه؟ مڪڙ وانگيان هتان تو ڪائين هُتان تو هنگين."

هنن نياڳن مان نيٺ ڪهڙو ڪم وٺجي. ماٺهو مڪڙن ڪي ڪائيندا به

آهن ۽ انهن جون ڪچريون بہ ڪري رکندا آهن، جي سجو سال تري پيا کائيندا آهن. منهن اڳيان سونڍ تيندي اٿن ۽ سندن ننگون ڪارائيءَ وانگر هونديون آهن. انهن تي تکا تکا ڏندا هوندا اٿن، هٿ بہ سنيالي لائين نہ تہ هٿ ۾ چُڀي ويندا. هڪ هڪ ڪري جهلڻ لاءِ سوچي بہ نٿو سگهجي. ان ڪري تر جا ماڻهو اهو هنڌ ڳولين جتي هو رات جو لهن. وڻ تہ سچا هنن سان ٽمٽار ٿيا پريا پيا هوندا آهن. پوءِ تري انهن وڻن هيٺان گنديون اچي وڇائين ۽ وڻن جي ٽارين کي ڪٺي جو ڌوڻ ڏيندا تہ مکڙ جيئن بير جي وڻ مان بير ڪِرن تيئن ڪري پوندا ۽ گنديون يا چادرون ڀرجي وينديون، پوءِ تہ مکڙن جون ڪٺي پريون ٻڌندا ۽ ڪٺي آڻيندا ڳوٺن ۾، جتي ديڳين ۾ پاڻي ٽهڪائي ڇڏيندا آهن ۽ اچڻ سان انهن پرين جو منهن کولي ڪٺي مکڙ ديڳين جي منهن ۾ وجهندا تہ سڀ سڙي مري ويندا، پوءِ ٻاهر ڪڍي انهن جا کنڀ، ٻول ۽ مٿا پَٽي الگ ڪندا ۽ پاچي تيل ڍِڍِر گڏ ڪندا ويندا، جي سڪائي رکي ڇڏيندا. مکڙ وري سٺيا بہ ڏاڍا آهن، گيهہ بہ منجهانئن اندر جيڪا چربي هوندي آهي ان مان ئي نڪري. ترڻ وقت گيهہ ۽ مرچ جي ضرورت ئي ڪا نہ پوي. توري لوڻ جي چٽ ڏجين تہ چَهرا ٿيو پون، پوءِ تري چَر چَر ڪري کائي پنهنجا ويلا پاري ڇڏين. چون ٿا تہ ڏاڍا سگهہ وارا آهن. اسان جي ڀرارڙين ۾ ڪافي مکڙ پڪڙي انهن جو ٻوڙ ڪن پر ترين واريون انکلون ڪونہ چاڻن، جو مٿن جا مڻ گڏ ڪري رکن، جيئن مٿي ٻڌايو اٿم.

اوهان کي ٻُڌي تپرس وٺي ويندو، پر سچ پچ تہ ڏاڍا سوادي آهن. مون کاڌا آهن ۽ آءُ ساک ٿو ڏيان تہ ڏاڍا سنا آهن، اوهان کي بچان اچڻ نہ گهرجي. حلال آهن ۽ کائڻ ۾ ڪو بہ پڙ پولو ڪونهي. اڳي تہ پنجين-ڇهين سال هرو ڀرو بہ سنڌ ۾ منهن اچي ڪيندا هئا. هاڻي سرڪار انهن کي روڪڻ جا اُپاءُ ورتا آهن ۽ ڳل تيڻ ڪان اڳ، مکڙيءَ ۾ ئي انهن کي ناس ڪيو ٿو وڃي، تہ "نہ هجي بانس نہ وڄي بانسري". چا چنجي! مکڙ ڪمڙا بہ ڇيهي وارا آهن، پر هنن جي اُڏامر جو ڏيکاءُ هڪ اچرج جهڙو آهي، جن اهو ڏيک ڏٺو هوندو، سي ئي منهنجي ڳالهہ جي ساک ڀريندا.

53- پيپُون

ٿر ۾ جڏهن ساوڻ جا وسڪارا ٿين ۽ هنڌ هنڌ گاهه ڦٽي پون ۽ سُڪن سلن ۽ ٻوٽن ۾ ساهه پوي، تڏهن ان کي سنڌ جو ڪشمير ڪوٺجي ته ڪوبه وڌاءُ ڪونه ٿيندو. ڏٽ ۽ گاهه سان گڏ ڪيئي جهنگلي ميوا ۽ ڀاڄيون پيدا ٿي پون: لُلر، مريڙو، ڪونڊير ۽ پيپون انهن مان ئي آهن. پيپون ته اهڙي شيءِ آهي، جو ان جو نالو ٻڌنديئي ترين جو وات پاڻي ٿيڻ لڳندو آهي. پيپون آهن ڇا؟ هڪڙيون ڦريون آهن، جي مُرٽن ۽ جهليُنُ جي پاڙن ۾ پيدا ٿي پونديون آهن. ٻن-ٽن انچن کان ڇهن انچن جيڏيون ڊگهيون سايون سايون ڦريون. ٿر جا ڏنار ميڙي گهرن ڏي کڻي ايندا آهن. اهي سواد ۾ ٿين ڪنڙيون، تن مان ڀاڄي به سٺي سوادي ٺهي ۽ ڪچيون به کائجن. ٿر جا ماڻهو ته چَر چَر ڪري سيرن جا سير کائي، وڏي اوڳرائي ڏئي ساهه پٽين. ڪي ٿر جا ماڻهو جي هتي وڏا وڏا ڪامورا هوندا آهن سي به ٿر ويندڙ کي منٿ ڪندا آهن ته ادا، موٽي اچين ته پيپون ضرور آڻج. مون به ٿر جو سير ڪندي ڏاڍيون پيپون کاڌيون. مزو ته منجهن واهه جو هو پر مون کي پاڻ ڪين پيون، اُلٽيون ۽ دل ڪچي ڪري وڌائون. پر ائين ڪونه چئبو ته رڳو مون هڪڙي کي پاڻ نه پيون ته سڀني سان اها ڳالهه لاڳو ٿي ٿئي. جنڌي اها شيءِ اُپجي ٿي اتي ماڻهن جو هن بابت جيڪو رايو هوندو، اهوئي سچو سڏبو. واهه پيپون واهه!

54- نِهائين

ڪڏهن ڪنير جي جاءِ تي وچي ڏسو ته اچرج وٺي ويندوَ. گول چڪُ، جو چيڪي مٽيءَ ۽ وارن جي ميلاپ سان ناهيو ويندو آهي، ان جو پورو وچ هڪ چئن-پنجن انچن جي ڪِير تي رکيو ويندو آهي ۽ پاسي جي هڪ هنڌان لٺ ڦيرائڻ لاءِ ننڍڙو سَچُ به نڪتل هوندو اٿس. چڪ جو پورو وچ لسو رکيو ويندو آهي جنهن تي ڪنير هڪ پنوڙو چيڪي مٽيءَ جو چاڙهي رکندو آهي ۽ پوءِ لٺ

ان سَچَ ۾ وجهي وني ڇڪ کي تکو ڦيرائيندو آهي. جڏهن ڇڪ پنهنجي پوري چڪر ۾ اچي ويندو آهي، تڏهن پنهنجا ٻئي هٿ ان مٽيءَ جي پنوڙي تي رکي، ڪَچا ٿانوَ جوڙيندو آهي. ڇا اوهين ڀانيو ٿا ته ٿانوَ ڇڪ تان ئي ناهي هيٺ لاٿا ويندا آهن. نه ته، پهريائين ڪنڀر رڳو ٿانون جهڙوڪ دلن، مٽن، دڪين، ڪنگرن ۽ ٻين ٿانون جا بوتا تيار ڪندو آهي. جڏهن بوتو نهيو ته ڪلهي تي جا ڏور رکيل هوندي اٿس، ان کي ان بوتي جي هيٺان ڏيندو ته ڦيري تي اهو بوتو ٻچيل مٽيءَ کان ڪپجي پوندو ۽ لاهيَ ڪٽي هيٺ رکندس. ائين ويندو بوتا نا هيندو. جڏهن هڪ مٽيءَ جو پنوڙو پورو ٿيو، ته ٻيو چاڙهيندو. ڇَڪ جو ڦيرو ڍرو ٿيو ته لٺ ڪٽي وري ڏاڍيان ڦيرائيندس. اهڙيءَ ريت ڪيئي بوتا جوڙي راس ڪندو. اهو ڪم لٿو ته ڇڪ ڇڏي هيٺ تي ويهندو ۽ جيڪي بوتا نهيا هوندا، تن کي واريءَ جي چِٽَ ڏيئي، اچي نپٽيءَ سان ونندو ۽ جيڪو ٿانءُ تيار ڪرڻو هوندس، سو اهڙي ته سُچيتيءَ سان ويهي نا هيندو، جو سندس هنر تي واهه واهه ڪرڻ کان سواءِ ٻي وات ڪانه سجهندي. پوءِ انهن ٿانون کي رکندو اُس تي، جڏهن اهي سُڪي ويندا ته نهائينءَ جو پُورُ تيار ڪيندو. جن ٿانون کي داءَ جي ڳاڙهي رنگ سان چٽڻو هوندس، تن تي سهٽا سهٽا چِٽ ڪڍندو ۽ چلڪ لاءِ واري چٽيندو. نهائينءَ جو پور پريو ته سڀ ڪَچا ٿانو آٽي هڪ هنڌ پيڙا ڪندو. نهائين ڪجهه مڙئي ٻيءَ ڏرتيءَ کان مٿيري دڙي تي هوندي آهي، ان کي ٻهاري سُهاري اچو اُجرو ڪري، ٿانو هڪٻئي سان هڪ سهٽي سٽاءَ سان ملائي رکندو ويندو. نهائين وارو پٽ جڏهن پرجي ويندو ۽ ڪابه جاءِ نه رهندي، تڏهن ان کي ٻڪرين جي ڦولهڙين جي ياڻ ۽ ٻي ياڻ، جهڙوڪ ڇيٽن سان پري انهن کي اهڙيءَ ريت ساتاري رکندو، جو ڪُنڀر جي ڪرت کي ڪُنڀر ئي ڄاڻي، ٻئي کي ڪهڙي سُرت. جڏهن ڪَچا ٿانوَ هڪ سهٽي سٽاءَ سان نمڪي بيهندا ۽ مٿن ياڻ ۽ ٻيو ٻارڻ پنجي ويندو، تڏهن ان کي چڻنبو نهائين. نهائينءَ کي ڪنڀر آوي به چوندا آهن. آويءَ کي ڍڪيو ويندو، جيئن ڪل ئي نه پوي ته ان دڙي ۾

اندر ڇا آهي. اهڙو تہ آويءَ کي بند ڪندو، جو هوا اندر نہ وڃي نہ تہ ٿانو پڪا ڳاڙها ٿيڻ بدران ڪارا ٿي پوندا ۽ ملهہ- ڇور ٿي پوندا آهن.

نهائينءَ کي بنهہ پوري ڇڏڻ کان اڳ ڪن ڪن هنڌن تان دلن يا دڪين جون پڳل گرٽيون هٽندو آهي تہ اتان اندر پيل باڻ کي باهہ ڏجي. باهہ ڏيڻ کان پوءِ دونهي دکي تہ اهي گرٽيون بہ ڪيڏي ڦٽيون ڪندو آهي، جيئن هوا اندر نہ وڃي ۽ نهائين اندران ئي اندر دکندي برندي ۽ جلندي رهي. ڏهاڙي نهائينءَ جي سنڀال وٺندو آهي تہ ڪٿان ڪا ٻاڦ تہ ٻاهر ڪانہ ٿي نڪري، متان ٿانوَ ڪارا ٿي پون ۽ ڪيو ڪمايو ڪُٽ ٿي وڃي. نيٺ اندر پيل باڻ ٻري ڇار ٿي ويندو ۽ ڪنڀر کي سُڌ پوندي تہ هاڻي جيترو تڙ گهربو هو، سو ٿانون کي ملي چڪو آهي ۽ پچي راس ٿيا آهن، پوءِ بہ ٿي ڏينهن ترسندو جيستائين آوي ٺري وڃي. پوءِ همراهہ ساڻ ڪري آوي کوليندو ۽ هوريان هوريان ٿانو الڳ الڳ ڪندو رکندو ويندو. شاهہ ڀٽائي نهائينءَ جو رنگ ڏسي بيت چيو آهي تہ:

نهائينءَ کان نينهن سِک منهنجا سپرين،
سڙي ســارو ڏينهن، ٻاهر ٻاڦ نہ نڪري.

ويچاري سهڻيءَ کي دوکو ڏئي ڪچي دلي بدران ڪچو دلو ڏنو ويو هو، جو درياءَ ۾ پُري پيو، ٻڏندي ويئي ۽ ساهڙ کي سڏ ڪرڻ لڳي. ان ڪهاڻيءَ تي ڪيترين ئي ڪافيون سگهڙن ڳايون آهن. ريڊئي تي بہ هڪ ڪافي ايندي آهي جا اوهان ٻڌي هوندي.

تنهن گهڙي تان گهوري آهيان، جنهن ميهر ملايو،
تنهن ڪنڀر تــان قربان ٿيان، جنــهن ڪچو پَچايو.

ڇا ڪنڀر جو ڪنن پورهيو، ڇا نڪر جو مُلهہ! پئسي ٿيلهي. تڪي ڏڪڻ، آني پاٺوڙو، ٻين آني دکي، دلو، ڪونرو ۽ چــئين آني مٽ. هاءِ هاءِ ڪيڏو نہ هاڃو!

هيڏا هاڃا ٿين، ٻري هن ڀنيور ۾!

(هاڻ تہ نڪرن جو مُلھہ بہ وڌي ويو آهي. سستائي وارو زمانو گذر ڪري ويو!)

55- ڪوُنر، گگر ۽ لاک

ڪن وٽن، جن مان ٻير جو وڻ وڏيڪ ليکڻ جھڙو آهي، ان ۾ ڪوُنر ۽ لاک جام ٿيندي آهي. ٻير جي ٽُڙ ۽ وڏن ٿُلهن ڏارن ۾ ڪوُنر ۽ لاک اُپجن. اهي هڪڙيون رَسون آهن، جي ٻير جي ٽڙن مان سِمي نڪرن ۽ ڇوڏي جي مٿان ڳوڙها ڳوڙها ٿي بيهن. ڪوُنر تہ ٽُڙن ٿارن تي ٿئي، پر لاک تہ سمورين ٿارين تي نڪري اچي. ڪوُنر تہ اهڙي شيءِ آهي جا اوهان سيني ڏٺي آهي. ان جي رس چنبڙندڙ ٿيندي آهي، جنهن سان اسين ڪاڳر چنبڙائيندا آهيون. ڪوُنر ڏاڍو سگھارو آهي. ڪوُنر مان مٺايون بہ ٺاهيون آهن، جي ڏاڍيون سوادي ٿينديون آهن. اڄڪلهہ تہ ڪوُنر ڏاڍو مهانگو ٿي ويو آهي، نہ تہ اڳي سستي ۾ سستي شيءِ هوندي هئي. ٻيلن ۾ رهندڙ مالدار ماڻهو مال چاريندي ٻيرن تان ڪوُنر جا ڳنڊيا روڙيندا گڏ ڪندا ويندا آهن ۽ جڏهن پنج-ڏهہ سير گڏ ڪن، تڏهن شهرن ۾ اچي وڪڻن. ٻير جو ڪوُنر گهٽو ڪري ڳاڙهو ٿيندو آهي، پر ڪونيٽ جو ڪوُنر، جو ٿر ۾ گهٽو ٿئي، اهو اڇو ٿئي. ڪوُنر جي رس اڇا سُڪي ڳنڍو نہ ٿيندي آهي ۽ آلي هوندي آهي تہ آڱر ٻري چَٽبي تہ بس ماکيءَ جو مزو ڏيندي. عجب پيو ونندو تہ هيءَ رسُ وڻ جي ڪاٺيءَ مان ڪيئن ٿي سِمي نڪري، آهي ڇا ۽ ڪِيئن ٿي نهيَ! بس اها سَگهہ رڳو ڌڻي سگوري کي آهي، ٻئي جي ڇا مجال.

گگر بہ ساڳيو ڪوُنر وانگر ڪن وٽن مان سمي نڪرندو آهي، پر اهو ڪاڻ جي ڪم ڪونہ اچي ۽ نڪي منجهس لِوَ ٿئي، جيئن ڪوُنر ۾. اهو رڳو سُتين ڦڪين ۾ ڪم اچي ۽ ڏاڍو ڪارائتو هوندو آهي.

رهي وچي لاک، سا بہ ادا ڏاڍي مُلهائتي شيءِ آهي. ٻيرن جون ٿاريون سڄيون لاک جي رس جي ڳوڙهين ڳوڙهين سان جهنجهنيون پيون هونديون

آهن. ماڻهو ويچارا چار پئسا ڪمائڻ لاءِ، ٻيرن جا ڪنڊا جهلي، لاڪ تارين تان روڙيندا ويندا آهن ۽ اها گڏ ڪري وجي چڱي ملھ ۾ وڪڻن. اوهان ڪي تپيرس وننڊ تہ لاڪ مان نهي رنگ. رنگ بہ ڪهڙو؟ ڪپڙن کي رڱڻ وارو نہ، پر جنديءَ جي ڪم وارو. جنديءَ جو ڪم ڪندڙ وگھامل لاڪ ڳنهي اچن ۽ ان کي ڏکهين سوڙهين ڳوترين ۾ وجهي، پاسا بند ڪري پوءِ تاندن جي تَوَ تي تپائين تہ لاڪ رجي پوندي ۽ ڪپڙي کان ٻاهر ٻڙڪا ڏيئي نڪرندي. پوءِ اها ڪنهن رنبيءَ سان ڳوتريءَ تان ڪُرڙي لاهي، ڪنهن ٿانو ۾ رکندا ويندا. جڏهن سڀ رجي ويندي ۽ ڳوترين ۾ ڪک ۽ ڇوڏن جون ذريون وجي بچنديون، تڏهن ڳوتري اڇلي ڦٽي ڪندا ۽ وري اها ڪم ڪانہ ايندي. هاڻي لاڪ ۾ جيڪو بہ رنگ گڏبو، جيئن تہ ڳاڙهو، سائو، پيلو، نيلو ۽ ٻيا تہ اهو رنگ ٿهي پوندو. لاڪ ۾ رنگ ملائي ان کي وري تپائي، ان مان ڦريون ٺاهيندا آهن ۽ پوءِ جنديءَ تي ڪٽن جا پاوا، گلدستا، جڳ، رانديڪا، پينگها ۽ ٻيو سامان چاڙهي، انهن ڦرين سان ڪاٺ تي رنگ چاڙهين. جنديءَ جي هيٺان ڪجهہ تاندا رکندا رهن، جنهن جي تَوَ تي لاڪ رجندي وجي ۽ ڪاٺ تي چڙهندي وجي. ڪنهن سگهڙ مارئيءَ لاءِ چيو آهي تہ:

عمر هي بافتا بخمل ڪٿين سان مور مٽ نا هن،
نہ پائي پٽ پٽيهر لاڪ جـي لوئي لڄائينديس.

اهي بي مُلهيون شيون خدا تو ماڻهن جي لاءِ اُپائي ۽ ماڻهن ويچارن ڪي رڳو پورهيي جو ملھ تو ملي، ٻيو بس.

56- ڏنار ڪٿوري

ڏنار ڪٿوري بہ هڪ ٻوٽي آهي، جا پاڻمرادو جهنگن ۾ اُڀري. ٻيا سڳنڌ وارا ٻوٽا تہ وڏي سنڀال سان قلم هڻي پوکبا آهن، پر هيءَ ويچاري آهي ول، سا نڪا ڪا سنڀال گهري، نہ مٽس ڪا پورهيي جي گهرج پوي. ڪٿوري سنڌي ٻوليءَ جو نج اکر آهي نہ تہ خستوري بہ سڏبو اٿس. منجهس پنن سان گڏ

ڏاندڙين جي وچ وچ ۾ هڪڙيون ڪاريون ڳنڍيون ٿينديون آهن، جن کي ٿوڙي سونگھبو تہ اھڙي تہ سٺي سڳنڌ ايندي، جو مُشڪ کي بہ جواب! مٿس ڏنار ڪٿوري نالو ان ڪري پيو آھي جو ڏنار ماڻھو پنھنجي مال مان جن نڪر جي ساڙھن ۾ دڪين ۾ ڪير ڏُھن، اھي ٿانوَ ڏنار ڪٿوريءَ مان مُيون نا ھي، ان سان مَلُٽين تہ ٿانون ۾ سٺي سڳنڌ ٿيو پوي ۾ ڪير بہ ڏاڍو سُرھو ٿيو پوي. ھتي اسان وٽ ڀھراڙين ۾ اھي نڪر جا ٿانو: واڻ، ڪاٻاري يا مُڃ جي نوڙين کي اُڪولي انھن مان مُٺي نا ھي، ان سان مليندا آھن، پر ڏنار ڪٿوري سان ڪٺي ٿيون نوڙيون برميچين!

ويچارا ڏنار سڳنڌ ونڻ لاءِ ڏنار ڪٿوريءَ جون ڳنڍيون پڃي پوري، اھي گلن وانگيان ويھي سونگھندا ۽ سڳنڌ وٺندا آھن. ھنن لاءِ تہ گلاب، چنبيلي، موتيو ۽ ٻيا گل اھا ڏنار ڪٿوري ھوندي آھي. جتي جتي مال گھٽو ٿئي، اتي ڏنار ڪٿوري بہ گھٽي ٿئي. جھڙوڪ ٿر ۾ اھا جام ٿئي. ٿيندي تہ ھتي اسان جي پٽن ۾ بہ آھي، پر ايتري نہ، ڇو تہ ماڻھو ان مان ايترو ڪم ڪونہ وٺن. جيترو ٿر جا ڏنار ۽ ٻڪرار.

اوھان کي ڪڏھن وجھہ ملي تہ جھنگ مان اھا ڏنار ڪٿوري ڳولي، پٽي، سونگھي ڏسو تہ اوھان کي ان جي چڱاين جو پَرو پوي ۽ سُڌ پويوَ تہ ڏٺيءَ سڳوري اسان جي پلاتيءَ لاءِ ڇا ڇا نہ اُپايو آھي. جنھن مان اسان کي ڪيئي لاڀ پِڙ پون ٿا.

57- ڪاٺ- ڪُٺو

ڪاٺ-ڪُٺو ھڪ موچارو پکي آھي. مٿي تي ڪلنگي ٿئيس، چھنب ڊگھي مگر ٻوري پُني. ڪنين تي ڇٽا ڇٽا ۽ پٽا پٽا ھوندا اٿس، اھڙو پيو وٽندو آھي جو دل گھرندي آھي تہ ڦاسائي پڃري ۾ رکجيس. پر ڪم ڪھڙي جو؟ نہ چٽونءَ يا بلبل وانگيان ٻولي ڪري، نہ رانديون ۽ نڪو انھن وانگر ٽول ڪائي. پڃري ۾ رکوس تہ مورڳو ويچارو پاٽي پيٽڻ بہ ڇڏي ڏيندو، مري ويندو ۽ پاپ

ٻچيءَ ۾ پوندو. ان ڪري ڪو بہ هٿ ڪونہ لائيس. رڳو ڪيس ڪنهن وڻ جي ٿُڙ تي وينل ڏسي ڏٺيءَ جي سارا هہ ڪبي آهي تہ ڪهڙا نہ ڪيس سهڻا رنگ ڏنا اٿس.

ڪاٺ-ڪُٺو ويهي وري وڻن جي ٽارين ۾ ٿڙن تي، چنبن سان ٿڙن ۾ ڏارن ڪي سوگهو جهلي ۾ پاسيرو تي ويهي، سارو ڏينهن ڏسوس تہ پنهنجي چهنب سان وينو وڻ جي ڪاٺ ڪي ٺُڪ ٺُڪ ڪندو ۾ ٺڪيندو. چهنب ڪا ڪاتي ڪانهيس جا ڪاٺ ڪيِ وڍي ڇڏي، پر اها هن جي هڪ هير آهي. چوندا آهن تہ "هير ٿي سندي هير، ٺنگ پڳي نہ لهي!" ڪاٺ ڪيِ ٺڪڻ واريءَ هير سببان، هن پکيءَ کي ڪونين ٿي "ڪاٺ-ڪُٺو". گهڻو ڪري ٻنپهرن جي ٽاڻي هو وڻن تيِ ايندو آهي ۽ پنهنجي ڪرت کي لڳي ويندو آهي. اوهين سوچيندا ۽ ڏسندا تہ ڪاٺ-ڪُٺو جيئن نہ سونارو پنهنجي ننيڍڙيءَ سنداڻ تي سون رکي، ننيڍڙي مترڪيءَ سان ويهي ڪٽيندو آهي، ساڳيو ان وانگيان ڪاٺ-ڪُٺو بہ پاڻسو تہ سونارو آهي، جو سون وينو ڪٽي. پکين ۾ هن کي سونارو پکي چئجي تہ بہ ٺهي. ڪاٺ-ڪُٺي جي اِها ڪِرت اهڙي تہ من موهيندڙ هوندي آهي، جو ڳولي ڳولي وڃي ڪيس ڏسجي ۽ جڏهن پنهنجي ڪرت ۾ رڌل هجي، تڏهن سندس رنگ ڏسجي!

58- پَٽ- ڪُنوار

پٽ- ڪُنوار بہ هڪ ٻوٽي آهي، جا ميداني پٽن ۾ پاڻمرادو اُپري پوندي آهي ۽ ويندي آهي پَٽ پريندي. اُن جا ٻُٽَ ٻُٽَ بلڪل ايريال جهڙا ٿين. ايريال جون ڦريون البت ويڪريون ۽ ڳرواريون ٿين، پر پَٽ-ڪُنوار جون ڦريون اهڙيون ڳرواريون ڪونہ ٿين. آهي پَٽ-ڪُنوار بہ ايريال، پر تہ ۾ ان کي اهوئي نالو ڏين ان جو ڪارڻ اهو هوندو آهي، جو جڏهن منجهس ڳاڙها گل نڪرن، تڏهن ان جون گلن واريون چوٽيون ايئون تي بيهن، لالاڻ لڳي وڃي ۽ سارو پٽ ڳاڙهي ڪنوار وانگر رتو ريشمي وڳو پهريو بيهي. جيئن سارو پٽ گاهہ سان

ڇهچ سائو ٽي ويندو آهي تہ ڇوندا آهن تہ پٽن سائو پهراڻ ڍڪيو آهي يا زمرد جهڙو سائو وڳو اوڍيو آهي يا پٽن تي سائو وڇائو وڇائجي ويو آهي. ساڳيءَ ريت، هن ٻوٽيءَ کي ٻين ٻوٽين سان ڀيٽ ڪندي ڪنوار ڪوٺيو ويندو آهي ۽ سنون پٽن ۾ ايرڻ ڪري ڪيس پَٽ-ڪُنوار سڏين. پَٽُ گهوٽ تہ هيءَ ٻوٽي ڪنوار.

هن ٻوٽيءَ جون ڪڏهن ڪڏهن گهرجائو ماٺهو ڦريون پٽي ويندا آهن ۽ انهن جي ڪل لاهي، ان جي گودي کي تورو سيڪي، ٻچڙيءَ جي مَليءَ جي ڇُٽڻ جو بلو ڪن. ڦري سوچ واري جاءِ تي رکي، پٽي ٻڌي ڇڏين ۽ ڪجهہ ٽاڪور بہ ڪن. بہ-ٽي ڏينهن ڦري ٻڌي، ٽاڪور ڪيائون ۽ ٻَڌَ ڪيائون تہ ملي بہ ڇڏي ويندي ۽ مَليءَ ڪري جيڪا سوچ ٽي هوندي، سا بہ ڇڻ هٽي ڪانہ. ڀلائي تہ سڀ شيءِ ۾ ڪانہ ڪا آهي ئي آهي! قرآن شريف ۾ آيو آهي تہ:

ما خلقت هـٰذا باطلا

(ڪابہ شئيءِ اجائي نہ اُپائي ويئي آهي) - سبحان الله!

59- ٻاٻيهو

ٻاٻيهو بہ هڪ منڙو پکي آهي، جو مٺيون لاتيون لنوَندو آهي. هن کي ڪي ماڻهو ٻاٻيهو ۽ پپيهو بہ چون. ڀانت ڀانت جا پکي ڌڻيءَ اُپايا آهن، سڀني سائينءَ جو نالو ڳِنهن ٽا ۽ سندس ڳُڻ ڳائين ٽا. سيڪو پنهنجي پر ۾ ٻولين ٻولڻ سان ڌڻيءَ جي ساراهہ ڪري ٿو، جنهن اُپائڻهار کين اُپايو آهي. هڪڙا پکي آهن، جن کي ڳائيندڙ پکي ڪوٺبو آهي، جو اهي مِٺيون لاتيون ڪندا آهن. جهڙوڪ بلبل، ڪوئل، ٻاٻيهو ۽ ٻيا. کي پکي ذاڪر ڪوٺبا آهن، جي ڌڻيءَ جي لات لنون. جهڙوڪ پاريل يا پاريهل، ڪبوتر، ڳيرو، تيتهار ۽ ٻيا جي سويل ساجهر، تني ڏينهن ۽ سانجهيءَ جو واهيريءَ جي وير هُو هُو ۽ گهُو گهُو ڪري ٻوليون ڪندا آهن. کي ڳالهائيندڙ پکي جهڙوڪ ڇَتون ۽ مينا. ڪن جا ٻول چُون چُون بہ هوندا آهن. جهڙوڪ چيها، جهرڪيون، ٻوڙي ۽ ڪن

جا ٻول وري ٻيا هوندا آهن، جهڙوڪ ڪانوَ، مور، ڪونجون، سرٽيون ۽ ٻيا. ڪي شڪاري پکي هوندا آهن، جهڙوڪ باز ۽ شڪرا. ڪي رات جا پکي، جهڙوڪ چبرا، چمڙا، چَندول ۽ چڪور. ڪمڙن جي پچار ڪري ڪمڙن جي ڪجي. سڀ سائينءَ جي جوڙ آهي، سارا هه سڀ انهيءَ جوڙيندڙ ڪي جڳائي ٿي.

پاپيهو راڳيندڙ پکين مان آهي سندس آلاپ آءُ ته چوندس ته بلبل ۽ ڪوئل کان به ڪثر آهي. پکي ننڍڙو، ڪنپ به ڪي اهڙا رنگارنگي ۽ سهڻا ڪونه ٿن پر ٻولي اهڙي جيءُ لُبائيندڙ هوندي اٿس، جو ٻڌڻ سان ماڻهوءَ جا ڪن ٽڪبا ئي ڪين. پائيندو ته سدا پيو ڳائي. مولوي احمد ملاح پنهنجي ڪافين ۾ پاپيهَي جي گهڻي ساراهه ڪئي آهي. اوهينْ سندس ٻولي ٻڌندا ته سيني ڪان سوائي ۽ سرس ليکيندا.

60- ٽِنب ۽ ڏٽو

اهو ته اوهان سيني ٻڌو هوندو ته ادا فلاڻو اگهائيءَ کان پوءِ ٻنهه ڳري ٽنب جهڙو ٿي ويو آهي. ڪڏهن پڇيو اٿو ته اها ٽنب ڪهڙي شيءِ آهي، جنهن سان اڀري ماڻهوءَ جي پيٽ ڪئي ٿي وڃي. اڇو ته آءُ توهان کي کولي سُڻايان. ڀراڙيءَ ۾ ماڻهو ويچارا ساريون، ٻيو اَن يا گاهه پَنو ڳوڻ ۾ بند ڪري ڪٽي ويندا آهن. هنن وٽ سوتلي ۽ سوئو ڪونه هوندو آهي، جنهن سان ڳوڻ جو منهن بند ڪن. پوءِ اٽڪل ڪهڙ ڪن جو ننڍڙيون سنيهون ڪانيون چونڊي، ٻن-ٻن انچن جيڏا ٽڪر ڪري، ڳوڻ جا ٻيئي چپ ملائي، اهي ڪانيون ڳوڻ ۾ اهڙي طرح ٽُنبيندا آهن، جيئن وڏا توپا ڏجن. ان نموني ڳوڻ جو منهن بند ڪن ۽ چون ته ادا سوتلي ۽ سوئو نه آهي ته هرج ڪونهي، ٽِنبون هٿوس ته سوتليءَ کان به سوگهي ٿي وينديي. اهي ٽِنبون جيئن ته سنهڙيون ڪانيون هونديون آهن انڪري چوندا آهن ته فلاڻو ويچارو ڳري ٽنب ٿي ويو آهي.

وري اچو ڏٽي تي. چوڻ ۾ ايندو آهي ته فلاڻو فلاڻي وٽ پنڌ ڪري ڪري

ٿڪو آهي، اجا تہ رڳو ڪوڙا ڏٺا پيو ڏئي، ڪم تہ الاجي ڪڏهن ڪندو؟ اوهان سوچيو آهي تہ اهي ڏٺا ڇا آهن. اوهين چوندا تہ ڏٺا جو ارٿ آهي ڪوڙا دلاسا. ائين برابر آهي، پر ڏٽي جي پنيان بيو بہ ڪي لڪل آهي. اوهان ڪي سُڌ هجي تہ ڀهراڙيءَ جا ماڻهو مکڻ تپائي گيهہ ڪري، دٻن ۾ وجهي، شهرن ۾ وِڪري لاءِ ڪٽي ايندا آهن. دٻن ۾ گيهہ تہ وڌو ويو، هاڻي دٻي جو گول تنگ ڪيئن بند ڪجي، جو اهو اُٿ گهوڙي تي بنا هارجڻ ويرجڻ جي ڪڙئي يا خرزين ۾ وجهي ڪٽجي. اتي بہ ڀهراڙيءَ جي ماڻهن هڪڙي اٽڪل ڳولي ڪڍي آهي. ڇا ڪندا آهن، جو ڪپڙي جون ننڍيون ڳوٽريون سُبي، اهي دٻن جي تنگن ۾ اندر ڪٽي وجهندا ۽ مٿان ان ڪي ويڙها ڏيئي اَندي ڪُنجي. انهيءَ ڳوٽريءَ جا ڪنارا ٽُلها ڪندا، جي تنگ ڪان ٻاهر رهن. پوءِ جيڪي مٿي پسائي، ان ڳوٽريءَ ڪي پريندا تہ هيئان ان جي گولائي دٻي جي سوراخ ڪان پڪڙي تلهي ۽ ويڪري تي پوندي ۽ پوءِ مٿان منهن تائين مٿي اهڙيءَ طرح پريندس، جو 'ڏٽو' تي پوندو. اها ڳوٽري اهڙي تہ سوگهي تي پوندي، جو ريهہ ٽُٽي پوي پر ڏٽو نہ ٽٽي نہ شهر ۾ دٻو ڪٽي وجي ريهاٽيءَ جو ملهہ پرٽو پوي ۽ نہ بيا پنٽا پون. چوندا تہ بابا، دٻي ڪي ڏيو ڏٽو تہ ڪتي ٻلي ڪان سوگهو! گيهہ جو ڦُڙو بہ نہ وهندو. آهي بہ ائين، ڏٽو تيستائين لڳو رهندو، جيستائين ان ڪي ڪنهن ڪَپ يا ڇُريءَ سان مٿي کوٽي ٻاهر ڪڍجي. تيستائين ڏٽو آيو پيو هوندس ۽ ان تي سب ڪنهن جو پروسو هوندو. پر نيٺ ڪوڙ جو مثل ڪوڙا اهوئي ڪارڻ آهي، جو ڪوڙي دلاسي ڪي ڏٽي سان ڀيٽ ڪبي آهي. ڏٽو آهي گهڙيءَ ڪن جو اپاءُ، جيئن ڪوڙو دلاسو بہ ٿوري ويرم لاءِ هوندو آهي ۽ نيٺ پڌرو ٿيو پوي.

61- ٿَڦُو

هن ڪي ڪي ماڻهو اُونٿو بہ چون. اُنَ جي ڪپڙي جو ويري، ٿٽي ڪان وڌ بيو ڪو جيت ڪونهي. شل نہ اُوني ڪپڙن: ڪَتين، شالن، ڪمرين، بلانڪيٽن، ڪمبلن ۽ ڪوٽن ڪي لڳي. بس پوءِ تہ جنهن ڪي ورتائين، ان ڪي ٽُن

ٽُن ڪري ڇڏيندو، ٿلهو بلا ڪهڙي آهي، جا ايترو ڇيهو ٿي رسائي؟ بي اهي ئي نياڳا ڪپڙا آهن. سيارو پورو ٿئي. اسين گرم ڪپڙا ۽ اوڇڻ جو سامان چنڊي ڦوڪي تهه ڪري پيٽيءَ ۾ سنڀال سان بند ڪري رکون ته وري ايندڙ سال پهريندا سين؛ پر اهڙا ڀاڳ ڀاڳ جي ٿين! سوٽي ڪپڙن کي ته ڪاڻ ڪانهي، ڪوبه جيت ڪونه وڇڙين، پر اُن کي ٿلهو وٺي ته ڀاڳا لاهي ڇڏيس ۽ وري ڪنهن به ڪم جا نه ٿين.

اهو رنگ ڏسي ماڻهو ويچارا فنائيل جي گورين کان ڪم وٺن ۽ گرم ڪپڙن ۾ وجهي ڇڏين ۽ هڪڙيون ڳري وڃن ته ٻيون وجهي ڇڏين. سارو سال سنڀال ڪندا رهن، تڏهن مس ڪا وڃي پَرم پري ٿئي. ٿلهي جا جيت نياڳا، جنم به اندرئي اندر اُوني ڪپڙن ۾ وٺن ۽ جتان جنم ملين، ان جا ئي ويري ٿين ۽ ان کي کائين. ڏسڻ ۾ به اهڙا ته بوجارا ٻچڙا آهن جو ڊپ پيو وٺندو. گهڻا ماڻهو ويچارا فنائيل نه هوندو اٿن ته ڪپڙن ۾ نم جا پن وجهندا آهن، ۽ انهن کي مهيني سوا مهيني اُس ۾ ڪڍي سڪائيندا آهن. مينهوڳيءَ جي منڊ ۾ گهِم ٿيندي آهي، اِن ۾ ته اُوني ڪپڙن جي سنڀال ڏاڍي ضروري آهي، جو ٿُلهو جنم ئي هن منڊ ۾ وٺي ٿو. توهين پاڻ ڏسو ته اُوني ڪپڙو ڪيترو نه مهانگو آهي ۽ ان جي سباٽي به ڪيتري نه ڳري آهي! ان ڪري ڏاهن ماڻهن جو ڪم آهي ته فنائيل جون گوريون ڪيئن به ڪري ڳنهي ڪپڙن ۾ وجهن نه ته اوني ڪپڙن تان هٿ ڌوئي ويهن.

62- مريڙو

ماڻهوءَ جي پيٽ جي پورائيءَ ڪرڻ لاءِ ڪيئي ڀاڄيون باغن جي واڙن ۾ يا ٻنين ۾ پوکينون ويندريون آهن. پر ڪي ڀاڄيون اهڙيون به آهن، جي ٻن ڪمائيءَ جهنگلن ۾ پاڻمرادو اُپرن ٿيون. جيئن ته لوڻ، مريڙو، لِلرُ، ٻُگرو، ڪونڊير، ڦوڳي، ڪُنيُيون، جهنگلي ميها، سنگريون، پُسي، پِپون، ڏوُنرا، چيڙ ۽ ٻيون. انهن جهنگلي ڀاڄين ۾ مريڙو آهي، جو گهڻو ٿلهو سيني کي وُٽندو

آهي ۽ سڌون ڪري ماٺهو کائيندا آهن. ميندهن جي منڊ ۾ ان جو گهٽو اوپر ٿيندو آهي، وٽن جي چانولي ۾ ته گوها ڏيٺي اُپري، جيترو ڪپيوَ بنا پئسي پٽي ڪٽي اچو ۽ پاجي رڌي کائو ۽ مزو وٺو. لوٽڪ ڪجهه گسي ۽ ليس واري پاجي آهي. آهي اها به چڱي، پر مريڙي جو مَٽ نه ٿيندي. مريڙو آهي اٿيي پاجي، جنهنڪري ان ۾ گيهه جام پوي ۽ ڏاڙهن جي ڪڻ به جهجهي وجهجيس پوءِ هٽ وينو چٽ. ڪٽڪ جي مانيءَ سان ايترو رسُ نه ڪري، جيترو ٻاجهري يا جوئر جي ڍوڍي سان. تر ۾ ته ٽئي ئي ٻاجهري، ان ڪري تري ماٺهو مريڙي مان چاو اڪن. ڪونڌير پٽاٽن وانگر ٿين، ڦڪا ئي ڦڪا، ڪَچا به کائجن ۽ رڌي به. للر ۽ ٻنگڙو ته رڱو اُباري انهن جا منيا ناهي، تري وينچارا ويلو ٽاري ڇڏين. پپن لاءِ مون اڳي ئي لکيو آهي. سگريون ته اوهان ڪَنڌين جي وٽن ۾ ڏنيون آهن. پچن ته ڏاڍيون منيون ٿين. ٻار انهن کي ڪُٽي پوڳاڙو ناهي ڦڪ پريندا وتن. ڪچيون هجن ته انهن جي، پاجي به گهڻ سوادي ڪين ٿئي. ڏونرن ۽ پُسيءَ جي پاجي به ٿئي ۽ آچار به. ڏونرا پچن ته ڳاڙها پَڪا ٿي پون، جي موج سان کائجن. ڦوڳن جي ٻوٽي ۾ ننيڙا ننيڙا گل ٿين تن کي ڦوڳي ڪونجي، اها ڪچي به کائجي ۽ پاجي ڪري رڌي به واپرائجي.

ڏسو ته ڏٿيءَ سڳوري ماٺهوءَ لاءِ ڇا ڇا نه بنايو آهي، ته پلي منهنجا ٻانها کائي سواد وٺن ۽ پيٽ پارين.

63- ٻوراني

اوهان مان گهڻن ڏٺن ته ٻوراني پڪ کاڌي هوندي، جي کاڌي نه هوندي ته ڪن هٿن تي پيلي رنگ جا وڏا وڏا مُنيا (چاٺا) رڪيل ڏٺا هوندوَ. اهائي ٻوراني هوندي آهي. سَجرَ ته ڏاڍي سوادي ۽ مني هوندي آهي، پر جي گهڻن ڏينهن تائين رڪيل هوندي آهي ته به سَجر جهڙي نه، ته به چڱي موچاري هوندي آهي. ٻار اها چاهه ۽ چَس سان کائيندا آهن. وڏا به هن جو سواد وٺڻ ۾ کسر ڪانه ڇڏين. ٻورانيءَ جو هڪڙو ٽُڪر يا ڳنڍو پيچي ڪٽي وات ۾ وجهي ڏند

ڏينس تہ ڦڪرو اٿو يا پورو ٿي پوندو ۽ مٿون پرجي ويندو. پوءِ جپ اٿلائي اٿلائي نيٺ ڳڇي ڇڏينس. ٻوراڻيءَ جو اڪرڻي اهڙو آهي، جنهن مان اوهين سمجهي ويندا تہ هيءُ ڪنهن ٻوٽي جو ٻُور آهي، جنهن کي ڪنهن رتا سان جوڙي ٺاهي منائيءَ جهڙي وٽ جوڙي رکي اٿن.

هاڻي مان توهان کي ٻڌايان تہ اهو ڇا جو ٻور آهي؟ تہ ٻڌو: جتي جتي سمر گهٽي هوندي آهي اتي هيٺاهين پٽن تي سمر جو پاڻي گڏ ٿي ويندو آهي. ان پاڻيءَ جي آڌار تي هڪ گاهہ، جنهن کي پَنِ ڪوئيو ويندو آهي، سو گهاٽو گهاٽو اُپري پوندو آهي. اها پَنِ وڏي وڏي ٿئي ۽ ٻاجهريءَ جي سنگن وانگر اُن ۾ سنگ نڪرن، پر انهن سنگن ۾ داڻا ڪونہ ٿين، رڳو اڪ جي انبن ۾ جيئن هڪ نموني جي ڪپهہ ٿيندي آهي، اهڙي ڪپهہ ٿئي. اڪ جي ڪپهہ مان وهاڻا پرجن تہ ڏاڍا نرم ٿين. هن پن جي ڪپهہ مان بہ ڪي وهاڻا ڀرين، پر ٿوري گهٽين ڏينهن ان ۾ ٻانس ٿيو پوي.

پر ونو ڳالهہ جو ڳاٽو. انهن سنگن جي چوٽيءَ وٽان، وچان هڪ تيليءَ جهڙي سرائي اڌ-مني فوٽ جيڏي اُپري، جنهن تي ٻور چڙهي وڃي. اهو ٻور مٿان تہ ڀورو سڏڻ ۾ اچي، پر اندران پيلو هوندو آهي. ماڻهو ويچارا هٿن سان اهو ٻور روڙيندا گڏ ڪندا ويندا آهن. مٿن منهين ٻور ڪنو ڪري، پريون ٻڌي ڪٽي وجن ۽ ان کي پوري ڳوهي، پوءِ ڦڪرو ٿئي تہ ان جا وڏا ڳوڙها ۽ ننڍا مُنيا جوڙي راس ڪن پوءِ اچي شهرن ۾ وڪڻن، جنهن مان چڱو پئسو پڙ پوين. اڳي تہ ٻوراڻي خيرپور ۾ جام ٿيندي هئي، جو اتي سمر بہ گهٽي هئي پيو سنڌ ۾ جتي ڪٿي سمر وارين ڍنڍن ڍورن تي بہ جام ٿيندي هئي. اڄڪلهہ ٻوراڻي گهٽ ڏسڻ ۾ اچي ٿي، نہ تہ شهرن توڙي ڳوٺن ۾ اهڙو هٽ ڪونہ هوندو هو، جتي ٻوراڻي نہ ملي.

اهي آهن الله سائينءَ جون ڪرٽيون؛ جيئن وڻيس تيئن ڪري. ماڻهن لاءِ ڇا ڇا نہ اپايو اٿس، پوءِ بہ هي ٻانها سندس ٿورا نہ مڃين ۽ ان جي ڏسيل

وات تي نہ هلن تہ اوڳٽي ڳالهہ آهي. ڏک آهي تہ هاڻ هن شيءِ جو واهپو گھٽجي ويو آهي. اها ٻارن جي وٽندڙ شيءِ هئي. "ٻوراني، ڙي ٻوراني!" توکي ٻار ڏاڍو تا ياد ڪن. تون ڪٿي وڃي لڪي آهين؟ نڪري اچ ٻاهر تہ توکي ڪائي چڙهہ ڪن.

64- پَبڻ، بِهہ ۽ لوڙهہ

جيتريون ڍُٽيءَ سڳوري يا جيئون ڍرتيءَ جي مٿاڇري تي اُپايون آهن؛ اوتريون ڍرتيءَ ۾ اندر ۽ وري ڪيتريون پاڻيءَ جي مٿان ۽ پاڻيءَ ۾ اندر آهن. اوهان جيڪي پيا جيئون کائو ٿا، جهڙوڪ ميٿي، پالڪ، چوڪو، گوبي، ڏاٽا، ڦودنو، پيندبيون، ساٻون توريون، ڪدو، گوار ۽ ٻيون. اهي اُسرن ڍرتيءَ کان مٿي موريون، گجرون، پٽاٽا، گوگڙو ۽ ٻيون ٽين ڍرتيءَ ۾ اندر پاڙ سان، ۽ پاڻيءَ ۾ وري بِهہ، لوڙهہ ۽ ڪُم ٽين پر پبڻ مٿي پاڻيءَ تي ٿئي. بهہ، لوڙهہ ۽ ڪُم جون پاڻيءَ ۾ هيٺ پاڙون ٽين ۽ پبڻ پاڻيءَ کان مٿي ان جي مٿاڇري تي ٿئي.

بِهہ اوهان کاڌا هوندا. کهڙا نہ سوادي آهن، ٻوڙ ۾ وجهجن، اُباري مرچ لوڻ وجهي کائجن، ڪچريون ڪري رکجن، اهي سڀ ڪم انهن مان ونجن. اهي بِهہ اٿوَ پبڻ جون پاڙون. پبڻ جا ڪوپا (پابوڙا) تہ اوهان وٺي چني منجهائن پبٽيون ڪڍي کاڌيون هونديون! ڏسو تہ ڇا آهي هنن ۾ مزو. وات ۾ وجهہ تہ کير پيو نڪرندو. سڪي وڃن تہ بہ خرارن جي منهن وڪامن، جي سائين مان ڪاريون پبٽيون ٿي وڃن تہ دوائن ۾ ڪم اچن.

رهيا لوڙهہ، سي بہ اوهان کائي چس ورتي هوندي! ڍنڍن ۾ اندر اُپجن ۽ گپ سان گڏيا پيا هجن. ميربحر ٽبيون هڻي ڪڍن يا وري ڍنڍن ۾ پاڻي جڏهن ٿورو وڃي بچي، تڏهن ڍ گپ ڪٽي ميڙين. لوڙهہ، ٿورا ڪسارا ٽين پر اها ڪساراڻ اهڙي تہ وٺي، جو ڪائيندي ڪائيندي، پيٽ ني ڪين پرجي. پانجي تہ هجن تہ وينو کائجين. مٿان ڪل ڪاري هوندي اٿن. ڪوسي پاڻيءَ ۾ ٺهڪائي،

اُباري پوءِ ڪل لاهي، سندن ڳپ ويهي چَس سان کائجي ته ماٺهو کائڻ مان ٿڪجي ٿي ڪين.

ڪُمَ به اهڙي ئي سلوڻي شيءِ آهي. منجهن خس خس وانگر داڻا ٿين، جن کي ناپو چئبو آهي، جيڪو ڇانورن سان رڌي کائبو آهي، ته پلاءُ جو سواد ڏيندو آهي. پر جي ڪُمن جي ڪل لاهي ڪٽي وات ۾ وجهه ته واهه واهه! ڪهڙي ڳالهه ڪجي. کائڻ وارو چوندو ته ٻيلي اجا آڻ ۽ آڻ. لوڙهه ڏوئي گپ ڪيئي، اُباري ٻوڙ ۾ ڪٽي وجهبا آهن ته اهي وٽندا آهن، جو پاڻ ته ڪڪڙ جا آنا اُباري رڌا اٿن.

هاڻي ويچار ڪريو ۽ چئو ته ڏٺيءَ جي ڏنل پلاين مان ڪهڙين جي ناڪار ڪري ڪهڙين جي ڪندا. هن پلي جا ڪيترا پال مڃيون ۽ ٿورا ڳايون.

گهٽا ورهيه ٿيا ته ڪنهن سگهڙ سمن جي صاحبيءَ ۾ چيو هو ته:

هاڪ وهندو هاڪڙو پجندي ٻنڌ اروڙ،

بهه مڇي ۽ لوڙهه سمي ويندي سوڪڙي.

65- تلور ۽ گوڙامٽو

تلور ۽ گوڙامٽو به حلال پکي آهن ۽ ٻيئي هڪ ئي ٻُڻ جا آهن. نيٺ پکي آهن، سو مٽي اڏامن، پر ايترو گهٽو ڪين اڏامن، جيترو سرٽيون اڏامن. رڳو مور وانگر ٿورو اڏامي وري ويهي رهن. هيءَ پکي به تترن وانگر ڏرتيءَ کي ڇهنب سان ڪيڙي، اڏوهي ۽ ٻيا ننڍا ننڍا جيت کائين. ڏرتيءَ تي ڏاڍو تکو ڊوڙي سگهن. ڪنهن به ماڻهو کي ايندو ڏسن ته اهڙي ڊوڙ پائين، جو ڪير ٿو رسين؟ هيءَ پکي به پڌر جا پکي آهن ۽ شڪاري هنن جي پوئيان به بندوقون کڻيو، هنن کي ڳوليندا وتندا آهن. جنهن جُوءِ ۾ تلورن جو ڏس پئين ته اتي پهچنا. تلور جا ڪنپ ڪارسرا ٿين ۽ پيٽ به ڪارسرو ٿئيس. پر گوڙامٽي جو پيٽ اڇو ٿئي ۽ ڪنپ پورا ناسي ٿين. ڳچيون ٻنهي جون ڊگهيون ٿين ۽ پير هڪجهڙا. گوڙامٽو

تلور کان ڪجهه وڏيرڙو ٿئي. ٻوڙڻ ۾ ٻيٺي پکي ڇوها آهن. ڇوندا آهن ته سهي ۽ هرڻ وانگر هنن جي به اها چال آهي، جو سهو ۽ هرڻ ڀرپرو وجي ڀڻني نهاريندا ته ويري ويو يا آهي پوءِ اها چال سندن مرڻ جو ڪارڻ بنجي ٿي. تلور جي چال وري اها، جو ٻوڙي ٻوڙي ڪنهن ٻوٽي جي ٻُوڙي وٽ پهتي ته ان ۾ منهن ڪٽي لڪائيندي، اکيون ڪٽي بند ڪندي ۽ پائيندي ته مون کي ڪو ڪونه ٿو ڏسي. بس اها سندس سمجهه کيس مارائيندي آهي. ويري بندوق سَجيو بينا هوندا آهن، ٻوڙي ۾ لڪڻ جي دير آهي، لِکي ته فائر نڪاءُ ٿي ويندس ۽ اچي ڪپ ڪنڌ تي رسندس.

تلور ۽ گوڙامٽي جو گوشت ذري گهٽ سواد ۾ هڪجهڙو آهي، پر تلور ڪجهه ڪثر آهي. ٻوڙا اهڙو سنو ڪين ٿئين، باقي پلاءُ ڪائجي ته تلور جو! تتر ۽ ڪڪڙ جو گَوشت اڇو ٿئي، هنن جو ڳاڙهو پر پلاءُ نا هي ڪاءُ ته تتر به وسري وجي. تتر پڪل سنو ٿئي، پر پلاءُ ۾ تلور زور آهي. وڏا ماڻهو ڏينهن جا ڏينهن هَن جي شڪار پنيان متوالا هوندا آهن ۽ تلورو ماري اچي پنهنجن سنگتين ساٿين کي سوڪڙيءَ وانگر ڏين. ويچارا جهنگ جا پکي شهرن کان ڪوهين ڏور پري پجن، پر هنن چگن مڙسن کان ڪٿي ٿي جند ڇٽين! ويچارن کي جهنگن برن ۾ به ڳوليو اچيو هٽ ڪن، پنهنجي پيٽ ۽ وات جي چس لاءِ ماريو مات ڪن. شڪار جي موڪل به ايتري آهي ته پيٽ پرڻ جيترو ڪجي، پر شڪاري ترس ڪونه ڪائين. هرٽن جون به جيپون پرجي اچن، ٻنيو جي پکين سان به اهڙوني ويل واهين ۽ هنن جهنگ جي پَسُن جو به ڪم لاهيو وجن. ڪنهري ڏٽيءَ کي ڪين وٽي، ان ڪري ماڻهن کي جيتامڙن تي ترس ڪائڻ ڪپي.

66- شڪاري پکي

گهٽا پکي ته داٽا ڪٽا ۽ قل قول ڪائين، پر اهڙا به پکي آهن، جيڪي ٻين ننڍن پکين جو شڪار ڪري انهن جو گوشت ڪائين. انهن پکين جو بڻ ساڳيو آهي، جهڙوڪ باز، بانشو ۽ شڪرو. سرڻ ته نه رڳو ننڍڙا پکي چنبن ۾ جهلي چيري ڦاڙي ڪائي، پر ماڻهن جي هٿن مان گوشت به ڇني ۽ پيون شيون

لامارو هٽي ڪسي وجهي ۽ ماڻهو منهن پلڪڙو ڪري بيـنـو ڏ سي، سُڏ تڏهن پويس، جڏهن اهڙو ڪم تي وجيس جڻ ڪهيريءَ ڪان پولڙو ڇڏائي ويو. سرٽيون شهر ۾ بہ ڪوڙ آهن. سنجهي جي ٽاڻي تہ گهڻو مٿي اُڏامنديون ڏسڻ ۾ اچن. اهي شهرن ڪان ڪين ڊڄن ۽ نہ ماڻهن جو پوءُ ٿيئين. پر باز، شڪرو ۽ بانشو جهنگلي پکي آهن. شهرن ڪان ڊڄن، جهنگن ۾ شينهن جي ڏيکائي ڏين. شهرن ۾ وڏا ماڻهو، جي شڪار جا ڪوڏيا هوندا آهن، سي انهن کي پالين ۽ شڪار جو ڏانءُ سيکارين. ڪيترا ڏينهن جيستائين نولا هوندا آهن، تيستائين هنن جون اکيون بڌي ڇڏين ۽ رات جو انهن کي اوجاڳا ڪرائين. هٿن جي پنيءَ تي انهن کي ويهارين تہ جهنگ کي پلجي وڃن ۽ ماڻهن سان هري مري وڃن. ڪيترا ڏينهن تہ اهي تيسي ۾ ڪاڏو بہ ڪونہ کائين، پر نيٺ تہ "بک بڇڙو تول، دانا ديوانا ڪري." هٿراڌو گوشت ڇلي انهن کي کارائين، نہ تہ هي پکي پنهنجي هٿان شڪار وني نہ کائيندا آهن، پر پنهنجو شڪار پاڻ ڪري پوءِ ٽانءِ ۾ پرجي ويهي کائين. باز سرڻ ڪان بہ وڏا ٿين، شڪرا ان ڪان ننڍا ۽ بانشا تهان ئي لانيرا ٿين.

هي شڪاري پکي جڏهن هري مري وڃن تہ شڪاري مڙس هنن کي شڪار لاءِ ٻاهر جهنگ ۾ ڪٽي وڃن. هٿن تي چمڙي وڌيءَ جي رسي چيلهہ ۾ وجهي، پيرن ۾ گهنگهرو ٻڌنس. پهريائين جڏهن شڪار تي هيرائينس تہ تتر، ٻاٽيهڙن جا بوتا ٺاهي، باز جون اکيون کولي ڇڏين، پوءِ بوتا وني مٿي اڇلين ۽ باز کي هڪل ڪن تہ "اهو ٿو وڃئي تتر! پوءِ باز، بانشو يا شڪرو بہ اهڙي تہ وني لُوهہ ڏئي اُڏامندو، جو هڪڙي ئي جهڙپ سان انهيءَ بوتي کي چنبن ۾ پڪڙي، موٽي شڪاريءَ وٽ آڻي اڳيان جهليندو، جو ڪانئس ڇڏائي پاڻ وٽ رکندو. اهڙيءَ ريت جڏهن شڪار جو ڍنگ اچي ويندس تہ پوءِ سچن پچن جيئرن پکين پنيان ٻچيندس: پوءِ تہ ويرم ئي ڪانہ ڪندو. اهو بازن جو شڪار ڏسڻ وٽان آهي. ماڻهو ڪيڏو نہ سياڻو آهي پنهنجي سمجهہ ۽ سياڻپ سان

ڪيئن نہ جهنگ جا پکي ۽ مرون بہ پاليو ڇڏي، جي سندس هڪل جا پابند هوندا آهن.

اوهان ڪي ٻڌي تيرس وني ويندي تہ اهي شڪاري پکي، هزارين ربين ۾ وڪامن ٿا ۽ ڏاڍا مُلهائتا هوندا آهن. انهن جو پالڻ بہ سچ پچ تہ 'مکڻ جي سيخ' پچائڻي آهي. چنبن ۾ ڏاڍي سگهہ ٿئين، چهنبون وريل ۽ نوڪ واريون هونديون اٿن، هنان پکيءَ کي پکڙيو، هُتان چنبن ۾ جهلي چهنب سان چيري ڦاڙي کائي ويندس، ماس کائي کنپ ڪٽي هيٺ ڦٽا ڪندا.

شڪار جا ڪوڏيا انهن پکين جي سنيال جهڙي ونن، تهڙي پُٽن جيَ بہ نہ ونن ۽ مٿن ساهہ پساهہ ڏين. بس چوندا آهن تہ "شوق جو مُلهہ ئي ڪونهي." ڪي ماڻهو پاڻ پيا بک مرندا، پر هنن پکين کي پيا چُورما ڪارائيندا. جڏهن شڪار ڪري ڏيندن، تڏهن پاڻ بہ تنتر، ٻاتيهڙ ۽ ٻيا حلال پکي سيخ تي چاڙهي پا تري، انهن جو گوشت کائي پيٽ پريندا، جنهن مان ڪين اهڙو چشڪو اچي جو لک خرچجن تہ بہ پلئہ نہ پوي.

67- چانهہ

مٿي چانهہ جو اکر پڙهي اوهان جو وات پاڻي ٿيو هوندو تہ ڪو چانهہ جي ڪوپ جي ڳالهہ هوندي ۽ چانهہ پيئڻ جي ڳالهہ ٻولهہ هوندي، پر ائين نہ آهي. چانهہ هڪ سهڻو پکيڙو اٿوَ. ڪبر ڪانُ ٿورو ننڍو ۽ ٽيتهار کان ڪجهہ وڏو پکي. سندس کنپ آسماني رنگ جا ۽ مٿن نيري گهاٽي رنگ جا چٽا چٽا هوندا آهن. سهڻا پکي تہ طوطو، مور، ڪان-ڪنو ۽ بلبل بہ آهي. پر هن جي سونهن ۾ بہ ڪا گهٽتائي ڪانهي. ٻولي بہ مٺي اٿس. لڳ ڀڳ مينا جهڙي. ڪوئل ۽ ٽيتهار تہ راڳيندڙ پکين جي ڪٽنب ۾ ڳڻجن ٿا، پر چانهہ ائين نہ آهي. ٻولي وڻندڙ اٿس تہ بہ راڳيندڙ پکي ڪين سڏينس. سندس کنپ يا پَر تہ پاڻنجي تہ وينا ڏسجن. هٿ اچي تہ هٿ لائي ڏسبس تہ کنپ نرم جهڙا ريشم يا پَٽ. دل ئي نہ چوندي تہ ڪو هٿ مٿان لاهجيس. اهوئي هڪ پکي آهي، جنهن جو نالو

پيئڻ واريءَ چانهه جهڙو ساڳيو آهي. هن جو ڪاڏو پيئتو به ميوو آهي. ٻڪ ۾ اَن جا داڻا ڪٿا به ڪائي. چانهه پڪي گهڻو ڪري ڪڏهن ڪڏهن ڏسبو آهي. هين پڪين جهڙوڪ ڪانوَن، جهرڪين ۽ ٻوڙيءَ ڪان گهٽ ٿئي. جهرڪيون ۽ ڪانوَ ته گهرو پکي ڪونجن ته به ٿي سگهي ٿو، پر چانهه ويچاري گهرن ۾ پير ڪونه رکي. ماڻهن ڪان ڏاڍو ڊڄي، ان ڪري وڻن جي گهاٽن جهڳٽن ۾ ويهي، جتي هوءَ پنهنجو بچاءُ سمجهي. جڏهن اسان کي پيئڻ واري چانهه ڏاڍو وڻندي آهي ته پوءِ هيءَ ان جي نالي پاياڻي ڇو نه وڻندي. اوهين جڏهن ڪنهن ڇڙيا - گهر ۾ گهمڻ وڃو ته اُتي هيءُ پکي ڏسي سگهندا، اتي هِري مِري ويا آهن. چانهه جا ٻچا ڏسندؤ ته هيڪاري مٿن وڏيڪ پيار ايندوَ. بس الله جي جوڙ آهي. ويچار ڪري ڏسبو ته سندس جوڙ ڏاڍي سهڻي ۽ سٺي آهي. پاڻ ڏٺي سڳورو سهڻو آهي ته سندس جوڙ وري ڪا ڪوجهي هونديٰ به ڇا؟ نه نه!

68- پُسي، ڏونرا ۽ پَڪا

ڪِرڙن جا وڻ ته اوهان ڏٺا هوندا، اهي اهڙا وڏا ڪين ٿين. جهڙيون نمون، سرهيل، ٻير يا انب. هي وڻ ننڍا ٿين ۽ جهنگلن ۾ پاڻمرادو اُپرن. جڏهن ٻُورجن تڏهن پهريائين منجهن ڦُلڙيون ڦٽن، جي پهرين سايون ۽ پوءِ گلابي رنگ جون ٿينديون آهن. اسين انهن کي پُسي ڪونيون. پُسيءَ جي هڪ لُڙي پَتي وات ۾ وجهي ڏند ڏينسَ ته مِني رس جو سواد ايندو، پر پُسي ڪچي ڪين ڪائبي آهي. اها پُسي گڏ ڪري ڪٽي اچجي گهر، کُني ۾ وجهي ٺهڪندڙ پاڻيءَ ۾ اُبارجي ته رنگ ليمائي ٿي ويندس. رڌ جي وجهڻ کان پوءِ گرم پاڻي هاري، پُسي ڪري، ڪنهن ٿالهيءَ ۾ رکبي آهي پوءِ لوڻ مرچ ٻُرڪي ڪائبي ته هن جي مزي جي ڪهڙي ڳالهه ڪريان! اڳي مَهتا هوندا هئا سي پُسي رڌي کُني ۾ وجهي، وڪڻڻ لاءِ هوڪا ڏيندا وتندا هئا ته "رڌي پُسي مني" ۽ ٻار پئسي - ٽَڪي جي وني ڏاڍي چاهه مان ڪائيندا هئا. هاڻي اهڙا هوڪا ڪين ٻڌجن؛ پر ٻهراڙين ۾ اجا به ماڻهو مُند جو ميوو سمجهي رڌي ڪائيندا اٿس.

پُسي آهي جڻ ڪرڙ جو گل، انهن مان پيدا ٿين ڏونرا . اڄ ننڍا سياٽي وڏا ، جڏهن پيرن جيڏا ٿين ته اهي به پَتجڻ لڳن. ماٺهو ڪٽي تا ڏونرن ڪي چڏين. شهرن جي مارڪيٽ ۾ پاچيءَ وانگيان وڪامڻ به اچن. ڏونرا به پُسيءَ وانگر ٺهڪائي لوڻ مرچ وجهي ڪائجن ته ڏاڍا وڻن. ڏونرن جو آچار به نا هيو ويندو آهي. جي ليمن ۽ انبڙين جي آچار ۾ وجهي چڏبا ته به سَنڌ جو هڪ سنو سانڌاٺو تي پوندو نه ته رڳي ڏونرا آچار ڪبا ته بس. پوءِ ته ڏونرن جون ڏيون پري پيو سنگت ساٿ ۾ متن مائٽن ۾ ورهائي به ۽ پاڻ به ڪائي جشن ڪر.

اهي ڏونرا جيڪڏهن ڪچيءَ ۾ نه پَٽبا ته پوءِ سائي مان ڦري ڳاڙها ٿيڻ لڳندا ۽ مٺيءَ رس سان ٽمٽار تي ويندا ، پوءِ ته جهڙو ميوو. پڪو پٽيندو وڃ ۽ چوسي ڪائيندو وڃ ٻج ۽ ڪل اُڇلي چڏ ، باقي رس ۽ ڳپ اهڙو ته سوادي ٿيندو آهي، جو چڪو چا جا ۽ زردالو چا جا . پڪي ڪي ته پَڪا اهڙا وڻن، جو ماٺهو نه پهچي ته پکي ئي ڪائي پورا ڪري چڏين. بلبلين ڪي جيترو مَڪ ۽ پيرون" جي چارين ۽ ڪيڙن ۾ ٿيندا آهن وڻن، ان ڪان به وڌيڪ پَڪا وڻن. پاليل بلبلن لاءِ ماٺهو ڳولي ڳولي پَڪا هٿ ڪندا آهن. شهرن ۾ وڪامندا به آهن، پر پکين ڪان بچن ته ماٺهو ڪائين. ڳاڙها ڳاڙها ڳاڙها جهڙيون لعلون، آهن پڪا به گولاڙي جي جنس پر بيا ميوا پچڻ شروع ڪن منهن ڪان ۽ گولاڙو پچي بول ڪان. ان ڪري سنڌيءَ ۾ پهاڪو ڏيندا آهن ته "گولاڙو پچي بول ڪان." ان جو ارٿ اهو هوندو آهي ته گولاڙا ماٺهو، جي پنسي وارا ٿيا ۽ ٿوري هُشي ملي وين ته گولاڙي (جهنگلي ڦر) وانگر بول ڪان پچندا . يعني وڏائو ڪندا.

جيڪڏهن ڏٺيءَ سڳوري جهنگ جا اناج اُپايا آهن جن ڪي ڏُٺ چوندا آهيون ته جهنگ جون پاچيون به اُپايون اٿس. وري جي جهنگ جون پاچيون پيدا ڪيون اٿس ته جهنگلي ميوا به نا هيا اٿس. شهرن وارن ماٺهن لاءِ باغن جا ميوا ، نهرن جون پاچيون ۽ واهن جا اناج جهجا ڪري ڏنا اٿس ته مارو ماٺهن ڪي وري جهنگ جو ڏٺ، ميوا ۽ پاچيون جام ميسر ڪري ڏنيون اٿس. خدا

جي پلاين کان وانجهيل اُهي بہ نا هن. ڏٽي سڳوري جا پال سيني تي هڪ جيترا آهن. وڏا ماٺهو نرم هنڌن تي سمهن تہ بہ پاسا پيا اُتلائيندا ۽ ننڍ ئي ڪا نہ ايندن، ٿوري ڪڙڪي تي ڇرڪ پيا پرينداِ، پر ٻهراڙيءَ جا سانگي ڪنڊن مٿان سمهي پوندا تہ بہ ڪونگهرا پيا هڻندا. شاهوڪارن کي مال مليدا کائڻ ڪري بک ٿوري لڳي، ان ڪري ڪاڏي مان سواد ڪونہ اچين. ڇو تہ پورهيو ڪن ئي ڪونہ، پوءِ بک ڇڱي ڇو لڳين جتي ۽ جيڪو انهن کي رکي سُکيءَ ماني4 مان ساءُ اچي، سو سُکين ستابن کي سيرن، حلون، مالپڙن، پراٺن ۽ بوڙن پُلائن مان بہ ڪين اچي. غريبن لاءِ سنڌڙي، بيگڻ ڦلي، آپوسي ۽ ٻين انبن جي جنسن کان اهي پڪا ۽ پيروُن، ليار ۽ گولاڙا، ليسوڙا ۽ گيدوڙا ميوا آهن. پوءِ چونہ چئو الله اڪبر! تہ الله سائين وڏو آهي.

69- ڳجھ

ڳجھہ اوهان ڏٺي تہ هوندي، پر جي ڪنهن نہ ڏٺي آهي تہ ٻڌو سُڌ سماچار: ڳجھہ هڪ پکي آهي، سرڻ کان ڇوٽي، ٻت ۾ ڳوري هوندي آهي. اُڏامڻ جي ڪري تہ مس مس پَٽ تان پاڻ ڪٽي سگهي ۽ پَرَ هٽي هٽي ڏاڍو ڏکيائيءَ سان مٿي ٿئي. ڳجي ذري گهٽ فوٽ ڪن ٿئيس. اهڙو بڇڙو ۽ بڇان ڏيارينڌڙ پکي ٻيو ڌٽيءَ سڳوري اُپايو ئي ڪونہ هوندو! ڳجھون رڳو اُتي ڏسبيون، جتي ڊونڊ پيل هوندو. ڪو گڏھہ، گهوڙو، ڊور ڍڳو، ٻڪري نڪري مئي ۽ انبين ئي ڪنهن ڊير تي پيل ڏنائون تہ اجهي ڳجھون آيون. سُڌ بہ الاجي ڪيئن ٿي پوين. سونگهڻ جي سگهہ بہ ڪا تکي ڏاڍي تي ٿئين. ڪوهن تان ڪَل پونديئن تہ هنڏس تہ مئل ڊونڊ آهي. اکيون بہ اهڙيون تکيون اٿن، جو اُڏامندي اُڏامندي، مٿان ئي ڏسي وٺنديون تہ اِجهو هُو ڊونڊ. پاڻ ۾ ٻڌي بہ ڏاڍي اٿن. ويرم ۾ ولر ڳجهن جا اچي مڙندا. ماٺهو هڪٻئي کي ڪڏهن ڪڏهن چوندا آهن تہ "تون بہ ڪو ڳجھہ آهين، ڊونڊ ۽ ڪِنَ تي آيو تو رهين!" بس ڳجهون ڊونڊ تي لٿيون نہ آهن تہ پنهنجي ڊگهي ڳچيءَ ۽ وڏين چهنبن سان اچي

ڊونڊ کي وٺنديون. ان جي پيٽ ۾ ڳچي اندر وجهي، ڇهنبن سان چڪ چڪان ۽ پٽ پٽان لائي ڏينديون. سمورو ماس ڪل سوڌو پٽي ڪائي ڇڏينديون. هڏن تان بہ ماس ڪوري ڇڏيندس. ڳجهون ايندينون آهن تہ ڇُهڙا سَرها پيا ڏسبا آهن، ڇو تہ هنن جو ڪم آهي هڏا ميڙي ڪٽي وڃڻ. ويچارا هڏا وجي وڪٽندا آهن، جن مان ڇگو اپرا سو ٿئين. هڏن مان وري ڏاڍيون ملهائتيون شيون ٺهن: هڏن کي ڪَلن ۾ اچو اُجرو ڪري، انهن مان ڦٽيون، چاڪن ۽ ڪالين جا ڳن، بٽڻ ۽ ٻيو بہ الاجي ڇا ڇا ٺاهين.

سچ پچ ڳجهہ آهي سا ڏاڍي ڪني، پر نہ هجي تہ ڊونڊ ڪيترا ڏينهن پيو رهي ان مان جيوڙا نڪرن، جي ماڻهن جي ڇگيلائيءَ کي جوکو رسائين. ماڻهو اتان نڪ جهلي لنگهن ۽ آسپاس جا گهر ساهہ بہ سولوڪٽي نہ سگهن. ڳجهون اهو اهنج دور ڪريو ڇڏين.

ڇوڪرن کي بہ لڳي مزو سو سروٽا، ڏنڊا، پٿر، پتر جيڪي هٿ آين، سو ڳجهن ويچارين کي هٽڻ جي وارو وار لائي ڏيندا، پر انهن جو ڪوبہ ڳجهن کي ڊپ ڪونہ ٿئي. سروٽو لڳن تہ چڻ "سانَ تي بکهي ويني." هوَ پنهنجي چڪ چڪان ۾ پوريون هونديون آهن. جڏهن ڊونڊ ڪائي ڊڄ ڪن، تڏهن پاٺي اُڏامي ٻيو ڪو هنڌ تاڙين، جتي ڊونڊ هجي. هيءَ سڀ ڏٺيءَ سگوري جي سياڻپ ۽ ڏاهپ آهي. ماڻهوءَ جي بچاءِ لاءِ هي هڙ شيون اُپايون اٿس. ان ڪري ماڻهوءَ کي سندس ٿورا ڳائڻ کپن!

70- سانباهو

سانباهو بہ ذري گهٽ ڳجهہ جهڙو ڪنو پکي آهي. سانباهي کي "گونهہ خور" بہ ڪوٺين. ڪي گونهہ خورا ڇا ڪي پورا ۽ ڪي ڪارا بہ ٿين. سندن ڇهنب ڊگهي ۽ وربل ٿئي. هنن جو ڪم ٻاليشاهين جهڙو آهي. ٻاليشاهي يا ڀنگي ويچارا ماڻهن جا ڪاڪوس ميڙي سڀ ميلو ۽ گونهہ وجي ڊير تي ڦٽو ڪن، جتي سُڪي پاڻ تي پوي. ماڻهوءَ جو ميلو چوندا آهن تہ پلي

۾ ڀلو ڀاڻ هوندو آهي. اهو وري ٻنين ۾ پوي، ٻنيون ڀليون ٿي اسان کي اناج ڀاڄيون ۽ ميوا ڏين. اهو نار وارو ڦيرو لڳو پيو آهي. سڀ شيءِ مٽيءَ مان اپائجي ۽ مٽيءَ ۾ ئي موٽي وڃي.

گونهه خور يا سانباهي کي ٻه پريان ئي ٻانس ايندي آهي. اهي ٻه ٽورا کي گهٽا انهن ڪنن ڏيرن تي ڏسبا آهن ته پنهنجي ڇهنبن سان گونهه ڦولهري پيا ڪائيندا آهن. بس هنن جو ڪاڄو ڏٺيءَ اهو اُپايو آهي. آهي ته سانباهو ٻه هڪ پکي، پر ڪي پکي اَنُ ڪائين، ڪي ڦل ڦول ته ڪي ڪن ڪيڙو. ماٺهو هن پکيءَ کي ڏسي، ڪنهن ڪن ڪچري جهڙيون شيون ڪائيندڙ ٻني ماٺهوءَ کي چوندا آهن ته "تون ٻه ڪِنَ سِنَ تي ائين ٿو اچين، جيئن سانباهو اچي گونهه تي."

ٻهراڙين ۾ جتي ميلي ميڙڻ لاءِ ڀنگي ڪونه هوندا آهن اتي گونهه خور ڀنگيءَ وارو ڪم ڪن ٿا ۽ ڀنگين جي ڪسر ڪڍيو ڇڏين. اوهان کي ته گونهه خور جو نالو ونندي ئي بڇان ايندي، پر ڏسو ته اهو پکي ٻه ڪم جو آهي يا ڪونهي؟ مون ته اڳيئي اوهان کي ٻڌايو آهي ته ڪا ٻه شيءِ، الله سائينءَ نڪمي نه اپائي آهي. سڀ ڪنهن کي ڪم ورهائي ڏنو اٿس ۽ سڀ پکي پکڻ، مرون مانگر، جيت سُرٿا ۽ ٻلاٿون ماٺهوءَ جي ڀلائيءَ لاءِ ڪم ڪن ٿا. اها ماٺهن تي ڏٺيءَ سڳوري جي هڪ وڏي ٻاجهه آهي. بس اسان جو سائين ٻاجهارو آهي، سو اسان جي ڏِڪ ڏِڪيو وينو آهي، نه ته اسان جي الائي ڪهڙي گتا ٿئي!

71- سُرو يا گهُٽو

جوئر، ٻاجهري، چانور، دالين ۽ ٻين سيني اناجن جي ڀنيان ٻه ڏٺيءَ سڳوري ٻلاٿون ٻچي ڇڏيون آهن. انهن اناجن کي، جن گدامن ۾ بند ڪري رکيو ويو ۽ هوا نه لڳي ۽ گهُٽَ تي ته سُرو اچي لڳندن، جو اندران ئي اندران اناجن جو ڳيپ پيو ڪائيندو. ڪَل تڏهن پوندي، جڏهن داڻا اندران ڪوڪا ٿي ويندا، رڳي ڪل وڃي ٻچندي ۽ اناج ڪائڻ ڪان رد ٿي ويندو.

سُرا ڳاڙهي رنگ جا ماڪوڙين جيڏا جيت هوندا آهن، جي اُڏامندا ٻه

آهن. ڪنهن اَنّ جي گدام پر سان ڪنهن جو گهر هوندو ته ان گهر لاءِ جنسي ويل مچي ويندو. ماڻهن کي به چڪ هٽندا، ڪاڏي پيتي ۾ پاٽيءَ ۾ به پنجي ويندا جيڪڏهن ويسلو تي انهن کي ڊڪي نه رکبو. گهُٽو ان ڪري چوندا اٿس جو گهُڻ وانگيان اَنّ کائي، باقي ڪل وجي ڇڏيندو. واپاري اهو رنگ ڏسي، اَنّ جون ڳوٽيون ڪولي اُس تي سڪائيندا آهن ۽ پوءِ ڇنڊڪو ڏيئي توريندا آهن ته مڻ جي بدران ڏهه سير به سڃا داڻا ڪونه بچندا اٿن ۽ وڏي ڇيهي ۾ پنجي ويندا آهن. پر ڏک جي ڳالهه اها آهي، جو انهيءَ سڙيل ۾ ڪاڏل اَنّ کي، جو ماڻهن جي ڪاڏي جوڳو نه رهندو آهي، سو هو ڇڪين ۾ پيهائي اٽو ڪري وڪڻي، ٻين ويچارن ماڻهن کي ڪارائي ڇڏين ۽ پنهنجا ڏوڪڙ جوڙين. اهو ماڻهو ڪهڙو نه دل جو ڪُڌو ڇنبو، جو پنهنجي توري لاڀ لاءِ ڪري ماڻهن جي چڱيلائيءَ سان کيل تو ڪيلي. پل ته اهڙن ڪنور دل ماڻهن جا گدام سُرا ڪائين ۽ پلي ته انهن کي ڇيهو پوي. ٻڌي ڇڏيو ته جيڪو ڏٺيءَ جو ڊپ هڪ پاسي نه ڪندو ۽ پنهنجي پائرن تي ترس ٻئي پاسي نه ايندس ته انهيءَ کي هن جڳ ۾ ته ڇيهو پوندو، پر اڳئين جهان ۾ به ان جو ڪيتو لوڙيندو.

72- نــور

نور ۽ نانگ جي آکاڻي ته اوهان پڙهي هوندي: هڪڙي مائيءَ نور ڏاريو هو، جو گهر جي پاتين سان هري مري ويو هو. هڪ پيري مائي پنهنجي ننڍڙي ٻار کي پينگهي ۾ سمهاري، پاڻ گهاگهر مٿي تي کڻي، ويئي کوهه تان پاڻي پرڻ. موٽي اچي ڇا ڏسي ته نور در جي چانئٺ وٽ وينو آهي، سندس ٻوٿي ۽ چنبا رت سان پريا پيا آهن. مائيءَ کي پسڻ پيا ته نور منهنجي ٻار کي هٽي ماري وڌو آهي، سو ٺڙنپ گهاگهر ٺامي جي، جا مٿي تي پريل هيس، کٽي نور تي اڇلايائين ۽ هٽي نور کي ماري وڌائين. اجا اندر وجي ڏسي ته ٻار پينگهي ۾ ستو پيو آهي ۽ پر سان هڪ نانگ رتورت ٽيو مئو پيو آهي. پڪ ٽيس ته نور نانگ سان وڙهي ٻار کي بچايو آهي مون ڇو تڪڙ ڪري نور کي ماريو! چوندا

آهن ته ”تڪڙ ڪم شيطان جو.“

هن آڪاٽيءَ مان اوهان کي پتو پيو هوندو ته نور نانگ جو ويري آهي ۽ نانگ کي چنبا هڻي ماري وجهندو آهي. سندس ٻوٽي ٻگاڙهي ٿيندي آهي، قد ۾ ڏيڍ-ٻه فوٽ ڊگهو هوندو آهي. نانگ کي ته پير ٿين ئي ڪونه، پر نور جا چنبا سگهارا هوندا آهن. ننڍن جانورن ۾ نور پنهنجي ڪڙم ۽ پنهنجي ڪڙم يا پنهنجي نورن سان ڏاڍو پيار رکندو آهي. اوهان ڪڏهن اهڙو رنگ نه ڏٺو هوندو. ڪڏهن ڪو نور مري ويندو ته ٻيا نور اچي ڪٺا ٿي، ان جو مردو ڪڻي هلندا آهن ۽ چنبن سان مٿي مٿي اڇليندا ۽ ماتم ڪندا ويندا آهن. جنهن جي ڏسڻ سان پڪ ٿي ويندي ته هو ڏک ڪري رهيا آهن.

نور پنهنجي رهڻ لاءِ جڏهن ٻر کوٽيندو آهي، تڏهن به سندس رؤنشو ڏسڻ وٽان هوندو آهي. چنبن سان ڌرتي کوٽيندو، مٿي پري اڇلائيندو ويندو آهي ۽ ٻوٽيءَ سان اندر گهڙندو ويندو آهي، ٿوري ئي مهل ۾ ڌر کوٽي وٺندو آهي.

هو ٻچڻ جو ڏاڍو چوهو هوندو آهي، ماڻهوءَ کي وٽ ئي ڪونه ڏيندو آهي. نور جي مادي جڏهن ٻچا ڄڻيندي آهي، تڏهن اهي ڏاڍا پيارا هوندا آهن. ماڻهو انهن کي جهلي پاليندا آهن ۽ اهي وڏا ٿيڻ تي پاليندڙ سان ڏاڍا سچا رهندا آهن.

نور کو ٻُڌڪو ٻڌندو آهي ته پنهنجي ٻُت جو اڌ ڪن حصو اُڀو ڪري، اکيون ڦاڙي هيڏي هوڏي ڏسندو آهي ته ڪو ويري ته ڪونه ٿو اچي. اکيون ڏاڍيون تکيون هونديون اٿس، ان ڪري سنڌيءَ ۾ چوندا آهن ته ”ميان، تنهنجون اکيون ته نور جهڙيون آهن.“ هر پل نور ٻارن سان رانديون به ڪندو آهي.

نور به خدا جو اُپايل ساهه وارو آهي. ان کي ڪڏهن به نه ڏکوئجي، ڇو ته هو ماڻهوءَ جو ويري نه هوندو آهي ۽ نه انهن کي ڏکوئيندو آهي.

73- سانڊو، گِلوئي ۽ ٻوھ

گِلوئي ۽ ٻوھ هڪڙي ئي ڪٽنب جا ڀاتي آهن. سانڊو البت الڳ آهي ۽ هو پنهنجا رنگ مٽائيندو رهندو آهي. وڻن تي به چڙهي سگهندو آهي. هڪ ڳالهه هونديءَ اٿس: سا اٿس: قرڻيءَ گهرٽيءَ جي هير. سنڌيءَ ۾ چئبو آهي ته "ميان، تنهنجي هڪڙي ڳالهه ته ڪانهي، ساندي وانگي رَنگ پيو بدلائين." ڪن ڪن سانڊن کي ڳاڙهي چوٽي به ٿيندي آهي. ماڻهو سانڊن ۽ گِلوين جو تيل وِڪڻندا آهن. گيندين ۾ تيل وجهي اِن ۾ مٿل گِلويون وجهي چڙهيندا آهن. چون ٿا ته اهو تيل گهڻن اگهاين ۽ ٻين ڪمن ۾ ڪتب اچي ٿو.

ٻوھ جو ڍيل ڍول بلڪل گِلوئيءَ جهڙو آهي، پر گلوئي ننڍي ٿئي، ٻوھ وڏي ٿئي ۽ ڏاڍي ڊپ جهڙي هوندي آهي. ٻچڻ جي چوهي، چنبا ياري پر ڊُڪي ٿئي ته ڏاڍو ڏکيائيءَ سان رڙهي سگهي. سنڌيءَ ۾ ٻهاڪو آهي ته "ٻوھ کي ڪٽي ڪُتي ته ٻولي شڪارين جا گهر." ٻوھ جا مارا يا شڪاري گهڻو ڪري ڪولهي ڪڙم جا ماڻهو هوندا آهن، جي پنهنجي ڪاتري سان ٻوهن جو شڪار ڪري ٻوهون کائيندا آهن. مسلمانن ۾ هڪڙو اهڙو ٽولو آهي جو گلوين ۽ ٻوهن کي حلال سمجهي ۽ کائي، پر گهڻا مسلمان ان کي نحس سمجهن ۽ ڪين کائن. مان هرهڪ وٽ جي ڳالهه لکندي، خدا جي جوڙ کي نه وساريو آهي. ڏسو ته کهڙيون کهڙيون بلائون اُپايون اٿس، پر هرهڪ شيءِ ۾ ڪونه ڪو لاڀ آهي ئي آهي. قرآن شريف ۾ آهي ته "**ربنا ما خلقت هـذا باطلا.**" ته اي اسان جا رب تو ڪا به شيءِ اجائي نه جوڙي آهي. اسان کي کپي ته هر ويلي انهيءَ ٻاجهاري ڌڻيءَ جي سارا هه ڪريون، ۽ ان کي ساريون سنڀاريون.

74- چـيـبـرو

چيبرو به هڪ اچرج جهڙو پکي آهي. هن کي اُلو به چون. ماڻهو ڪڏهن

ٻني گهٽ سمجهه واري ماڻهوءَ کي چوندا آهن ته "اڙي تون ته ڪو اُلو آهين."
سو هن ڪري جو هيءُ پکي سمجهه ۾ گهٽ ۽ ڍڳر ٿيندو آهي. ڪنهن وڻ تي
ويٺو هوندو، جي هيٺان ڪو شڪاري تيرڪمان ڪٿي ايندس ته به هيڏي هوڏي
پيو نهاريندو پر ڀڄندو ڪو نه. جيئن ڪانءُ ڪمان ڪان ونئن ويندو آهي. چهري
جو مهاندو به ٻين پکين کان اڍنگوٽئي. منهن چپٽرو، نڪ منو، وات ويڪرو،
ڪن پيئنل، چني ڪٿي بس ڪر. ڏاڍو ٻچڙو! سندس ماديءَ کي چنجي چڀَ. ڪو
ماڻهو مهانڊي جو اٺوٽندڙ هوندو آهي ته چوندا آهن ته "هل ڙي چپ ٻَناري."
انهن کي اڪثر برپتن سُجن ۽ مقامن ۾ ڏسبو آهي. ڪڏهن ڪڏهن شهرن يا
وٽڪارن ۾ به ڏسجي. ڏينهن تني جو جڏهن رڳمه ڏاڍي هوندي آهي ۽ جهولا
پيا لڳندا آهن ته هيءُ چهرو مزي سان چُپڙي ڪريو وڻ تي ويٺو هوندو آهي.
بولي اهڙيَ ته کُهري ۽ ڪَوڙي اٿس، جو ڪنهن کي به ڪين سيبائي. وري
ويچاري چهري کي اهو به ويڻ ڏين ته هو نياڳو پکي آهي، جنهن ٿُوءِ ۾ ويهي ان
کي سُجو ڪريو وجي، چو ته هيءُ پکي سُڃ جو پکي سمجهيو ويندو آهي.
ڏينهن جو نظر گهٽ پويس پر رات جو چِٽو ڏسي. سندس بولي بي سُري
سمجهي ويندي آهي. سيڻ ٻارين هن کي نياڳ جي ٻُهائي سمجهيو ويندو
آهي. پر منهنجي ڏيان ۾ اهي ڀرمي ماڻهو سوڻ ڳنڍيندا آهن. شل نه ڪنهن
جي گهر جي پت يا ڇت تي ويهي، پوءِ ته با سون با سيندا ۽ پليتا لڪائيندا ته
نياڳ شل ٽري وجي.

آهي ته ويچارو اُلو به الله سائينءَ جو اُپايل، پر نالو جو وجي ويو اٿس،
سو نڪو ڪيس ڪو پکڙي نڪو پالي. اهو ڀرم ان ڪري پيو آهي، جو گهڻو
ڪري مقامن ۽ سُجن پٽن ۾ نڪاڻو هوندو اٿس. ماڻهو ڏاها به ڏاڍا آهن، پر
جڏهن ڏاهپ موڪلائي وجين ته ڀرمن جي پويان لڳي، ٻچڙا به ڏاڍا ٿيندا آهن.
وجي پوين ۽ نڳن جي پڙ پون، جي ڪين ڏٽا ڏيئي ڦُري ڪن پينگ.
اسان پڙهيل ڳڙهيلن کي ڪپي ته ڀرمن ۽ سنسن کي ڇڏي ڏيون. پروسو

رڳو خدا جي ڪرم ۾ رکون، ڪنهن به شيءِ کان ڊڄ ڊپ نه ڪريون ۽ نه ان جو سراپ وٺون. نه ته اهڙي گت ٿيندي، جو چوندا آهن ته "سَپُ نه ماري سَپَ جو سراپ ماريَ."

75- لـُڏڙو

سرٽا ۽ جيت ڌرتيءَ ۾ اندر آهن، پکي هوا ۾ اڏامن، پيا لکين ساهه وارا، مڇيون ۽ ٻيا جَرَ جا جناور پاڻيءَ ۾ گذارين. مڇين جو ته ڪو ڇيهه ئي ڪونهي. پر وڏيون وڏيون بلائون جهڙوڪ سيسار، مانگر مڇ، واڳون، ٻُلهڻيون ۽ ٻيون آفتون پاڻيءَ جا پاتشاهه آهن. لُڌڙو ويچارو انهن جي پيٽ ۾ پاڻيءَ جو هڪ ننڍو جناور آهي، جو ڏاڍو وٺندڙ ۽ سهڻو هوندو آهي. هن جو پاڻيءَ ۾ لسوٽي لسو ترڻ ڏاڍو پيارو لڳندو آهي. هن جي ڪل ڏاڍي مُلهائتي ٿيندي آهي. هندن جا رِشي، مُني ۽ ڀڳت پنهنجي تپشائن لاءِ هن جي کل ڪم آڻين ۽ ان تي ويهي جوڳ پچائين.

اوهان لُڌڙو نه ڏٺو هجي ته چڙيا-گهرن ۾ وڃو ۽ ڪن چشمن تي ويهي ڏسو، جن ۾ لُڌڙا هتراڌو آٽي وجهي ڇڏيندا آهن، ته ماڻهو انهن جو درش ڪن. ماڻهو انهن چشمن تي شيون وٺي ويندا آهن، جي لڌڙن کي اڇلي ڏيندا آهن. بس لڌڙا به ويٺا واجهائيندا آهن. شيءِ پاڻيءَ ۾ ڪِري ته مڙي ويندا ۽ اهي شيون جهٽي، اهڙيءَ ريت کائيندا آهن، جو ڏاڍو مزو پيو ايندو آهي. پاڻيءَ ۾ اهڙيون ته رانديون ڪندا آهن، جو ڇا چئجي!

ڇوڪرا جڏهن پاڻيءَ ۾ ترڻ سکندا آهن ۽ ٽڪا تارون ٿيندا آهن ۽ لڌڙن وانگر ٽٻيون هڻي ڏاهيءَ راند ڪلاڪن جا ڪلاڪ ڪندا رهندا آهن ته اسين چوندا آهيون ته ادا، هي ڇوڪرا ته پاڻيءَ جا لڌڙا آهن. لڌڙو نالو ڏيڻ سان ڪنهن کي به چڙ ڪانه وٺي، پاڻ سَرها ٿين.

پاڻيءَ جي جانورن ۾ سچ پچ لڌڙو ئي هڪ ساهه وارو آهي جو ڏاڍو

وٽندو آهي. پانئبو آهي تہ وينو ڏسجيس ۽ ڏسي ڏسي، خدا جو نالو پيو ياد ايندو آهي ۽ وات مان سبحان الله جا ٻول پيا نڪرندا آهن. ان ۾ شڪ ني ڪونهي تہ سڀ سارا هہ انهيءَ سائينءَ ڪي جڳائي، جنهن سيني ڪي اُپايو ۽ پاليو آهي.

76- پاڻيءَ جا پکي

پاڻيءَ جا پکي گهڻو ڪري ڏينن تي ڏسڻ ۾ ايندا آهنِ. اهي پاڻيءَ تي ڏاڍا سهڻيءَ ريت تَرندا رهندا آهن: سندن جياپو ننڍڙين مڇين تي هوندو آهي. هڪڙا پکي تہ هوا ۾ اُڏامندا آهن، پر هي پکي پاڻيءَ ۾ رهن ۽ تَرن. هوا وارا پکي پاڻيءَ ۾ تري ڪين سگهن، هيٺ لهن تہ ٻڏي پون. ان جو ڪارڻ اهو آهي، جو ڏٺيءَ سڳوري پاڻيءَ جي پکين جي پيرن جون آڱريون پاڻ ۾ چمڙيءَ سان ملائي ڇڏيون آهن. پيو تہ انهن جي کنبن ۾ سٽپ آهي، ان ڪري پاڻي ڪين پُسائي ڪونہ سگهي. سندن ڪاڏو بہ پاڻيءَ ۾ رئي مالڪ سائينءَ موجود ڪري ڇڏيو آهي. جيئن هوا جي پکين جا ڪيترائي نمونا آهن، تيئن پاڻيءَ جي پکين جا بہ ڳچ جيترا ٻڻ آهن. هوا جا پکي سڀ حلال نہ آهن، پر پاڻيءَ جا پکي سڀ حلال آهن.

هنجهہ، آڙيون، بدڪون، نيرڳيون ۽ ٻيا پانت پانت جا پکي کائڻ جي ڪم اچن ٿا. ڪي ڏينن جا وڏا پکي جهڙوڪ پيڻ، ٻگا يا ٻگها ۽ ڪَنگ بہ آهن، پر اهي ڪير ڪونہ کائي. اهي اڇي رنگ جا هوندا آهنَ، پر بدڪون جدا جدا رنگن جون ٿين. آڙيون گهڻو ڪري ڪاريون ۽ نيريون چٽڪمريون هونديون آهن. اهي پکي ڇا ڪاڻ تہ مڇيون کائين ٿا، ان ڪري سندن گوشت ۾ ڪجهہ ڪک ٿيندي آهي. سٽپ بہ منجهن گهڻو هوندو آهي، جو ڏٺيءَ سڳوري پاڻيءَ کان بچائڻ لاءِ سندن بت تي چربي يا وَهُہ چاڙهي ڇڏي آهي، ان ڪري سندن ٻوڙ يا پلاءُ ناهبو تہ گيهہ وجهڻ جي گهرج ڪانہ پوندي. بس جو پکي حلال ٿيو تہ ان تي ماڻهو آيا رهيا. ڪيترا شڪاري سياري جي مند ۾ جڏهن

پرڏيهي پکي به ڊنڊن تي جام اچي گڏ ٿين ته شڪاري ماڻهو، جي گهڻو ڪري وڏا ماڻهو هوندا آهن، سي اجهي ته بندوقون کڻي ڊنڊن تي پهتا. ٻيڙين ۾ چڙهي پوندا، ڊنڊ جي هڪڙي پاسي کان سنڌن ماڻهو پکين کي تاهيندا ته هو پچندا ٻئي پاسي، ته توبچي هنن کي بندوق جي گولين جا وسڪارا لائي ڏيندا. پکي ويچارا ڦٿجي ڪرندا پاڻيءَ ۾. هي يار ٻيڙيون هاڪاري، جهليندا، سيڙ وجهندا ٻيڙيءَ ۾ هٽندا ويندن. ائين به-چار ڪلاڪ شڪار ڪري ٻيڙين جون گوديون کڻي پريندا ۽ پنهنجي گهرن ڏانهن جيپون پري کڻي ايندا. پوءِ يارن ۽ سنگتين کي سوکڙيءَ طور ورهائي وندي ڏيندا. ته سنڌن نالو نڪري. بس چيو اٿن ته "مروان موت، ملوکان شڪار!"

ويچارن پار هيڙين مهاڻن جو گذر به انهن پکين تي آهي. اهي وري چارين، ڪُڙهين ۽ ٻين اتڪلن سان اهي پکي جيئرا ڦاسائي، شهرن ۾ وڪڻندا آهن. ماڻهو هيج منجهان اهي ڳنهي پنهنجو ڳنڍڻ ڪندا آهن. ڊنڊ جي پکين، گهڻو ڪري بدڪن ۽ نيرڳن جو پلاءُ ڪائي ڏسندا ته ڪڪڙ، تتر ۽ تلور به وسري وينديو- ڳوشت ڳاڙهو ٿئين. پر گهڻي سٽي سبب گرهه ڪٽبو، ته هٿن جون آڱريون گيهه تي وينديون. آڙيون اهڙيون مزيدار ڪين ٿين، جهڙيون بدڪون، نيرڳيون ۽ انهن جا ٻيا نمونا.

اوهان کي ڪل آهي، ته جانورن ۾ رڳو هاٿي آهي، جنهن کي وڏي سونڍ ٿيندي آهي. اهڙيءَ ريت ڊنڊ جي پکين ۾ به هڪ پکي آهي، جو ٻگهن جهڙو آهي؛ مگر وڏي ڳاڙهي سونڍ هوندي اٿس، جا وات کان هيٺ لڙڪندي پئي اٿس. جَر ۾ ڪا مڇي يا ڪُرڙي ڏٺائين ته سُونڍ ۾ کڻي سڄي جي سڄي ڳڙڪائي ويندو. ڏسو ته ڇا ڇا رنگ آهن ڏٺيءَ سڳوري جا! اڃا به انهيءَ ٻاجهاري سائينءَ کي ياد نه ڪريون ۽ نه ساراهيون ته پوءِ ڪيڏي نه انسان جي اڻ وڙائتي ڳالهه چئبي!

77- ٻـر جون بلائون

نانگن ۽ بلائن جي ته اوهان کي سُڌ آهي ۽ اوهان اهي جيت ڏٺا به آهن.

جوڳي ماڻهو ڪارين ۾ وجهي، نانگ آڻيندا آهن ۽ مُرلي وڄائي، انهن کي نچائيندا آهن. مُرليءَ تي نانگ ڦڻ ڪڍي اُڀو ٿي ويندو آهي، ۽ لُڏندو لَمندو آهي. ان کي ڏسي ڏاڍو مزو پيو ايندو آهي. اوهان کي اها به سُڌ آهي ته هي بَلائون سڀ زهري آهن ۽ ماڻهوءَ جون ويري آهن. پر ماڻهو پنهنجي سياڻپ سان انهن کي مُرليءَ جي مٺي آواز تي ريجهي ريبي، پنهنجي وس ۾ آڻي ٿو ڇڏي. شل نه ڪو نانگ يا بلا ماڻهوءَ کي چڪ پائي ته پوءِ جيئڻ آهي پاڳن تي. ماڻهوءَ کي زهر سبباڻ نڪ ۾ وات مان رت وهڻ لڳندو ۽ ساري بُت جو رت وهه ٿي ويندس. جيڪڏهن ڪا دوا يا سُتي مهل سر ملي ويئي ۽ ڏٽيءَ پاران ڇمار هونديس ته بچندو، نه ته موت جي پڪ آهي. ٻهراڙين ۾ جتي اهڙيون دوائون ڪونه آهن، اتي وري ڪي مانڊا يا جهاڙا جهاڙون پڙهندا آهن ۽ جهاڙ پوري لڳي ته بچاءُ ٿي ويندو آهي. ٿر ۾ جتي بلائن جي جُوءِ آهي، اتي ته ويچارا ماڻهو زهر وڃائڻ لاءِ، نانگ بلا جي ڪاڏل کي مال جو، جهڙوڪ مينهن جو پيشاب هڪيو تڪيو ملي ويو ته پياري ڇڏيندا آهن ۽ ان ڪري زهر، ڪَڪيل کي گهٽو نه وڻندو آهي ۽ چڱو بچاءُ ٿيندو اٿس.

نانگن ۽ بلائن جا به ڪيترائي ٻڻ آهن. نانگن ۾ هڪڙا ڪارا اصيل نانگ، ٻيا گُدا نانگ. تيان ڪپر نانگ ۽ بلائن ۾ وڏي ۾ وڏي بلا ڪوراڙ ٿيندي آهي، جا ڦوڪ ڏيندي آهي ته سارو جهنگ ٻُري ويندو آهي. ٻي هڪ بلا آهي، جنهن کي گهوڙيل بلا چوندا آهن جا گهوڙيسوار کي ٽپ ڏيئي ڏک هڻي ڪڍندي آهي. هڪ بلا لُنڊي، جا ننڍي ٿئي ۽ پيچ ڪونه ٿنيس. اها ڏاڍي ڊپ واري بلا آهي ۽ زهر به تکو اٿس. شل نه ڪنهن کي ڪائي ته بچڻ الا هي. ماڻهو ڪنهن کي پاراتو ڏيندا آهن ته چوندا آهن "شل ڪو لُنڊيءَ تي پير پوئي!" پيون به ڪيتريون ئي بلائون آهن، پر سيني ۾ هاڪاري پينڻ يا ڦُوڪني بلا ٿَرَ جي آهي. هيءَ بلا ٻِر کان ٻاهر ڪانه نڪري. رڳو جڏهن سخت گرمِيون ٿين ۽ اندر واريءَ جي گرمي لڳيس، تڏهن ڇتي ٿي پوندي آهي، پوءِ وني ٻِر کان ٻاهر

نڪري ۽ تکي ڊوڙي. ڪوهن جا ڪوهه پنڌ ڪري ويندي. هيءَ بلا ٻين بلائن وانگر چڪ ڪانه پائي، پر سنجو سال زهر پنهنجي مهارن يا ڪلين ۾ گڏ ڪري سانڍي رکي. جيڪڏهن ڪو سانگي ماڻهو زمين تي سُتو پيو هوندو ۽ ڪونگهرا هڻندو هوندو، ته ان تي ڪاهو ڪاهه ڪري ويندي. ڪونگهرن واري ماڻهوءَ جو وات پٽيل هوندو آهي، ان ڪري هيءَ پيڻ بلا هوريان هُوريان ڪري، ان جي ڇاتيءَ تي چڙهي ويهندي ۽ پنهنجو وات ماڻهوءَ جي وات ويجهو جهلي، پنهنجو زهر هن جي وات ۾ هاريندي، جو ڪونگهرن ڪري هوا سان نڙيءَ اندر هليو ويندو. پوءِ هن بلا جي اها هير آهي، جو ڪم پورو ڪري، وڃڻ مهل سُتل کي پنهنجي پڇ جي چمڪ هڻڻ سان جاڳائي ويندي. پڇ اهڙو هڻندي جهٽوڪ ڇمڪ. پاڻ ڀڄي ويندي. ماڻهو اُٿي ساهه کڻندو ۽ ڪِيت ڏيندو ته نڙ گهٽ ونجي ويندس. سيڪا شيءِ جيڀ کي مٺي لڳنديس. هن جي دوا آهي ڦٽڪي، جي اها مهل سر ملي ويس ته انبن ڇباڙي ڪارائيندس جيئن مصري ڪائجي ۽ اها پيڻ جي ڦوڪيل کي ساهه ۽ سواد ۾ مٺي مصريءَ جهڙي لڳندي آهي: نه ته اوهان کي خبر آهي ته ڦٽڪي ڪهڙي نه ڪَساري آهي، پر هن کي مٺي پيئي لڳندي.

هن نياڳيءَ ڦوڪٽيءَ جو اهو هڪڙوئي درمل آهي، جي مهل سر پاءُ ڪن ڦٽڪي ڪائي ويو ته ڪجهه بچاءُ ٿيندس ۽ جي جمار هونديس ته چُڙي چُڙي اُٿي پوندو،.نه ته ٻن- چئن ڪلاڪن ۾ آواز ٻه بند ٿي ويندس ۽ سدائين لاءِ اکيون پورجي ويندس. ڏٺيءَ در وينتي ٿي ڪجي ته ماڻهوءَ کي هنن ٻر جي بلائن کان بچائي! تر ۾ ويچارا ماڻهو پيڻ جو ٻڌندا آهن، ته ڪنبي ويندا آهن. رات جو ڏينو ٻاري ڇڏين ۽ پنهنجي آسپاس بصر وڍي رکي ڇڏين. چو ته هيءَ بلا سوجهري ۾ انڌي هوندي آهي ۽ اونداهيءَ ۾ ڏسندي آهي: ۽ ٻيو ته بصر جي بانس تي ويجهي نه ايندي آهي. ماڻهو ويچارو پنهنجي بچاءَ لاءِ وسان ڪين ٿو گهٽائي، پر جن جي پُڄي ٿي اچي، سي ڪٽي تا اجل کان بچي سگهن! ڏٺيءَ سڳوري کي ياد ڪريون ۽ سيني آفتن ۽ بلائن کان بچاءُ گهرون.

78- ليار ۽ ڳاگيون

ليارن کي تہ ليارئي چنجي، باقي ڳاگين کي ڳانيون بہ چون ۽ ٽر ۾ گھانگھٽيون بہ ڪوٺين. ڳاگيون ٽر وارن لاءِ ڏاڍو وٺندڙ ميوو آهي. ليارن جو ٻج تہ ڪڏهن ٿٽو ڪبو آهي، پر گھانگھٽين جي ککڙي جا نرم هوندي آهي، کُرٽي کائي چڱيندا آهن. هنن ۾ بہ ليس ٿئي. گودو ليسوڙن ۽ گيدوڙن کان گھٽو گھٽ ٿئين، پر ٽر جا ٻار، جن کي ٻاڪرا ڦر چنبو آهي، ڳاگين کائڻ سان گھٽائين ڪين. پلا ويچارا ڪن بہ ڇا، ٽر ۾ ڪو ٻيو ميوو تہ ڏٺيءَ اُپايو آهي ڪونہ: تنهنڪري ڳاگيون هنن لاءِ صوفن ۽ ڏاڙهن کان بہ وڌيڪ لذيذ آهن.

ليار ٽر ۾ گھٽو ڪونہ ٿئي. ٻاڳن سان ڪٿي ليار ليندي تہ واهہ واهہ ٿي ويندي. البت ننگر پارڪر ۾ ڪارونجھر جي ٽڪر تي ليارين جا وڻ جام. اتي ليار وري ٿين بہ رس ڀريا ۽ مٺا. گول گول نارنگي رنگ جا ڇاپرو يا ڇانگھرو ٻيرن جيڏا. انهن جا وڻ ٿين ننڍا، تنهنڪري ٻيٺي ٻير ليار پٽي ٻينو کاءُ. ليار کي ڪوين ۽ سگھڙن پنهنجي شعرن ۾ ڏاڍو ساراهيو آهي، جهڙوڪ:

جيئن هت گونتا گل گلاب جا، ٻيا پڻ ڪڙيا ڪنٽهار،
تيئن هُت ڦوڳ ڦلاريا ڦرسين، اڄ ٻني لالَ ليار.

--

جيئن هت سُهنج ڪن ٿيون سومريون، هيرا ٻنڌيو هار،
تيئن هُت ٻَڪا پويو پاتشاهه، ٿيون سر ٿيون ڪن سينگار.

بس ڪهڙي خدا جي اُپايل وٿ آهي، جا ساراهہ جوڳي نہ آهي! انڪري سڀ ساراهہ جڳائي انهيءَ صاحب سڳوري کي، جنهن اسان تي هيترين ٻاجهون ڪيون آهن. پوءِ ان ٻاجهاري کي ڪيئن وساريون؟

79- گيدوڙا ۽ ليسوڙا

گيدوڙا ۽ ليسوڙا جهنگ جا ڦل آهن. گيدوڙا وڏا ۽ گول ٿين ۽ منجهن

ڳَرُ بہ جهجهي ٿئي ٿي ۽ منا بہ وڏيڪ ٿين: ڪَچن گيدوڙن جي پاڇي بہ رڌي ڪائجي. جڏهن گيدوڙيون ڦُر ڪن تڏهن گيدوڙن سان جهنجهہ جي وڃن. ڪَچا گيدوڙا ساوا ٿين ۽ پچڻ ڪانپوءِ هلڪي نارنگي رنگ جا ٿين. بس وڻ مان پَٽي ڪائيندو وڃ، منا جهڙا ماکي! منجهن جو ليس، لوَ يا ڳگ ٿئي سا تہ هيڪاري وٽي. ننڍڙيون چوسي ڪڍي ڦٽيون ڪبيون آهن، جي ڳِسي ويون تہ هنگڻ ۾ نڪري ويندِيون، ڪو پَڙ ڪونهي. ماٺهو چوندا آهن تہ "تون گيدوڙي جي ڳگ وانگر ڪنهن کي ونيين ٿو تہ چنبڙيو وڃين." ٻارن کي مائرون ڪوڏا ٽا ڏينديون آهن چونديون آهن تہ:

منهنجو پُٽڙو! "گيدوڙي جي ڳگ جهڙو،
پابوڙي جي پن جهڙو، گلاب جي گل جهڙو."

گيدوڙيون پَڪيون تہ ٻارن لاءِ موج ٿي، ڳولي ڳولي وڃي وڻ ۾ پتر اُڇلائيندا ۽ گيدوڙا چاٽي ڪائيندا: جي هوندا مٿي چڙهڻ جيڏا تہ پوءِ تہ ڇِڳن جا ڇِڳا چِني ڪندا دير، پاڻ بہ ڪائيندا ۽ گهر بہ ڪٽي ويندا.

ليسوڙا بہ آهن ساڳي شيءِ، پر اهي ننڍا چپٽرا ٿين، ۽ گيدوڙا گول بِلورن جيڏا. هنن ۾ ڳگ ۽ ٿڌڙو ٿئي. سواد ساڳيو گيدوڙن جهڙو، پر ميناج گهٽ. ليسوڙيون پڪيون تہ مُڇن جا مُڇا، ڇِڳن جا ڇِڳا پَٽي ڪائي، پلي تہ ٻار پيا جشن ڪن.

ليسوڙا گهٽ ئي دوائن ۽ پسارڪي ڪم لاءِ ڪارائتا آهن. سڪل ليسوڙا پسارين وٽ جام ملندا، جي ڪنگهہ لاءِ، ڪاڙهي ۾ ٻين شين سان گڏ ڪاڙهي پيئبا تہ ڏاڍو پلو ٿيندو. ڏٿيءَ سڳوري سڀ ڪنهن شيءِ ۾ ڪانہ ڪا پلائي رکي آهي. ماٺهوءَ کي ڪَپي تہ ان مان لاپ وني ۽ ڏٿيءَ جا ڳڻ ڳائي.

80- مڇيون

گوشت تہ اسين ڪيترن ئي جانور ۽ پکين جو ڪائون ٿا. پر مڇين جو ماس بہ گهٽ سوادي نہ آهي. سمنڊ ۾ مڇيون تہ ڳاڻيٽي کان ٻاهر آهن، جن جو

وستار ڪرڻ لاءِ وڏيون بنديون ڪپن. پر اسان جي درياءَ شاهه سنڌونديءَ ۾ به اڪيچار مڇيون ٿين ٿيون، جي اسين سنڌ جا ماڻهو وڏي چاهه چَس سان کائيندا آهيون. سڀني ۾ سٺيون مڇيون، جي اسان سنڌ وارن کي وڻن ٿيون، سي آهن: پهريون نمبر پلا ۽ ٻيو نمبر ڪُرڙا يا ڏنيرو. مڇيون ٻوڙ ڪري رڌ جن به، پچائي به کائجن، تري به کائجن ۽ انهن جو پلاءُ به رڌي کائجي ٿو.

ٻيا نمونا ته ڪيترائي آهن، جن مان ڪن جا نالا ڏجن ٿا: پوپري مڇي، ڏاهي مڇي، سُرمائي مڇي، موراڪي مڇي، پاپليٽ مڇي ۽ ٻيون. ان کان سواءِ جَرڪا، ڪگا، گندڻ، مُڪرَ، گانگٽ ۽ ٻيون مڇيون به گهٽيون ٿين. گانگٽ جن کي جهينگا به چئبو آهي، ڏاڍا سَوادي هوندا آهن. گانگٽن کي چون ٿي دريائي ڪُڪڙ. گهٽو ڪري سڀني مڇين تي ڇلر هوندا آهن، جي لاهي اُجريون ڪري پوءِ رڌبيون آهن. رگو ڪگي ۽ جَرڪي تي ڇلر ڪونه ٿئي. ساڳي نموني پاپليٽ تي به ڇلر ڪونه هوندو آهي. پَلن ۾، جي آنيون هونديون آهن، سي ته سون تي سهاڳو آهن: کائي کائي ڪين ڍاپبو. ڪن وڏين مَڇين ۾ به منڍي ڪانڊ ۾ سڻي ٿئي، پر پَلي جي آنيءَ کان پوءِ بس آهي. مڇيءَ جي مُنڍي ڪن بيمارين ۾ به ڪارائتي آهي.

ائين برابر آهي ته گوشت به سُڪائي سگهبو آهي ۽ پوءِ جڏهن دل چوي ته رڌي کائجي. اهڙيءَ ريت مڇيون به سڪائبيون آهن. انهن کي چڱيءَ ريت لوڻي پوءِ سڪائبو آهي. هڪ-ٻن ڏينهن جو لوڻيل مڇين کي مِنڌ-لوڻي مڇي چئبو آهي. ۽ سڪل مڇيءَ کي ڪاري مڇي چئبو آهي. پلا ته هزارن جي منهن سڪائبا آهن. اهڙيءَ ريت جهينگا به. انهن جو واپار به ڏاڍو ٿو هلي ۽ ڪئي ڪئي ولايتن موڪلبا آهن ته چڱو پئسو ڪمائبو آهي. هاڻي ته سائنسي نموني اهي مڇيون به گوشت وانگر دٻن ۾ بند ڪري وڪٽبيون آهن ۽ ڏيسارو موڪلبيون آهن ته تازي جون تازيون هونديون آهن. اسان جا سنڌي پَلا، مٺي درياءَ سنڌ جا وڏيڪ لذيذ هوندا آهن. سمنڊ جا پَلا به ٿين، جن کي گوادري پَلا سڏجي ۽ مٺي انهن کي دوئم به ڪوٺين. تازي شيءِ نيٺ به تازي آهي، پر سڪل جهينگا به مزي ۾ گهٽ ڪين آهن.

مهاڻا يا ميربحر مڇيون ڪيئن ٿا ڦاسائين، اها به هڪ وڏي وارتا آهي، جا هتي لکي نٿي سگهجي. ڄاريون، ڪُڙهيون، رڇ ۽ ٻين مڇين ڦاسائڻ لاءِ ڪم اچن. چوندا آهن ته ماڻيءَ جا پلا وڏيڪ سوادي هوندا آهن. ماڻي ڇا آهي؟ اها هڪ نِڪر جو وڏو ڪُنو آهي، جنهن تي ميربحر پيٽ رکي ترندا ويندا آهن ۽ جيڪو پلو ڪُڙهيءَ ۾ ڦاسائين، سو هڪ وِرَ ۾ سوئي سان پوئي، ڪٽي ماڻيءَ ۾ وجهندا ۽ ماڻيءَ جي منهن مٿان پيٽ رکي وري اڳتي هلندا. جڏهن ماڻي پَلن سان پربي، تڏهن هڪڙا ڪِڍي مياڻين تي رکندا ۽ وري پيا وجي پڪڙيندا. پلو اهڙو ته سوادي آهي، جو ان سان ماني به ٽِيٽي-چوٽي ڪائي ٿي وڃي. ماڻهن جي جياپي لاءِ ڏٽيءَ سڳوري ڇا ڇا نه اُپايو آهي!

81- سانئون

سانئين جي ماني ڏسڻ ۾ ٻاجهريءَ جهڙي هوندي آهي، پر کائڻ ۾ ٻاجهريءَ کان به سٺي هوندي آهي. جيئن ٻاجهريءَ جي ماني، مکڻ ۽ ڏڌ سان مزي وارو کاڌو هوندو آهي، تيئن سانئين جي مانيءَ سان مکڻ ۽ لسي سون تي سهاڳو آهي. سانئين جو اَنُ پوکيو ڪونه ويندو آهي، پاڻمرادو اُپري پوندو آهي؛ ان ڪري سانئين جي داڻن کي به ڏٿ چئجي ته نهي. سانئين جا ٻوٽا اڍائي فوٽ کن ڊگها ٿيندا آهن ۽ سنگ ننڍڙا هوندا اٿن. داڻا چپٽرا ۽ ساوڪ وارا چِلڪڻا ٿين. سرند ۽ سکيا ماڻهو ته ڪونه کائين، پر ويچارا اڻ هوند وارا ۽ ايرا ماڻهو سانئين جي ٻوٽن کي به پيهڻ کان اڳ سَتي ڪُٽي، سنگن مان سانئين جو اَنُ ڪِڍي، ان جون مانيون پچائي، پنهنجا ويلا وارين. سانئون گهڻو سارين جي پوک ۾ ٿئي، ان ڪري اوهان ڏٺو هوندو ته ڇانورن ۾ اُن جا داڻا گهڻي ياڳي ڏسڻ ۾ ايندا آهن، جي گهر-ڏياٽيون ڇانورن مان چونڊي ڪِڍي ڦٽا ڪنديون آهن، نه ته پَٽ ۾ ڪِبر ٿي پوندا آهن.

سانئين جو ڏارو رڌي، ان جي کيرٽيءَ وانگر ٻاٽ به نا هبو آهي. ان ۾ ڳُڙ جو مناڻ به گڏبو آهي، ته ڏريو نهي پوندو آهي ۽ ڏاڍو سوادي ٿيندو آهي، جڻ

تہ کيرٽي پيو کائُ. مون کي بہ هڪ دفعي فتح باغ ۾ هڪ مسڪين شيديءَ- جنهن جو نالو گدو فقير هو- ان سائنين جي ماني ۾ مکڻ کارايو هو. مون کي بہ بک ۾ اهڙو تہ مزو ڏنائين، جو اڄ سوڏو نہ وسريو اٿم. ماڻهو چوندا آهن تہ سائنين کائڻ سان پيٽ ڏاڍو (قبض) ٿي پوندو آهي، پر سچ پچو تہ منهنجو پيٽ تہ ڪونئرو ٿي پيو. مون تي نہ وسنهو تہ اوهان پاڻ کائي ڏسو تہ ويسهہ اچيوَ. بس ڏٺيءَ سڳوري جي اُپايل سارين شينُ جو ڪهڙو ڪهڙو وستار ڪجي!

82- ڦُلا ۽ پڳڙا

ڦلا آهن تہ بروبر هڪ هلڪڙي ۽ سستي شيءِ، پر انهن جو مزو بہ انهن سان آهي. ڦلا ڪيئن تا پُججن ۽ ڇا مان تا ناهجن، اهو ڏسڻ جهڙو ڪم آهي. پوڳڙي ڇا ڪندا آهن، جو اڇي جوئر، ڳارهڙي يا ڳاڙهي جوئر ۽ مکائيءَ جا مٽ وٺي، چنڊي ڦوڪي ڪٽي پُسائيندا آهن. جڏهن وَٽ ۾ اچن تہ پاٽيءَ مان ڪڍي، پوءِ پنهنجي وڏين تَيُن هيٺان پوري پُني باهہ ڏيئي، اُن ۾ وجهن واري. جڏهن واري ڏاڍي ڪوسي ٿئي، تڏهن ان ۾ مُنيون پري مٿي ٻُڌايل اناجن جون وجهن تہ انهن جا داڻا ڦلاتجي پوندا ۽ انهن مان اڇا اڇا سهڻا ڦُلا نهي پوندا. اهي ڇاڻيءَ سان ڪڍي، وجهندا پر ۾ رکيل تڏي تي. واري تہ ڇاڻيءَ سان نڪري ويندي، باقي ڦُلا پيا ڪِلندا. مکائيءَ جا ڦلا وڏيرڙا ٿين، جو مکائيءَ جا داڻا بہ جوئر جي داڻن کان وڏا هوندا آهن. مون تيئي جنسون کائي ڏنيون آهن. ڳارهڙيءَ جا ڦلا وڏيڪ وڻندا آهن، پر پيا بہ گهٽ ڪينهن. ويچارا مسڪين انهن ڦلن تي ويلن جا ويلا پاري ڇڏين. ٻي شيءِ مهانگي، ان ڪري ڦلن جي ٻن منين تي هنن جو ويلو پري وڃي. پوڳڙين جي دڪان تي ڦلن جو نهڻ ۽ وڪامڻ ڏسڻ وٽان آهي. ڦلا ٿين هلڪا، سو سير وٽ تہ ساهميءَ جي پُڙ ۾ ڪتان تو ماپي! ڇبيءَ يا ڇلِيءَ ۾ وجهي توري ڏبا آهن ۽ گرا هڪ گندي يا اجرڪ وڃائي ڪٽي پُنارڪ ٻڌندا آهن. پيرن- فقيرن جي ٻُنين تي ڦلا ورهائيندا

آهن، جي وني ماٺهو پنهنجن گهرن ڏي سياڳي سوکڙي سمجهي کڻي ويندا آهن ۽ ٻارن ٻچن کي مُٺ-مُٺ ورهائي ڏين.

پکڙن پُجڻ جو ڊول به ساڳيو آهي. پکڙا نهن چٽڻ مان- اهي به ساڳئي ڊنگ سان پُسائي، پوءِ پوڳڙي تنيءَ ۾ وجهندا ويندا ۽ واڏا ين پنيان واڏا يون وجهندا ۽ پُجي کڊندا، چيبيون پريندا ويندا. قلن ۽ پکڙن پُجڻ مهل جيڪا تڙڪ-تڙڪ ٿيندي آهي، سا ڏاڍي وهسائيندي آهي. پکڙن کي سونهن ونائڻ لاءِ ڪي چٽن کي ڳاڙهي رنگ جي پاٽيءَ ۾ پُسائيندا آهن ته انهن جون کلون ڳاڙهيون ٿي پونديون آهن. پکڙن کي ترِيءَ سان مهٽي، انهن جون کلون لاهي پوءِ کائبو آهي. پکڙن کي اُکريءَ مهريءَ يا کنهن ننگهه يا حمام دستي ۾ ڪُٽي پوڳاڙو ڪري کائبو آهي ته سُبحان الله! ڪي ماٺهو وري ان ۾ کنڊ به ملائين، پوءِ ته چُوري نهيو پوي ۽ ٻارن کي پوڳاڙو اهڙو وڻي، جو ڊاپن ئي ڪين. قلن وانگر پکڙا به پيرن- فقيرن تي ورهائبا آهن. اهي پکڙا پيراٽي وَت سمجهي ورهائبا آهن. مائٽ گهٽو ڪري ٻارن کي چوندا آهن ته پکڙا گهڻا نه کائو، اهي رت سکائي ڇڏيندو، پر ٻار کٽي تا پنهنجو مزو ڇڏين. اڳي ته هي شيون ڏاڍيون سهانگيون هيون، هينئر اهڙو ڪال پئجي ويو آهي، جو اهي به ٻن آنن جا اينترا نتا ملن، جيڪي اڳ پائيءَ ۾ ملندا هئا. مسافريءَ ۾ مسافر پکڙن جا کيسا پري ڇڏيندا آهن. اُنن ۽ ٻين وهٽن جي سواريءَ ۾ هنن کي ويساهين ڪا نه ملي، جنتي مانيءَ ڳيپي جو سک نه هجين، ته پوءِ اهي پکڙا ئي سنڌن سانگ سفر جو ثمر هوندا آهن. پکڙا واندڪائيءَ جي وندر به آهن. سکيا ستابا ماٺهو نيزا وندر لاءِ کائين ۽ غريب پکڙا قُلا. چو جو نيزا ڏاڍا مهانگا آهن ۽ غريبن جي وس کان ٻاهر آهن. هنن کي پکڙا ملبا ته کاجن ۽ نيزن کي نهاريندا ئي ڪين آهن. واهه غريبي واهه!

83- ڳـنـا

جڏهن اڃي جونر ۽ ڳارهڙيءَ جا کانا سنگ جهلين، تڏهن هاري ناري

انهن جي ڪٽڻ يعني ڳنن مان چڳيءَ پر ڏؤ ڪن. ايندي ويندي، هلندي چلندي، وينني يا ليٽي، ڳنو ڏندن سان چليندا ويندا ۽ چوپيندا مني رس پيو، باقي چويا اُچليندا ويندا، تان جو اهڙو ڍؤ ڪندا، جو وڏيون وڏيون اوڳرايون ايندن. تڏهن ڳنن جي جند منجهانئن ڇٽندي. اڃي جوئر جي ڪانن ۾ ڪو ياڳين منو ڳنو نڪري. گهڻو ڪري سڀ ڪانا ڪانگڙ ٿين، باقي ڳارهڙيءَ جا ڳنا سڀ جا سڀ منا جهڙا پتاشا. ڳنن جو هڪ الڳ نمونو ٿيندو آهي، جنهن کي ڪماندڙي چئبو آهي. جوئرن جو اُن ۾ ڪم اچي، پر ڪماندڙيءَ جو اُن ڪونه ٿئي، سنگ مال کي کارائبا آهن ۽ ڳنا ماڻهو کائين. جنهن کي اسين ڪماند چئون ٿا، ان کي اردو ٻوليءَ ۾ "گنا" چون. اسين ان اکر ۾ "گ" ڏيون ۽ هو "گ" ڏين. ڪماند ٿلهو ٿئي ۽ رس جام ٿنيس. ان مان ڳڙ ۽ کنڊ به ٺهي. ڪماندڙي معنيٰ ننيڙو ڪماند. منو آهي، ان ڪري ڪيس اهو نالو ڏنو اٿن. ڪماندڙي جوئر وانگر ڏار ڪانه پوکجي. وونئڻن جي پوک ۾ اُن جو ٻج ڇٽين. اها ڪماندڙي پنهنجن ٻارن ٻچن ۽ يارن سنگتين لاءِ پوکين، جن کي ڪماندڙيءَ جي ڪانن جا پن سوئي ڳڏا ٻڌي، سوڪڙيءَ وانگي گهر موڪلي ڏين. ڪماند کي شهرن ۾ چلي ڳنترا ڪري، چانديءَ جي پني (ورق) لائي، ڳنڊيري ڪري وڪڻن ۽ چڱا پئسا ڪمائين. پر اسان جي ڳارهڙي جوئر ۽ ڪماندڙيءَ جا ڳنا جتي ڪٿي ڪونه وڪامن، پر ننڍين ڳوٺن ۾ ڪماندڙيءَ جا ڳنا به وڪامندا آهن. اڳي ته هڪ ڳنو پنسي پنسي ملندو هو، هيننر ته ٻن آنن ۾ به نٿو ملي، پر ته به هارين ويچارن کي پورهيي جيترو لاڀ مس پڙ ٿو پوي. چو ته ڏڪار ڏاڍو آهي، سڀ شيون عرش سان ٿيون ڳالهيون ڪن، هرڪا شيءِ ڏهوڻي ويهوڻي ٿي ويئي آهي، بلڪ اڃا به وڌيڪ. ماڻهو ويچارا وڃن سوڪيڏا نهن وڃن! ڪماندڙي ان ڪري به وڌيڪ سني آهي، جو ڳنا ڪوئنرا ٿينس، ٻار ٻچو سولائيءَ سان چلي چٻاڙي چوپي کائي. ڪماند ڏاڍو آهي، جن ٻارن سنها سنها ڳنن جو مزو نه ورتو هجي، سي ڪماندڙي هٿ ڪري کائي امين ٿين ۽ ڏسن ته ٻاجهاري سائينءَ ڇا ڇا ماڻهن جي سواد وٺڻ لاءِ اُپايو آهي. پوءِ ان وڙائتي واليءَ جا ڳڻ ڳائين!

84- رَمي

ڪڏهن ڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي ڪُلهن جي ڦٽيءَ پنيان سور پوندو آهي يا چيلهه ۾ ڏاڍو سور پوندو آهي. ڪيترين دوائن سان به نه لهندو آهي ته پوءِ ڀهراڙين ۾ ماڻهو ان کي سور واريءَ جاءِ تي رُميون هٽائيندا آهن. رُميون آهن ڇا؟ اهي نڪر جون ڪُپڙيون ٿينديون، جن ۾ وَنيل نوڙي ڪولي ان جا ڪک وجهي، انهن کي تيلي ڏيندا آهن: جنهن جاءِ تي رُمي چنبڙائي هوندي آهي، اتي ڪٽڪ جي اُتي جي ڪَچي لولي ٺاهي رکندا آهن. پوءِ اها ڪُپڙي، جنهن کي رُمي چنبو آهي، سا اونڌي ڪري منهن پر اندر پرندڙ باهه سميت اُبتي ڪري، اُتي مٿان هٽبندا آهن ته اُتي سان سوگهي تي ويندي آهي، ۽ بناتيڪ جي بيهي رهندي آهي، پوءِ اڌ ڪلاڪ کن ان کي ڇڏي ڏيندا آهن. ان جو ڦل اهو نڪرندو آهي، جو جنهن بُت جي پاڳي تي چنبڙائي ويندي آهي، ان جُو رت مڙي سڙي اتي رُميءَ جيٰ سَنڌي هيٺان اچي گڏ ٿيندو آهي. رت جي دوري جو داٻ اهڙو ٿيندو آهي، جو جڏهن رُمي لاهبي آهي ته اها جاءِ رت جي گڏ ٿيڻ ڪري، ڳاڙهي تي ويندي آهي. رُمي واري اندرين باهه جڏهن ختم ٿي ويندي آهي ته رُمي لاهي ڇڏبي آهي. بہ-ٽي ڏينهن انهيءَ ٻلي ڪرڻ سان اڳهي جو سور لهيٰ ويندو، جو هونءَ ڪيترين ئي دوائن سان بہ نٿي لٿو.

هيُ ساڳيو ٻلو ڊاڪٽر بہ ڪندا آهن، پر اهي وري شيشي جي گلاسن سان ڪندا آهن، جي انهيءَ ڪم لاءِ جُڙيل هوندا آهن. ڊاڪٽر جي ڪم ۾ اُجرائي ۽ سنائي وڌيڪ هوندي آهي. ان ڪري هاڻي ماڻهو اسپتالن ڏي گهٽو ويندا آهن، پر ڀهراڙيءَ جي رُمين وارو نمونو گهٽجي ويو آهي. هاڻي تہ اهڙيون بہ دوائون ۽ ٽڪيون نڪري پيون آهن، جو رُمين هٽائڻ جي گهرج ڪانہ ٿي ٿئي. پر تڏهن بہ ڪڏهن ڪڏهن رُمين هٽائڻ کانسواءِ ڪو بہ چارو نہ رهندو آهي. سچ پچ تہ اهو رُمين جو نمونو واهہ جو ويجهن ڪڍيو آهي! نہ تہ ماڻهو سور کان پيا ڦٿڪندا هئا. آهي سو ڏاڍو سادو نمونو، پر ڏاڍو ڪمائتو آهي. اجا بہ ڀهراڙين

۾ هلندو اچي ۽ جيستائين هيءَ پراڻي ۽ پرٿوي آهي، تيستائين هلندو رهندو. جس آهي ان ڀھرئين ماٿھوءَ کي، جنھن سوچ هلائي هيءُ رستو ڳولھيو، جيڪو انسان پنھنجي مٽي جي ڪوپڙيءَ کان ڪم وٺي، ٻين لاءِ فائدو ۽ بچاءَ ڳولي ٿو، تہ اھا سندس وڏي بندگي چئبي!

85- سارين جون بيماريون

ڪجھہ وقت اڳي جڏهن هتي هندو هئا، تڏهن هڪڙو وڏو هندو آفيسر منھنجي بابا سائين سان اچي مليو ۽ چانورن جي هڪ جنس ڪٽي آئي بابا کي ڏيکاريائين ۽ چيائين تہ هي چانور ڏسو تہ ڪھڙا نہ سٺا آهن. آءٌ هي ٻيجي لاءِ اوهان کي ڏيڻ لاءِ ڪٽي آيو آهيان. آئيندي هي چانور پوکجو. بابا ڪلي ڏنو ۽ چيائينس تہ سائين، چانور ڪونہ پوکبا آهن. انهن جون ساريون پوکبيون آهن. چانور ڦُٽندائي ڪونہ پر ساريون ڦُٽنديون. تڏهن ويچارو ڪجھہ ڦڪو بہ ٿيو، ڇو جو هو تعليم کاتي جو آفيسر هو. خير جڏهن سارين جي پوک ڪبي آهي تہ ڀھريائين ٿوريون ٻاريون نا هي، انهن ۾ ٻيجو پوکبو آهي. پوءِ جڏهن سلا ٿين تہ انهن کي سڏين ڪَڪَر. سلا فوٽ-مُني جا ٿيا تہ اهي هٿن سان ڏاڍيءَ سنڀال سان پاڙن سوڌا پٽي ڪڍبا آهن ۽ انهن جون ننڍيون ننڍيون موڙيون ٻڌي رکبيون. پوءِ انهن ڪڪرن جون موڙيون ڪٽي، جنھن زمين ۾ ساريون پوکڻيون هونديون، انهن ۾ رُونبو ڪبو آهي. رونبو چئبو آهي انهن سلن کي زمين ۾ رنبيندو وڃڻ کي. اهو سڄو ڪم جنھن ريت ڪبو آهي، ان جي ڪھاوت ڊگهي ٿي ويندي، ان ڪري آءٌ ڪونہ ٿو لکان. منھنجي ڳالھہ جو مول متو آهي، سارين جون بيماريون سٽائڻ. هن سون جھڙيءَ سھٽي ۽ ملھائتي پوک کي ڪيترين ئي ڏکيائن جو منھن ڏسڻو پوندو آهي ۽ ڪيترين ئي بيمارين وڪوڙي ويندڙيون آهن: هڪ بيماري ٿيندي آهي گڏر جي جنھن ۾ سارين جا سلا وڌي ويندا ۽ اوسر نہ ڪائيندا. گڏر هڪ نموني جو ڪيڙو هوندو آهي، جو سلي جي ڪانيءَ ۾ پيدا ٿيندو آهي، جو اندران ئي اندران ڪاني پيو چٽ ڪندو، ان کي

اُسرڻ نہ ڏيندو ۽ نيٺ سلو سُڪي ويندو.

ٻي بيماري هوندي آهي رُوئو. اهو بہ هڪ ڪيڙو ٿيندو آهي، جو سارين جي سَلن کي پاڙن کان جهلي ۽ پاڙون نستيون ڪريو ڇڏي، سي پوءِ ڌرتيءَ مان پاڻي ڇهي ڪين سگهن ۽ سلا سڪيو وڃن.

ٽيون ٿيندو آهي مَهلو. هي هڪڙا ڪارا سنها جيت هوندا آهن، جي سلن جي پنن ۾ نرماد کي وڪوڙي وجن ۽ سلا ساوڪ بدلائي ڪارا ٿي وڃن. مهلو ميون لاءِ بہ وڏو هاڃو آهي. انبن کي جي وننڊو آهي تہ بس، وڻن جا وڻ انبن کان آجا ڪري ڇڏي. ننڍيون انبڙيون نہ زور پرين ۽ نہ وڌن. جنهن سال مهلي جي بيماريءَ زور ورتو، ان سال اسين انبن کان سڪيا سين: ڇو تہ مال لهندو گهٽ، انب ٿيندا مهانگا ۽ ويچارا غريب انبن مان ڍؤ ڪرڻ کان رهجي ويندا. انبن جي گهٽتائيءَ سببان مدو بہ ٿورو هلندا ۽ سواد ۾ بہ مزو ڪونہ هوندن، جو مَهلي جا ماريل هوندا. اهو نياڳو مهلو بہ سارين جي ستياناس ڪريو ڇڏي.

پر سڀ کان وڏي آفت آهي، ڪوئي جي بيماري. ڪوئي جي بيماري ٻي ڪانہ ٿي. هڪ نموني جا جيئرا جاڳندا، جهنگلي ڪوئا پيدا ٿي پوندا آهن. هنن جي هاڃي کان بچاءَ جو رستو ڏکيو تہ بہ حيلا وَس تہ گهٽائي ڪندا آهن. ساريون بيهنديون بہ پاڻيءَ ۾ آهن، پر هي نياڳا ڪوئا، پاڻيءَ ۾ بہ تريو وڃو پهچن. هٽ بہ ڪين اچين، نہ ڪي ڪائين نہ ڪي پيئن، رڳو وڃن ڇيهو. بس سارين جي سَلي ۾ چڪ وجهي ڏندن سان ڪرتي ڪيرائي رکندس. ائين ايڪڙن جا ايڪڙ پوک هرپرو ڊاهيو رکن، نہ ڏني نہ ورتي. هاڻي تہ پوک جي ڪاتي وارن انهن لاءِ بہ دوائون ڪڍيون آهن، جي انهن جي ٻرن ۾ وجهبيون آهن، تہ هڪدم هڃارا مري ويندا آهن ۽ پوک جو بچاءُ ٿي پوندو آهي. سوڳالهہ ٿي ڪيم تہ گڏر، روئو، ڪوئو ۽ مهلي جهڙيون بيماريون سارين جي لاءِ نسورو آزار آهن. خدا انهن کان بچائي ۽ پوکيءَ راهيءَ جي ڏٺين جو خير ڪري.

86- پيهُون

پيهون هڪ نموني جا ٻُڪل چانور هوندا آهن، پر هنن جو مزو ئي انوکو آهي. پيهون ٻه ويچارا پوڳڙي ئي ٺاهيندا آهن. هالا، مٽياريون، نصرپور ۽ ٺٽي جي جهونن شهرن ۾ وجو ته اوهان کي پيهون نهنديون ڏسڻ ۾ اينديون. پوڳڙي ويچارا چانورن جي سٺيءَ جنس جون ساريون پُسائي، پوءِ انهن کي باهه تي رکيل ٺئيءَ ۾ سيڪيندا آهن، هٿن ۾ هڪ پوتو هوندو اٿن، جنهن سان پيا اُٿلائيندا پٿلائيندا آهن ته سڙي نه وڃن. پوريءَ پَر سيڪ اچي ويندن، تڏهن اهي واڏائيءَ سان ڪڍي، پر سان رکيل اُکَر ۾ وجهندا ۽ پيو هڪ همراهه، جو تيار بيٺو هوندو آهي، سو مُهرو پير سان هيٺ دبي هلائيندو آهي ۽ ساريون چڙبيون ۽ ڪُٽبيون وينديون آهن. چانور چپٽڙا ٿي ويندا آهن ۽ سارين جا تُهه لهي ويندا آهن. پوءِ اهي اُکر مان ڪڍي، تڏي تي ڇڏيون وينديون آهن: اهو ڪم هلندو رهندو آهي. پوڳڙيءَ جو هنر ان وقت ڏسڻ وٽان هوندو آهي: هڪ هٿ سان ٺئيءَ ۾ ساريون پيو اُٿلائيندو ته ٻئي هٿ سان اُکر ۾ انهن کي پيو هيٺ مٿي ڪندو. ان نموني مٽن جا مڻ ساريون سيڪجي، ڪُٽجي پيهن جي شڪل وٺنديون آهن. جڏهن اهو سڄو ڪم لهي ويندو آهي، تڏهن پوڳڙي سُپ يا ڇڄ ڪٽي اچي، پيهن کي ڇنڊڻ لڳندو ته تُهه يا ڪَتَرَ جدا ٿي ويندا ۽ پيهون جدا. جي اڇيون اڇيون ڪلنديون پيون آهن. پوءِ انهن جو وکرو ٿئي. ماٺهو چاهه چس سان وٺي گهر وڃن. وڏن وڏن ڏڻن، جهڙوڪ: عيدن- براتن تي اهي رڌجن، منجهن ججهو گيهه ۽ کنڊ وجهي تيار ڪجن. انهن رڌل پيهن کي چنگالي ٻه چئبو آهي. مارئيءَ ويچاري چيو آهي ته:

مکڻ ماکيون منيون مصريون، چنگايون چا شنيون حلوا،
وجهي ٻن ۾ وجي ذٽ پاڻ ڏوتيين ساڻ ڪائينديس.

پيهن جي چنگالي چني ڪٽي بس ڪريو. حلوا، سيرا، چا شنيون هن جو مٽ ڪين ٿين. وهانئن، عيدن ۽ ختمن تي گهڻو ڪري پيهون رڌبيون آهن.

مهمان سڀ ٻوڙ پلاءُ کان وڌيڪ پيهن کي وڃڻندا آهن. پر اهو سڀ هنر ويچاري پوڳڙيءَ جو آهي، جو سڀ وکٽي ڪري پيئسا. پاڻ ڪائي ڪونہ. ڪڏهن ڪو اهڙو ياڳ تئيس، نہ تہ بس! چوندا آهن تہ ”ڪنير جي گهر نڪر سجو ڪونہ ليي.“

87- ڪٽ

اناج جي پوک کي پکي پکڻ کان بچائڻ لاءِ پوک جي مکيہ هنڌن تي پيها اڏبا آهن، جن تي هاري ويچارو پرڀات کان ويندي، سانجهيءَ تائين ويهي جهار هڪليندو آهي. جهار ۾: جهرڪيون، ڳيرا، ٻوڙيءَ ۽ ٻيا پکي اچي وجن ٿا. اهي سڀ سنگن تي ويهي، پنهنجين چهنبين سان داڻا ڪڍي کائيندا آهن ۽ سنگن جي هٽي ستياناس ڪري ڇڏيندا آهن. انهن کي تڙي ڪيڻ لاءِ هاريءَ وٽ ٻہ هٿيار هوندا آهن: هڪ ڪانياٽي ۽ ٻي ڪٽ. هاري ڪانياٽيءَ سان جهار کي هڪلڻ لاءِ متيءَ جا گليلا يا ڳوڙها ٺاهي سگهائي، ڊگ ڪريٰ پيهي تي رکيو وينو هوندو آهي. پري کان جڏهن ڏسندو تہ جهار اڏامندي اچي ۽ اچي هن کي هُنَ هنڌ تي لٿي آهي تہ هڪدم اُٿندو ۽ اتي ڪانياٽيءَ ۾ ڳوڙهو وجهندو. ڪانياٽي ڦيرائي ڦيرائي وني جو ڳوڙهو ڇڏيندو تہ ائين ويندو، جيئن بندوق جي گولي! جهار جي سمت ڏسي، ان پاسي ڳوڙهو اڇليندو، جو اچي جهار جي وچ ۾ ڪرندو ۽ ڪنهن ڪاني سان لڳي کڙڪو جو ڪندو تہ جهار ڀڄي ويندي. ويچاري هاريءَ کي ڏسبو تہ سارو ڏهاڙو انهيءَ ڪرت سان هوندو ۽ وهيا ۽ ڪبرون پيو هڪليندو. ٻيا پکي تہ ڳوڙهي لڳڻ سان ڀڄي ويندا، پر ٻوڙي، جي ننڍڙا پکي آهن ۽ جيهو پاڻ گهٽو ڪن، سي نياڳا ڏاڍو ڏکيا ڀڄندا آهن. هاري ويچارو ڪانياٽي ڦيرائيندي، ”وهيو وهيو“ ۽ ”ٻوڙي ٻوڙي“ بہ پيو ڏاڍيان واڪو ڪري چوندو آهي. وهيو بہ ڏکيو پکي آهي. طوطا، جن کي اسين چتون ۽ منو بہ چئون، ان کي هاري ٻلو سڏيندا آهن. باغن ۾ ميون جي وڻن تان انهن کي گليل سان هڪلبو آهي ۽ ٻنين ۾ ڪانياٽيءَ سان. ٻيا پکي تہ ڪانياٽيءَ سان

هٿائي سگهجن ٿا، پر ٻوڙي، جنهن کي اهو نالو ئي ان ڪري مليو آهي ته هي پڪي ٻوڙا هوندا آهن، مورڳو ٻڌندائي ڪونه آهن. انهن لاءِ وري اهو رستو ڳولي ڪڍيو اٿن، جو هاري ويچارا هڪڙي ڪِٽ ٺاهيندا آهن، جا مُٺ وٽان ٿلهي ۽ پوءِ ويندي آهي سنهي ٿيندي، تان جو پوڇڙ وٽ سنهي ڏور جهڙو ٿيندس. اهو پوڇڙ هاري سجاوتي جي سُٽ مان ٺاهيندا آهن. سجاوتي جو ٻوٽو به سڻيءَ جي ٻوٽي وانگيان هوندو آهي، جنهن ۾ گهنگهرو ٿيندا آهن. جي ڇڻ ڇڻ ڪندا آهن ۽ ٻار انهن سان رانديون ڪندا آهن. سجاوتي جي سُٽَ ۾ اها چڱائي آهي، جو ان مان ٺاهيل پوڇڙ ڏاڍو نڪاءُ ڪندو آهي، جڻ توب ٻُري وئي. ڪِٽ کي ڦيرائي به ڪو جوانمرد هاري سگهندو آهي. جڏهن ڦيرائي ڦيرائي، ان جي پوڇڙ کي نڪاءُ ڪيائين، تڏهن مس وڃي ٻوڙي ٻڌندي، ٿهندي ۽ ڀڄي ويندي، نه ته ڀيو ٿيو پلو.

ڪانياٺي اسان جي، سادي سُٽَ مان ٺهندي آهي: وچ ۾ ڳوڙهي وجهڻ لاءِ وڏي چمچي وانگر گهُٻ ٺهيل هوندو اٿس. پر ڪِٽ ۾ ڪو گهٻ ڪونه ٿئي. ڪا ٻار جو ٿلهو رسو ۽ پڇاڙيءَ ۾ سجاوتي جو پوڇڙ. نڪاءُ جو ڪرائي ته سارو جهنگ ٻُري وڃي ۽ ڇوڏاري ان جو پڙاڏو ٻڌڻ ۾ اچي. ماٺهن جي لاءِ به ڪيئي آفتون پيدا ڪيون اٿس، وري ماٺهوءَ کي به انهن سان جنگ جوٽڻ لاءِ ڏاهپ ۽ سياڻپ ڏني اٿس، ته جيئن هر هڪ آفت جو پنهنجي ڏاهپ سان ٻلو ڪري ۽ پنهنجو بچاءُ ڪري. اهائي ڳالهه آهي، جنهن ماٺهوءَ کي ٻين ساهه وارن کان اُتم بنايُو آهي. ٻيا ساهه وارا جتي نه پڄندا، اتي لاچار ٿي پوندا، پر ماٺهو انهن جو ڪونه ڪو گس ڪڍي وجهندا. ماٺهوءَ کي "اشرف المخلوقات" به اِن ڪري ئي سڏيو ويو آهي.

88- ڇاپُرو ٻير

اوهان ڇاپروُ ٻير ڪاڏا ته هونداٺي هوندا. ننڍڙا ننڍڙا ٽڪا ڳاڙها ٻير، منا به ڏاڍا، پر منجهن گودو گهڻ ٿئي. سنڌي ٻير ۽ صوفي ٻير وڏا به ٿين ۽ ڳر وارا

ٻہ. صوفي ٻير تہ بس ڪٿي ڪاءِ، تہ جڻ صوف پيو ڪائين. پر ڇاپرو ٻيرن جو مزو الڳ آهي. هنن ٻيرن کي اتر سنڌ ۾ ڄانگهرو ٻير بہ ڪوٺين. پهاڙي پٽن ۾ هنن جون ٻيريون جام ٿين. نہ انهن جو ملهہ نہ ماڻ. جنهن کي وٽي، سو سيرين منهن چوندي وڃي. وڻ بہ سنڌي ٻيرن وانگي وڏو ڪونہ ٿئي، بس هڪ ٻوٽي وانگر. ان کي ڏوڻ ڏيئي، ڇاڻ ڪٿي تہ سوين ٻير ڏو پٽ تي اچي پوندا. جبل جا مسڪين ماڻهو، اهي ميڙي سيڙي، ڪُرجينون ڀري، بار ڏڳن تي رکي، شهرن ۾ وڏن ڳوٺن ۾ وڪري لاءِ ڪٿي ويندا آهن. اڳي تہ ڇاپرو ٻير چوٿاين ۾ پاٽين پٽاندڙ وڪبا هئا. اسان کي پاڻ پنسو گهران ملندو هو، تہ نڪ ٻيرن تي چوٿائي ٻيرن جي پئسي ملندي هئي ۽ ڪلاڪن جا ڪلاڪ موج پيا ڪندا هئا سين. ڇاپرو ٻير هنن کي چنجي ني ان ڪري ٿو، جو ڇپر يا ڏونگر يا جبل ۾ گهٽا ٿا ٿين.

اج تہ سهانگ جو سموني موڪلاڻي ويو آهي. ڇاپرو ٻير، جن جو ڪو ملهہ ڪونهي، سي بہ ٻن ڪان ڇنن رپين پاءُ ٿا وڪامن. جبل جي ماڻهن، جن ڄانگهرو ٻيرين جا ڪَندا هٿن ۾ جهليا ۽ ٻير گڏ ڪيا، ٻورا ڀريا، ڏڳن تي ڏوئيندا ۽ پنڌ ڪَهي شهر ۾ آيا، تن کي اڳهہ مليو نالي ماتر. بس ويچارا ڦلن مُٺ تي پنهنجي موڙي واپارين کي ڏنيو وڃن، پوءِ ڪمائين شهري ۽ هنن کي ڪجهہ بہ ڪين پڙ پوي. پر جابلو ماڻهو ويچارا جيڪي ملين سو ڏٽيءَ جو ٿورو مڃي وٺي ٿين راهي. چوندا آهن تہ "ڪوهہ جي مٿي ڪوهہ ڏاري". وري اهي چار ڏوڪڙ بہ خرچي شهرن مان اَن يا نُ يا ٻي گهربل شيءِ شڪل وٺي، پلوُ ڇنڊي گهر موٽندا. بس جنهن جو پيٽ قوت جيئڻ ناهيو اٿس، ائين ئي ٿيندو رهي ٿو.

ڄانگهرو ٻيرن جا ڪندا بہ اهڙا تہ تکا ٿيندا آهن، جو هٿ ڦٽيو رکن. هنن ٻيرن جا ٻُور يا ڏنگهر ماڻهو ٻياني سان ڪٽي اچي پنهنجي گهرن جا لوڙها ناهين، جڏهن اهي ٻير جا ڏنگهر سُڪي نکما ٿيو وڃن تہ انهن لوڙهن ڪاڻ جبل جا ماڻهو چوندا آهن تہ لوهہ جي پت کان بہ وڌيڪ آهن. لوهہ جي پت چور

ٽپي بہ پوندو، پر هنن ڪنڌن مان ڪٿي تو لنگهہ مليس. رڳو ٻا هہ، ٽِسا لوڙهي ڪي نہ لڳي، پيو بچاءَ لاءِ ههڙيون پتيون نہ محلن ۾ ڏسبيون نہ ماڙين ۾. ٻار تہ هنن ٻيرن تي چريا هوندا آهن. ڪڏهن ڪڏهن تہ ڪکڙا بہ ڳهي ويندا ، جڏهن پُٺيءَ تي ويندا آهن تہ ٻيرن جا ڪکڙا ۽ ڪلون گونهہ ۾ پيون نڪرنديون اٿن. پر ٻيرن جو مزو ڪٿي ٿا ڇڏين. وري بہ چوندا ائين ئي تہ يار، هلو ڪالهوٽي هنڌ تي ٻيرين مان ٻير گڏ ڪري اچون. ڀمراڙين ۾ تہ پنسن سان ٻيرن ڳنهڻ جي ڳالهہ ئي نٿي اُٿي!

89- ڪميري

بروچن جون ذاتيون بہ انيڪ آهن، جي ڳڻي ڪيترين ڳڻبيون. انهن ۾ ڪي اُتم ڪي گهٽ ليکيا وڃن. ڪميري بہ بروچن مان هڪ اُتم ذات آهي. پر هنن ويچارن جو ڪم نيچ سمجهيو ويندو آهي. هو رڇ ۽ ٻولڙا پاليندا آهن، انهن تي جو ڳ پچائي مس مس انهن کي هيرائيندا آهن. جڏهن هري مري وڃن، تڏهن ڪميرين ويچارن جو گذر انهن تي هوندو آهي. رڇن کي ٻوٿاڙو چاڙهي، رڇن ۽ ٻولڙن کي رَسيءَ سان شهرن ۾ وٺي ايندا آهن، پوءِ ڍولڪي وڄائي انهن کي ناچ ڪرائين. ڪميرن کي هڪ لَٺ ساڻ هوندي آهي، جنهن جي اشاري سان رڇن کي ناچ ڪرائيندا آهن. رڇ سڄو اُبو ٿي ماٿوءَ وانگر ٻن پيرن تي اُٿي بيهندو آهي ۽ سيني رؤنشائين ۽ ڏسندڙن کي سلام ڪندو آهي. پيرن ۾ گهنگهرو يا گهنگهريا ٻڌل هوندا اٿس ۽ اهڙو تہ سٺو ناچ ڪندو آهي، جو ناچو بہ گهر مَرن. ڪميري فقير کي ان جي بدلي ملي ڇا؟ رؤنشي ڪوڏيا مس ڪو. پئسو پئسو ڏيندس.

وري ٻولڙي کي پانت پانت جا ڪيل ڪرائيندو آهي. جهڙوڪ ٻولڙي ۽ ٻولڙيءَ جي شادي ڪرائيندو آهي. ٻولڙيءَ کي پڙي پارائي پوتي ڍڪائي ويهاريندو آهي ۽ ٻولڙو بہ سينگارجي ويهندو آهي، جو شاديءَ کان ناڪار ڪندو آهي تہ ڪيس پرچائڻ جا وس ڪندو آهي. اهي سڀ گفتا ڪميريءَ کي

راڳ ۾ ياد هوندا آهن، جي ڍولڪي به وڄائيندو ويندو آهي ۽ سر سان چوندو به ويندو آهي. چوندو آهي ته:

پرچي پوڙي پرچي پوَ،

ڪلومل جا چاچا پرچي پوَ.

بس اينتري چوڻ تي پولڙو ڏند ڪڍي ڪلندو آهي، پولڙي ڪيس پاڪڙ پائي چنبڙي ويندي آهي ۽ بيئي اُٿي جهمر هڻندا آهن. بس ڳالهه ڪرڻ ۽ ٻڌڻ کان ڏسڻ وڏيڪ آهي. هيءُ تماشو آهي ئي ڏسڻ سان. ڪهيري ويچارا گهٽي ڳليءَ رڇ ۽ پولڙا نچائيندا، ڍولڪي وڄائيندا پيٽ گذر ڪندا رهندا آهن. ڪڏهن ڏسؤن ته رستي تي، ڪڏهن پاڙي پاڙي ۾ اهو کيل ڪندا ڏسبا آهن. اچرج وننڊو آهي ته هنن مِرُن کي ڪيئن تا پالين ۽ پنهنجي وَس ۾ آڻين. ماڻهوءَ کي ڏٺيءَ سڳوري ڏاڍو ڏاهو ڪيو آهي. جيئن جوڳي نانگ ٻلائن کي، تيئن ڪهيري رڇن ۽ پولڙن کي پنهنجي چئي ۾ هلائيندا آهن. هاٿي ڪيڏو نه وڏو جانور آهي ۽ شينهن ڪهڙو نه زورائتو آهي، پر ماڻهوءَ اڳيان سڀ ڪنڌ جهڪائين ٿا. ويچار ته ڪريو ڪهيري ويچارا ڇا ڪمائيندا هوندا، ڇا پاڻ کائيندا هوندا ۽ ڇا هن ساهه وارن جو پيٽ پاليندا هوندا! پر خدا سائينءَ هنن جو گذران ائين بنايو آهي. شل ويچارا پورهيت ۽ مسڪين خوش هجن!

90- گهوباٽو

سنڌيءَ ۾ چوڻي آهي ته "اٽو، ڇي، گهوباٽو." هن مان پتو پوي ٿو ته "چوان هڪڙي ته ڪري ٻي." نٽو سُٽي نٽو سمجهي. هاٿي اٽو ته نهيو، سڀ سمجهن ٿا، پر گهوباٽو ڇا آهي، سو اوهان کي ٻڌايان ٿو.

ٻهراڙين جا غريب ماڻهو پنهنجي بچاءَ لاءِ جيڪي هٿيار رکندا آهن، سي آهن لٺيون، لوڙهون، لڪڻ، تلهڙون، ڏنڊا، ڏنڊيون، سونٽا، سونٽيون، پَڇرَ ڇاڙيون، ٻُنڊيون ۽ ڏوڳريون. انهن سيني هٿيارن کان گهوباٽي جو هٿيار، پري مار ڪندڙ آهي. انهن ويچارن کي نڪي هجن ليسن بندوقن، رائيفلن،

روالورن ۽ پستولن جا، نہ ٻيا ڪي دارونءَ جا هٿيار. انهن جا هٿيار اهي ئي آهن، جي مٿي لکيا اٿم. انهن هٿيارن ۾ گهوڀاتو ڏُور مار آهي. لنبن، لوڙهين ۽ ڏنڊن سان تہ وڙهي سگهبو آهي، پر ٻوبڊو ۽ ويجهو اهڙيءَ پَر خوردم، جو چيلهہ ۾ ٻڌبو آهي، سو بہ ويجهڙ ڪم ايندو. ٻيا هٿيار سڀ ڪانيءَ جا آهن، پر خوردم وتيل رَسي يا چمڙي جو هوندو آهي ۽ فقط ڏڪ هڻڻ لاءِ هڪ گول پٿر چمڙي سخت ڳنڍ وارو مٿو هوندو اٿس، جو ڪنهن کي پاسي ۾ لڳو تہ مُنو ۽ نہ بچيو.

گهوڀاتو آهي بہ سادي شيءِ، ڪانيءَ مان تيار ڪيل ٽي فوٽ ڪن ڊگهو لڪڻ، جنهن جو هڪ مٿو ڪاٺ واري ڳنڍ جو هوندو آهي. ڀراڙيءَ جا ماڻهو ان جي اُڇلڻ جا وڏا چيتنائو ٿيندا آهن. پريان ئي ڪو چِتو ڪتو مٿن اُلري يا سامهون جُلهہ ڪري آيو تہ بچيندس گهوڀاتو. گهوڀاتو اهڙي تہ زُور سان هڻندا آهن، جو زون ۽ شوشاٽ ڪندو ويندو. جيئن ڪمان مان ڪان يا بندوق مان گولي ڇُٽي. چورن جو تہ اهو وڏو هٿرڻ آهي. جيڪڏهن چور ڏسجي پيا ۽ ڀاڳيا جاڳي اُٿيا تہ چور وٺي ڀڄندا ۽ گهوڀاتا، جي پاڻ سان آڻيندا آهن، اهي ڀاڳين کي اُڇلي هڻندا تہ انهن جي ڪاهہ روڪجي مٿان وٺجي نہ پون.

شڪاري گهڻو ڪري سَهن جو شڪار بہ گهوڀاتن سان ڪن. گدڙ ۽ لوڪڙ يا لومڙ جي لاءِ بہ گهوڀاتا ڪال آهن. جيڪڏهن ڪنهن وٽ گهوڀاتن جو ڀاڪر ساڻ هوندو تہ پوءِ مجال آهي، جو ڪو ويجهو اچي سگهيس! گهوڀاتن جي آڏو ڪير وڃي، ساهہ سيني کي پيارو آهي. اهو اٿوَ منهنجا ادڙا گهوڀاتو، جنهن لاءِ "آئو تہ تون چوڻ گهوڀاتو." گهوڀاتو اُڇلائڻ جو بہ هڪ ڏانءُ آهي، جيڪو اهو اُڇلڻ ڄاڻندو هوندو سوئي ويريءَ کي پري کان هَٽائي ڇڏيندو. اسان کي گهوڀاتو هلائڻ سِکڻ کپي، ڪڏهن نہ ڪڏهن اهو هنر ڪم اچي ويندو.

91- آيــوُن

جوئر، ڳارهڙي ۽ ٻاجهري جڏهن سنگ جهلينديون آهن، پر اجا انهن جا داڻا پڪا نہ ٿيا هوندا آهن ۽ ڪِيرا هوندا آهن، تڏهن هاري ماڻهو اهي سنگ پَٽي ڪَچا يا ٻاهہ تي سيڪي داڻا ڪڍي، پنهنجي ترين تي ملڻيندا آهن تہ ڪيرو اُن نڪري صاف تي پوندو آهي. پوءِ اهو ڪَچو يا ڪيرو اَن ڦڪ پري وينا کائيندا آهن. ڪيري هيٺ ڪري اُن ۾ ميناج بہ هوندو آهي ۽ ڪائيندي ڪائيندي، واڇن مان ڪير پيو وهندو آهي. انهيءَ ڪيري اَن کي چون آيوُن. هارين جا ٻار گهران سنيري پنهنجي اباڻي ٻنيءَ تي نِرو انهيءَ لاءِ ويندا آهن، تہ ٻنيءَ تي هلي آيوُن کائون. ننڍين ڇوڪرين کي آيُن سان ڏاڍو پيار هوندو آهي. هڪڙا سنگ پَٽي مَهٽي آيون ڪڍي، ٻاڻ کائي چڙهہ ڪن ۽ ٻيا ڪَچڙا سنگ پَٽي پنهنجي مائرن، ڀينرن ۽ ساهيڙين لاءِ بہ ڪٽي وڃن. ڪَچڙا داڻا تہ ائين کائين، پر جي داڻا اڌ ڪَچا اڌ پَڪا هجن تہ گهر آڻي انهن کي دانگيءَ تي تورو سيڪي، پوءِ کائين.

پنجابي ٻوليءَ ۾ تہ آيُن تي گيت بہ ٺهيل آهن، جن مان هڪڙو گهٽا ورهيہ ٿيا، تہ مون ٻڌو هو:

ٻاجهرے دے سٹے، ميں تلي نال مليسان

ڪنڪان ديان فصلان پڪيان نے

آيُن جي کائڻ جو جن مزو ورتو هوندو، تن کي اُن جي سواد جي پرک پوندي تہ آيون کهڙي شيءِ جو نالو آهي. مڪائيءَ جا ڪيرا سنگ بہ ائين ڪَچا کائبا آهن. گهٽو پڪل سنگ، سي بہ تازا نہ هجن تہ پيٽ جو سور آهن. آيون کاڌا تہ پيٽ ۾ ڳري ويا، جڻ ڪاڌائي ڪين هئا. اهي اٿوَ غريب هارين جون مٺايون، حلوا، ڪُتيون چُوريون ۽ چُورمان.

92- لپٽي

جن لَپٽي هڪ پيرو ڪاڏي، سو ڪٽي ٿو لپٽيءَ کي وساري. گيهہ ڪنڊ تہ لپٽيءَ جو مَرڪ آهن. انهن سان لپٽيءَ کي چار چنڊ لڳي ٿا وڃن. انهن ڪان سواءِ ان کي ڏارو چنبو ۽ نہ لپٽي.

ڪٽڪ کي جنڊ تي ڏري، پوءِ اها ڏريل ڪٽڪ رڌبي آهي. جڏهن هَڏُ پُجيس، تڏهن ان کي گيهہ جو داڳ ڏيئي، ڪنڊ وجهبي آهي. ڦوٽن جي ڪَڻ وجهبس تہ ڏاڍي سُرهي ٿيندي. جڏهن پاٽي، جو اڳيئي منجهس رڌڻ مهل وجهبو آهي، اهو سُڪي وڃي تہ لپٽي تيار! دَمَ تي ڪٽي رکبس. دم اچڻ ڪان پوءِ سبحان الله! ڪائڻ وارا ڪائيندس. چا جا سيرا، چاجون سِيُون. سگهارو ڪاڏو بہ لپٽيَ هڪڙوئي آهي. جي روز رڌجي تہ گيهہ ڪنڊ جام کپي، ان ڪري ڪڏهن ڪڏهن سياڱن ڏينهن تي لپٽيءَ جي لاڳ ونبي آهي. ڪنهن ويچاري چيو آهي تہ:

لعنت جي لپٽيءَ ڪان، پَرم جو پَت چڱو!

ان جو ارٿ اهو آهي تہ شاهوڪارن جي نوڪريءَ ۾ لپٽيون کائي، ٽُڪ لعنت جهلبي، ان ڪان چڱو اهو ياڳ ۾ پڙ پوي سا چڱي. اها هڪ وڏي ساجهہ جي ڳالهہ آهي تہ پرايا محل ڏسي پنهنجا پونگا نہ ڊاهجن ۽ نڪي اُڌار ڪٽي ڪاڏن جا مزا ونجن ۽ پوءِ پيو لهٽيدارن جو ٽُڪ بُجو سهجي.

خير، مون ڳالهہ ڪئي ٿي لپٽيءَ جي، سو لپٽيءَ جي سواد جي ڪهڙي واڪاڻ ڪري ڪهڙي ڪجي! لپٽيءَ جي نيرن ملي تہ بس بيو چا کپي. اوهان ٻارن لپٽي تہ گهٽي ئي گهُمرا ڪاڏي هوندي، وري بہ هيءُ پڙهي وَات پاٽي ٿيو هوندوَ؟ سو وڃڻ سان گهر وڃي پنهنجي اميءَ کي چنجو تہ لپٽي رڌي ڪارائيوَ. لڪندڙ کي بہ پلاٽي ڪري گرانهہ گرانهہ تي ياد پيا ڪجو.

93- پنجيري

پنجيريءَ جو نالو اوهان نہ ٻڌو هجي، تہ اچو تہ ٻڌايانوَ. گهڻا ماڻهو ان کي چُوري بہ ڪوٺيندا آهن. پر چُوري ڪُٽيءَ کي بہ چئبو آهي، پنجيري هڪ نجي شيءِ آهي، جا سڪيا سڻا با ماڻهو سياري جي مند ۾ پنهنجن ٻارن جي سگهہ (طاقت) لاءِ ناهي، برنيون ڀري رکندا آهن تہ ڀل سنجهہ صبح پيا کائين.

پنجيري ناهڻ لاءِ ڇا ڪندا آهن، جو ڀريائين ڏاٽا جنڊ تي ڏري، انهن جو مغز ڪڍندا آهن. اهو مغز ڳائي مکڻ يا گيهہ ۾ پُچي، ان ۾ پيا مغز بہ گڏيندا آهن جهڙوڪ: پستا، بادام، ڪاري ڊاک، ڪشمش. اهي ڪل پنج مغز ٿيا، ان ڪري هن چُوريءَ کي چون ٿي پنجيري.

پنجيري ملي تہ ڇا جون معجونون ڇاجا ڪُشتا، ڇاجا خميرا ۽ ڇاجو سچن موتين جا خاڪا. سؤ منائين کان هيءَ هڪ ٿي منائي زور آهي. منجهس زور ۽ ٻل، سَگهہ ۽ چڱيلائيءَ (صحت) جا اڻ ميا گنج آهن.

سيارو اچي تہ ٻيون سڀ شيون جهڙوڪ: حلوا، ميسوپاڪ ڦِٽا ڪري رڳو پنجيري کائو. حلوا ۽ ٻيون مٺايون اوهان کي ڪنگهہ ڪنديون، پر پنجيري ننهن کان چوٽيءَ تائين ٻَلُ ۽ سگهہ آهي. پر سيڪا شيءِ کائبي وري بہ وت سارو. گهڻي شيءِ کهڙي بہ سني هجي، پر جيءَ کي جوکي جو ڊپ آهي. متان پنجيريءَ جو مزو ڏسي، سيرن جا سيڻ نہ کائي وجو؟ ائين برابر آهي تہ "جيڪي ڪري گيهہ، سو نہ ڪري ماءُ نہ ڪري پي!" سُکو ميوو جو منجهس پوي ٿو، سو بہ کائبو تہ ڊاپبوئي ڪين، پر هيچ چڱي ڪين آهي. منهنجو چوڻ اهو اٿوَ، وڌيڪ پاڻ جاڻو!

94- ٽونٽا

تاريخ پندرهين- مهيني شعبان تي مسلمان عيد برات ملهائيندا آهن، ان ڏينهن ان تي آتشبازي دارون ٻاري ڪئي ويندي آهي. جيئن هندو ڏياريءَ تي دارون ٻاري آتشبازي ڪندا آهن، تيئن مسلمان بہ ڪندا آهن، جيتوڻيڪ مذهب

يا ڌرم ان جي موڪل نٿو ڏئي، پر هي هڪ اجايو رواج پئجي ويو آهي. آتشبازي شادين وهانئن جي ڏينهن تي به دارون ٻاري ڪئي ويندي آهي ۽ هزارين رپيا سُڃ ڪيا ويندا آهن. آتشبازيءَ جون پيون شيون جهڙوڪ: ڦٽاڪا، مهتابيون، نيلوفريون، جرقل، سرايون، وڇون، چرخيون ۽ ٻيون ڪيتريون تماشي جهڙيون شيون ٺاهي، سازيون ويندي آهن، پر هڪ شيءِ جنهن کي ٺونٺا ٿو سڏجي، سي رڳو هالا ۽ نصرپور ۾ ٺاهيا ويندا آهن. اهي ڏاڍا ڇيهي وارا هوندا آهن.

هالا جا ڪاريگر جيڪي ٺونٺا ٺاهيندا آهن، اهي ڇا ڪندا آهن، جو گوگڙ يعني گندرف ۽ شورو ڪُٽي ڇاڻي ميدي جهڙو ڪري، ان ۾ اڪن جا اگر به ڪُٽي وجهي هڪڙو ٻورو ٺاهيندا آهن. پوءِ تلهي ڪاڳر جي چٽن انچن وارن پوڙن ۾، جي پڻ هو پاڻ تيار ڪندا آهن، اهو پائوڊر لوهه جي سيخن سان گُڏي پريندا آهن، جيئن نيلوفريون پرجن. پوءِ انهن مان هڪ ٻن ٺونٺن کي سازي آزمائيندا آهن. آزمائڻ کان پوءِ ٺونٺا سوَن جي منهن پري، انهن کي بند ڪندا آهن. ائين ڪرڻ کان پوءِ گوشت جا وڪا وٺي ايندا آهن، ۽ ٺونٺن تي انهن جي جهلي چاڙهيندا آهن. پوءِ انهن کي سڪايو ويندو آهي. جڏهن سڪي ويندا آهن، تڏهن ٺونٺا تيار سمجهبا، جي چڱو ملهه ڪمائيندا آهن. آتشبازيءَ جا ڪوڏيا اهي وٺي، عيد برات تي سازڻ لاءِ رکندا آهن.

عيد آئي ته هڪ وڏي ميدان تي تماشو ڏسندڙن جا انبوهه مڙي ويندا. وچ ميدان تي ٺونٺي جو جهليءَ لڳل منهن کولي، ٽانڊي تي رکندا ۽ ٺونٺو ويرم ئي ڪانه ڪندو. شوشاٽ ڪري ٻري پوندو. پوءِ ته ان کي ڪٺي ميدان تي ڇڏيندا. ٺونٺو ڦيريائين ٿورو ڌرتيءَ تي ٽپڪندو ۽ ٽپڪي، وٺي چوطرف اُڏامندو. ماڻهن جي انبوهه ۾ ٺاهه پئجي ويندو ۽ هيڏانهن هوڏانهن ڀڄندا، ڇو ته متان ٺونٺو لڳي ۽ هٽي سازي نه رکي. ٺونٽي جو ٽپڪڻ ۽ اُڏامڻ هڪ وڻندڙ تماشو به آهي، پر ڊپ وارو به.

ٽونٽا ٺاهيندڙ جس ڪتڻ لاءِ ماندا هوندا آهن، تہ ڪير ٽو پنهنجي ڪرتب ۾ وڌيڪ ساراهيو وڃي، تہ ٻيءَ منڊ سندس ٽونٽن جي گهرُ وڌي. هي ٽونٽا وڏا چيها بہ وجهندا آهن: ڪو ٽونٽو اڏامي وڃي ڪنهن گاهہ جي ڏَنِ ۾ ڪريو هوندو يا ڪنهن جي جهوپڙيءَ جي ڪکائن ڇت تي پيو هوندو تہ ڪيترن گهرن کي باهيون بہ لڳيون هونديون. ڪڏهن ڪڏهن تماشو ڏسندڙن جي ڪپڙن ۾ لڳو تہ ماڻهو سڙي بہ پوندا آهن. ان ڪري انهيءَ عيد تي ٽونٽن جي تماشي لاءِ پوليس بہ بيهاري ويندي آهي. هالا جي ماڻهن جي تہ ٽونٽي بازي گهر جو کيل آهي، پر ٻين اها راند نہ ڏٺي هوندي. ڪم تہ اجايو آهي، پر آهي ڏسڻ وٽان. گندرف، شوري ۽ اڪن جي اگرن جا وزن هوندا آهن. انهن وزنن تي ڏيان ڏيئي ٺاهيا ويندا آهن. جي پاريندي ڪو ٽونٽو ڦاٽي پيو، تہ پوءِ پاريندڙ جو پنهنجو خير ڪونہ هوندو. پهريائين پاڻ سڙندو پوءِ ٻيا . چوندا آهن تہ:

پهرين ڪُتائي پاڻ، پوءِ سمر ڏٺي ساٿ کي.

جنهن کي بہ اکين سان تماشو ڏسڻو هجي، سو عيد برات تي هالا وڃي، اهو تماشو ڏسي. چوندا آهن تہ ٻُڌل ڳالهہ، ڏٺل جي برابر ٿي نہ سگهندي آهي.

95- جهلَ ۽ نتَ (نطعہ)

اُن کي سنڌيءَ ۾ سُکيءَ جو ٻيڙو بہ چوندا آهن. رڻ پٽن، واريا سن ميدانن، ڏونگرن ۽ پٽن تي اُٺ ئي آهي، جو هلي سگهي ٿو. پَها ۽ پيچرا ڏيئي لَکن تان لانگها اهوئي ساهہ وارو آهي، جو ڪري سگهي ٿو. هڪڙا اُٺ لاڏو ٿيندا آهن ۽ ٻيا مهري. لاڏُن تي بار ڍونبو آهي ۽ مَهرين تي ماڻهو چڙهندا آهن. مَهري اُٺن جو سونهن ٻريو سينگار اکين جو ٺار هوندو آهي. پهريائين جڏهن مهري اُٺ کي پلاڻبو آهي تہ سندس پُنيءَ تي ڳوڻ جي ٽَپڙي رکبي آهي. ٽپڙي جي مٿان زيرڳاڏيون رکبيون آهن ۽ انهن جي مٿان جهُلَ وجهبي آهي: جا اُٺ جي هلڻ مهل جهولندي ، لڏندي ۽ لمندي پئي آهي، ڏاڍو مزو پيو ايندو آهي.

جھُلَ جي مٿان رکبو آهي پاکڙو. پاکڙي تي وري رَليون ۽ سَوَڙ پکيڙبي آهي تہ گا شو نرم ٿئي. انهن سيپني شين کي ڦاٽڻ ٽُٽڻ کان بچائڻ لاءِ گا شي جي مٿان نَتَ وجهبي آهي، جنهن کي عربيءَ ۾ "نطعہ" لکندا آهن، نَتَ چمڙي جي نهيل هوندي آهي ۽ کُنڊيءَ سان مٿس پرت پريو ويندو آهي. نَتَ پٺجي ويئي تہ چوڏاري کَشٽو بَڌو ويندو آهي تہ گا شو اُکلي نہ پوي. بس پوءِ بہ خانا پاکڙي جا نهي پوندا آهن. پاکڙي جي اڳئين خاني جي مهڙ ۾ گا شو اهڙيءَ ريت ٻڌندا آهن، جو پرٺي تي گُڏي نهي پوندي آهي. جت گهٽو کري اڳين خاني ۾ ويهندو آهي ۽ سوار پوئين خاني ۾. بس اُٺ، جو گوڏا پجيو وينو هوندو آهي، سو جڏهن اُٿندو تہ جت ان جون مهارون جهليندو. جي اُٺ جي نڪ ۾ پيل ناڪيلين ۾ ٻڌل هونديون آهن. اُٺ جون مهارون ڪشيائين تہ اُٺ هندوري وانگر اُٿي هلندو. جن اُٺ جي سواري ڪئي هوندي، تن کي پليءَ پت سُڌ هوندي تہ اُٺ جي سواري ڇا ٿيندي آهي. ڪي شاهوڪار ماڻهو پنهنجن اُٺن جي سينگار لاءِ گوهر يا چانديءَ جا تانيٽ (تعويذ) جنوئي بہ ساز جي زيورن وانگي ٻڌندا آهن، جي ڇم ڇم ڪندا هلندا آهن. لاڏو اُنن کي وري گوڏن وٽ گهنگهر يا وٽ ٻڌندا آهن. منهن تي ڪوڏن جا موڙ، ڳچيءَ ۾ سُهليون ۽ ڳانيون، مَدُوءَ تي تُريارا، ٽؤنر جهابا ۽ جهُوڙا پيا لڙڪندا اٿن؛ جن جو آواز پريان ئي ٻڌڻ ۾ پيو ايندو آهي. انهن جا سات هڪ ڊگهي قطار ۾ هلندي، اهڙو تہ مزو ڪندا آهن، جن جي ڳالهہ ڪهڙي ڪجي!

منهنجو چوڻ هو، جهُل ۽ نَت جو ستار ڪرڻ. جهُل، تر جون مايون رنگين ڪپڙي تي ٽُڪن سان پريندريون ۽ سبينديون آهن- جيئن رليءَ جو مٿيون تهہ ناهيندو ويندو آهي. جس هجي انهن سگهڙ ماين جي هٿ کي، جي سئيءَ سان اهي هنر ڏيکارين ٿيون. جهُل کي چوڌاري گهير هوندي آهي ۽ وچ ۾ اُٺ جي ٿُوهي لاءِ خال ڇڏيل هوندو آهي. نت وري تر ۾ ميگهواڙ ڪاريگر ناهيندا آهن. انهن جي هنر جي ڪهڙي واکاڻ ڪجي. نتون ٻاڪري ڪل مان

ٿا هيون ويندڙيون آهن، پر ٿر ۾ هرڻن هڻڻ ڪري، ڪي سڪيا ماڻهو هرڻ جي کلن مان به نتون نهرائيندا آهن. بس نت جي مٿان ماڻهو چڙهي وينو ته ائين پيو پائيندو، ڄڻ ته ڪوهنور جي تخت تي وينو آهيان. ٿر ۾ جڏهن آءٌ اسڪولن جو ڊپٽي انسپيڪٽر هوس، تڏهن مون اهڙي سواريءَ جا سڀ مزا ورتا. نت ۾ جهُل پنهنجي نهرا يم، پر زيورن جا ساز جتن جا پنهنجا هوندا آهن. بس ڳالهه ياد تي اچيم، ته پانيان ته جيڪر اوهان سيني کي ٿر ۾ وني هلي، اُٺ جي سواريءَ جو مزو وٺايان. جنهن گهوڙيءَ اُٺ جي سواري نه ڪئي، تنهن ڄڻ اڌ ڄمار وڃائي. موٽرن ۽ گاڏين جي سواري به نيڪ، پر سواري سچي پچي اها، جا وهٽن تي ڪجي. سنڌيءَ ۾ چوٽي آهي ته:

پڙهڻ، ترڻ، تير هٽڻ، چوٿين سواري،
نندي هوندي نه سکيو، ته وڏي هوندي خواري!

96- پوڪر

ٿر پارڪر ۾ ننگرپارڪر جي شهر وٽ ڪارونجهر ٽڪر ۾ هڪڙي نموني جو ڪچو پٿر ٿئي ٿو، جو ان ٽڪر جي واريءَ مان نهيل آهي. ان پٿر کي پوڪر جو پٿر چوندا آهن. اتي جا مسڪين مارو ماڻهو اهو پٿر سولائيءَ سان ڇيڻ ۽ چاپوڙن جي شڪل ۾ ڪڍي، ان کي ٽُڪي گهڙي، انهيءَ مان سرون گهڙيندا آهن ۽ انهن سرن مان پنهنجون سوڙهيون جهوپڙيون ٺاهيندا آهن. پنيون پوڪر جون ۽ ڇتيون ڇپرن جون جوڙيندا آهن، پوءِ انهن گهرن ۾ پنهنجيون ڄماريون گذاريو وڃن.

پوڪر جو پٿر وري اهڙو ٿئي، جو جيئن مٿس مينهن وسي، تيئن پڪو ٿئي ۽ ڳري بنهه ڪين. ڪارونجهر ٽڪر جو بيو سمورو پٿر پڪو ڳاڙهسرو ٿئي، جنهن جون جايون اڪثر سڪيا ماڻهو نهرائين يا سرڪاري آفيسون به انهيءَ پٿر مان نهن، پر ايڏي خرچ کي بي پهچ ڪٿي ٿا پهچي سگهن، ان ڪري اُهي پوڪر ڪم آڻين.

ڏٿيءَ سگهوري جي ذات ۾ جوڙ آهي، جو ڪارونجهر ٽڪر مان پڪو پٿر به نڪري ته ڪچو پٿر پوڪر به نڪري ۾ ٽڪر جي وچ وچ ۾ ڪٿي ڪٿي واريءَ جون پٿون به هونديون آهن. ڪن ڪن هنڌان ماربل (سنگ مرمر) جي ٻه-ٽي انچ ليڪ به هوندي آهي، جا ٽڪر جي پاڙ ڪان وني، مٿي چوٽيءَ تائين هلي ويندي آهي. ان کي ڏسي ماڻهوءَ کي تپرس پيو ونندو، ڪيس ڏٿيءَ سگهوري جي سهڻي سناءَ ۾ جوڙ جو پتو پوندو ته جتي پٿر، اُتي واري! ٻيئي شيون هڪ هنڌ ملن! وري پٿر جي وچان چشما به جوڙيا اٿس، جن مان ٽڏڙو ٽڏڙو، منڙو منڙو پاڻي به سمي نِڪري. 'انچليا سر ۾ ساردڙي' جا چشما آهن ننڍا، پر ڏيک ويک ۾ ڏاڍا پيارا لڳندا آهن. جيڪڏهن اوهان کي خدا جي جوڙ جو درشن ڪرڻو هجي ته وڃي ننگرپارڪر ۾ ڪارونجهر گهمي ڏسو، چو ته اڪين سان ڏسڻ، ٻڌڻ ڪان هزارين گهمرا وڏيڪ آهي. ڏسڻ دل تي چٽ تي بيهي ٿو ۽ ڪڏهن به نٿو وسري.

97- ميٽ

ميٽ ته هڪڙي، گهر گهر جي شيءِ آهي، سا اوهان مان هرهڪ ڏٺي هوندي، توڙي اڄڪلهه ان مان گهڻ ڪم ورتو وڃي ٿو. حيدرآباد جي گنجي ٽَڪر ۾ خيرپور جي ٽڪرين ۾ ميٽ جون کاڻيون هونديون آهن، جن مان ٻين ذاتن وانگر ميٽ به ڪوٽي ڪڍبو آهي. ان مان چڱو موچارو پئسو به ڪمائي سگهجي ٿو.

هينئر وهنجڻ لاءِ جتي ڪٿي ڏس ته سُرهو صابڻ ڪم آندو وڃي ٿو، پر اڳي وهنجڻ لاءِ ميٽ کان وڏيڪ ٻي ڪا به شيءِ سٺي ڪانه هئي. ماڻهو چيا ڪندا هئا، ميٽ جو وڏو وٽو يا ڪٽورو مَلي، ان ۾ ٿورو تيل ملائي، ساري بدن کي ميٽ سان مليندا يا مهٽيندا هئا. ان ڪري سڄي ٻُت جي مَرُ ۾ مٽي، وارن مان سيڪا ميرائي، ميٽ مهِٽڻ سان اگهجي اُجري ٿي ويندي هئي ۾ بدن چمڪڻ لڳندو هو. خرچ به ڪو پئسو ڪن مس ٿيندو هو ۾ اُجرائي به صابڻ جي

پيٽ ۾ ڏهہ گهمرا وڏيڪ ٿيندي هئي. هڪڙي فارسيءَ جي وڏي ڪويءَ، جنهن جو نالو "سعدي" سڳورو هو، ان پنهنجو هڪ ڪتاب "گلستان سعدي"، شروع ئي اُن بيت سان ڪيو آهي، جنهن جو ارٿ هيءَ آهي:

1- هڪ ڏينهن مون کي پنهنجي پرينءَ جي هٿان مان سُرهو ميٽ تَڙَ تي مليو.

2- مون ميٽ کان پڇيو تہ تون ميٽ آهين يا ڪو عنبر يا مشڪ آهين، جو تنهنجي سُرهاڻ ڪري آءُ مگن ٿي ويو آهيان؟

3- ميٽ وراڻي ڏني تہ آءُ آهيان تہ اهائي ساڳي سستي مِٽي، پر ڪجهہ وقت گل جهڙي پرينءَ سان گڏ گذاريو اٿم.

4- انهيءَ سُنڱيءَ سان گڏ ويهڻ ڪري مون ۾ اهو گڻ ٿيو آهي، نہ تہ آهيان ساڳي ميٽ جي مِٽي، جنهن جو هونءَ ڪوبہ مُلهہ ڪونهي! (هن جو اصلي بيت هيٺ بہ ڏجي ٿو).

ميٽ جو رنگ هلڪو پيلو هوندو آهي، پر ان تان پاڻ هڪ رنگ کي وڏيڪ نالو مليو آهي. اسين ميٽ جهڙي رنگ کي ميٽائون رنگ چئون. ميٽ تان رنگ کي نالو مليو آهي، نہ رنگ تان ميٽ کي.

اوهان کي جيڪڏهن منهنجي چوڻ جي سچائي ڏسڻي هجي تہ ميٽ تيل سان وهنجي ڏسو تہ سُڌ پَويوَ. ميٽ تيل سان بدن مهٽڻ کان پو جا بت کي سڪ سانت ايندي آهي، سا ڪيترا بہ دنيا جا حمام خانا (باٿ روم) يا غسل خانا پيتيو، پر هڙو آنند ماڳهين نہ ملي سگهندو. جهولي جي جهٽ لڳڻ کان پڻ ميٽ ۾ بصر جي ڪاتر ملائي وهنجبو آهي تہ جهولي جو اثر لهي ويندو آهي:

گلي خوشبوءِ در حمام روزي
رسيد از دست محبوبي بدستم
بدو گفتم کہ مشکي يا عنبري؟
کہ از بوءِ دلاويز تو مستم

بگفتا من گلي نا چيز بودم
وليکن مدت با گُل نشستم
ڪمال او در من اثر ڪرد
وگر هُما خاڪم ڪه هستم

چا ميت جهڙي هلڪي شيءِ، چا ان جو ٿار، جو اسان جو بدن ئي ٺري ٻڱ ٿيو پوي. خدا جي جن وٿن کي اسين تڇ ٿا ڀانيون، انهن ۾ لکين لاڀ سمايل آهن.

98- ڪسوٽي

سون کي پرکڻ لاءِ بي ڪا بہ اهڙي شيءِ پروسي جهڙي نا هي، جهڙي ڪسوٽي. ماڻهو جنهن تنهن ڳالهہ ۾ چوندا آهن تہ مون فلاڻي سنگتيءَ کي ڪسوٽيءَ تي پرکي ڏٺو آهي تہ هو سچو نڪتو آهي. ڪڏهن ائين بہ چوندا آهن تہ يار، آءٌ تنهنجي پرکڻ لاءِ ڪسوٽي آهيان، تون مون کان ڪٿي ٿو لڪي سگهين؟ وري ڪڏهن ڪنهن نڳ کي ڪو نڳي ڪندي پڪڙيندو آهي تہ چوندا آهن تہ "نڳ نڳ جي ذات. فلاڻي جي اڳيان آٿيوس تہ هڪدم پرکي ورتي. هو نڳن جي ڪسوٽي آهي." هن مان اها ڳالهہ چٽي ٿئي ٿي تہ ڪسوٽي هڪ اهڙو اوزار آهي، جنهن سون ۾ نڳي يا کوٽ يا مَٽ هوندو تہ اوڏيءَ مهل پرکجي پوندو. چوندا آهن: "سون پرکجي ڪسوٽي، روپ پرکجي باهہ- ماڻهو پرکجي تڏهن جڏهن بہ اکر ڳالهائي."

ڪسوٽي نيٺ آهي ڇا؟ هڪڙو ننڍڙو ڪارو پٿر هوندو آهي، جو سون جي شرافن (صرافن) وٽ هڪيو تڪيو رکيل هوندو آهي. ڪو بہ ماڻهو سون جو ڳهہ ڳنو يا منڊي مَٽيو وڪڻ لاءِ سراف وٽ کڻي ويو تہ هو ان کان اها وٺي، ڪسوٽيءَ تي کڻي گهڪا ڏيندس تہ پلي سون ۾ مَني سون جي سُڌُ پئجي ويندي انهيءَ سارو ملهہ ڏيندو. جي مورڳو کوڙو ڳهہ پتل يا مَٽ بہ هوندو، تہ اچا ڪارا پڌرا ٿي پوندا ۽ نڳ کي کڻي ڳڇيءَ کان جهليندو.

ڏسو تہ آهي ڇا، رڳو هڪڙو پٽر جو ٽڪر، پر منجهانئس ڪيڏا نہ ڪاريچ ٿا سرن. اهو پٽر نہ هجي تہ سون جي سچ ڪوڙ جي پرک ئي نہ پوي ۽ ماٺهو ويچارا لوبين ۽ نوڳين ڪان ٺڳجي ۽ ڦرجي وڃن. پر سراف منٽ ڪري وننڊس ۽ ٻڌائيندو تہ آهي سون، پر مَنو آهي. يا مورڳو سون ئي نہ آهي، يا چانديءَ تي سونو پاڻي چڙهيل آهي يا پِتل آهي يا ڪو ٻيو ڌاتو سون جي رنگ جهڙو آهي. هر ساديءَ شيءِ ۾ ڏٺيءَ سڳوري ڪانہ ڪا ڏاهپ ۽ اتاهہ سياڻپ رکي آهي، جنهنڪري ڪَرو ڪوتو پڌرو ٿيو پوي.

99- پڙلاءُ يا هوبہو

هڪڙي راجڪمار جي ڳالهہ ڪندا آهن تہ هو هڪ پيري گهوڙي تي چڙهي شڪار لاءِ نڪتو ۽ هلندي هلندي، هڪ ماٿريءَ ۾ اچي پهتو. ٻيا سندس نوڪر چاڪر پٺتي رهجي ويا. اتي هن هڪ هرڻ ڏٺو ۽ پنهنجي ساٿين مان هڪ کي ڏاڍيان سڏ ڪيائين. پاڻ چيائين تہ "اوپمر سنگ!" تہ ورندي مليس "اوپمر سنگ" . وري چيائين تہ "ڪٿان پيو ڳالهائين؟" تہ وراڻي موٽي مليس تہ "ڪٿان پيو ڳالهائين." وري چيائين تہ "سگهو مون وٽ پهچ!" تہ موٽ ۾ اهوئي پڙاڏو آيو "سگهو مون وٽ پهچ." راجڪمار کي ڏاڍي ڪاوڙ لڳي ۽ چيائين "ٻُڌي ڇڏ مان توکي ترار مان ڪڍندس!" تہ ورنديءَ ۾ وري بہ ساڳيو جواب مليس. ڏاڍيءَ تپرس ۾ پنجي ويو ۽ ڪاوڙ ۾ ڳاڙهو ٿي ويو. اينتري ۾ هڪڙو سندس ساٿي بہ اچي پهتو. ان ڪان ڪاوڙ مان پڇيائين "پمر سنگ ڪٿي؟" تہ سندس ساٿي جواب ڏئي ڏي تہ ان ڪان اڳ ساڳيو آواز آيو تہ "پمر سنگ ڪٿي؟" راجمڪار ڪاوڙ ڪان ذري گهٽ چريو ٿي چڪو هو ۽ ساٿيءَ ڪان پڇيائين تہ "هيءَ ڪير آهي؛ جو موٽائي ساڳيا اکر چوي ٿو ۽ مون سان چِٽر ڪري ٿو؟ ساٿيءَ اِن تي ڪيس کِلي ٻڌايو تہ راجڪمار! "هيءَ پڙلاءُ آهي. جيڪو اوهان آواز ڪيو ٿا، اهو ساڳيو ماٿريءَ جي چوڌاري، جبڪي ٽڪريون آهن، تن سان لڳي، موٽي ٿو اچي، ڇو تہ پهاڙ هڻ ڪري آواز

ڪي پرتي وڃڻ جي جڳهہ نٿي ملي ۽ موٽي اسان وٽ پهچي ٿو." اتي راڄڪمار جا ڏند چپن سان لڳي ويا ۽ وري وري آواز ڪرڻ لڳو ۽ ڏنائين تہ برابر منهنجو ساڳيو آواز موٽي پيو اچي. ايتري ويرم ۾ پمرسنگ ۽ ٻيا بہ اچي سهڙيا. راڄڪمار ڦڪائيءَ ڪان ڪنڌ ڪٽي هيٺ ڪيو. جڏهن ٻڌايائونس تہ اهو پڙاڏو، پڙلاءُ يا هوبهو آهي. ان کي انگريزيءَ ۾ "ايڪو" چيو وڃي ٿو.

پارو جيڪڏهن اوهان پڙلاءُ ڪڏهن نہ ٻُڌو هجي تہ ڪڏهن پهاڙ تي چڪر هڻڻ واسطي نڪري وڃو ۽ آواز ڪري، موٽ ۾ پنهنجو ساڳيو آواز ٻُڌو، ڏسو تہ پوءِ اوهان کي ڪيڏو نہ مزو ٿو اچي. پڙلاءُ جو چرچو بہ عجب جهڙو آهي ۽ اهو ڪيئن ٿو ٿئي. ان لاءِ اوهان پنهنجي سائنس ماستر کان وڌيڪ سمجهاڻي وٺي سگهو ٿا.

100- پتڻ

جيئن سامونڊي جهازن جي بيهڻ واري جاءِ کي سامونڊي بندر يا "سي پورٽ" ڪونبو آهي، تيئن هوائي جهازن جي بندر کي هوائي اڏو يا "ايئرپورٽ" سڏبو آهي. وري جتي ريل گاڏي بيهندي آهي ۽ ماڻهو لاهيندي چاڙهيندي آهي، ان کي اسٽيشن يا ٽيشڻ چوندا آهن. اهڙيءَ ريت درياءَ پار ڪرڻ لاءِ، جتي پليون نہ هونديون آهن، تہ ٻيڙيءَ تي چڙهي هڪ پاسي کان ٻئي ڪناري تي وڃبو آهي. اهڙين جاين کي، جتي ماڻهن جي درياءَ پار ڪرڻ لاءِ ٻيڙيون بيٺل هونديون آهن، تن کي 'پتڻ' چئبو آهي. پتڻ جي ٻيڙين تي ماڻهن کان سواءِ گڏهہ، گهوڙا، اُٺ ۽ ٻيو مال بہ چاڙهي پار ڪبو آهي. اوهان کي اها سڌ تہ اڳيئي آهي، تہ اُن پاڻيءَ کان ڊڄندو آهي ۽ پاڻيءَ ۾ ڏاڍو ڏکيو پير وجهندو آهي، تنهنڪري پتڻ جي ٻيڙيءَ تي پير رکڻ ۾ ڪيٻائيندو آهي ۽ ڏاڍو ڏکيائيءَ سان چڙهندو آهي. هڪڙو ماڻهو سندس مهار وٺي ٻيڙيءَ تي چڙهي ڇڪيندس ۽ ٻيو پنيان ڏنڊا هڻندس، تڏهن مس مس وڃي ان کي ٻيڙيءَ تي چاڙهيندا. ٻيڙيءَ تي چڙهڻ مهل ڏاڍيون گوڙون ڪندو آهي، رڱندو آهي ۽ مار

ڪائيندو آهي. ان ڪري سنڌيءَ ۾ پهاڪو نهي ويو آهي تہ "اڙي سڌري وڃ، نہ تہ اهڙي مار ڪائيندين، جهڙي اُن ڪائي پتڻ تي!"

پتڻ جي ٻيڙي پاتڻي هلائيندا آهن. ماڻهن جو پُور پريو تہ الله جو آسرو ڪري ٻيڙيءَ جا پڳهہ ڇوڙيندا ۽ ڏاڍيءَ سنيال سان لوهہ جي ناتاري، جا ڪناري تي ٻيڙي جهلڻ لاءِ ڪتل هوندي آهي، سا پَٽَ مان ڪڍي، ونجهن سان ٻيڙي هلائي درياءَ جي وچ سير مان تاري اچي پار ڪندا آهن. هينئر بہ اسان جي درياءَ جي آرپار ڳوٺن ۽ شهرن ڪي پاڻ ۾ ڳنڍين ٿا. پاتڻي ويچاري جي ايڏي پورهيي جو قل ڇا ٿو مليس؟ آڌيو يا رپيو هرڪو ماڻهو ٿو ڏني. سپني سوارين ۾ ڏکي سواري پتڻ جي، پر مزدوري گهٽ آهي. ان جي بدران ريلن ۽ جهازن ۾ ڳاتي يڳا ياڙا، جي غريب ماڻهو پري ئي ڪين ٿا سگهن ۽ جي ويچارا ڪٿي وڃن تہ جانورن تي سواري ڪن يا پنڌ ڪري پهچن.

پتڻ جي ٻيڙي، جڏهن الله جي آسري ڇُٽندي آهي، تڏهن ان جو ڏيک ويک ڏسڻ وٽان هوندو آهي. ڪيترا ماڻهو ڪئميرائون ڪٺي ايندا آهن ۽ پتڻ جي ٻيڙيءَ جا، هلڻ مهل فوٽا ڪڍندا آهن. وچ سير تي جڏهن ٻيڙي ايندي آهي، اهو ٺاٺو ڏاڍو ڊپ وارو هوندو آهي، جو درياءَ جي سير ۾ پاڻيءَ جي تڪَ ڏاڍي هوندي آهي، جنهن ۾ ڳريون ڳريون وٽون بہ لڙهيو وڃن. پر جَسُ هجي ناکئن کي، جي دل جهلي ٻيڙيون هاڪارين ٿا. انهيءَ ڪري تہ مهاڻن کي ملاح يا اميرالبحر ڪوٺيو ويندو آهي.

101- وهائي

اوهان کي اها تہ سڌ آهي تہ ننيڙو ابهم ٻچڙو، اسان وڏن وانگي سپنا ڪونہ ڏسي، سپنا تہ ڏسون اسين وڏا، جيڪي ڏينهن جو ڪم ڪريون يا ٻڌون سُٺون يا جيڪي يادگيريون هونديون اٿئون، اهي سپنن ۾ ڏسندا آهيون. ڪي سپنا بيمارين ڪري بہ ٿيندا آهن: ۽ جي ڪاڏو پيٽ ۾ نہ ڳريو تہ پيٽ تي جيڪو بوجو ٿيندو آهي، ان ڪري بہ سپنا ڏسڻ ۾ ايندا آهن. پر ننيڙن ٻارن کي تنجٽن

۾ يا ٻي سمجھيءَ جي ڄمار ۾ ڪاٻہ سُڌ ڪانہ هوندي آهي، سي سپنا ڪونہ ڏسن. ان هوندي بہ اوهان ڏٺو هوندو تہ ڪڏهن ڪڏهن ننڍڙو ٻار ننڊ ۾ کلندو آهي ۽ اسان کي ائين ڏسي مزو پيو ايندو آهي. ٻار جي انهيءَ کل کي چوندا آهن تہ ”هن کي وهائي ٿي کلائي.“ انهيءَ کلڻ کي وهائيءَ جي کل چوندا آهن. جڏهن ڪو وڏو ماڻهو وڏيون وڏيون اڻ ٿيڻيون ڳالهيون ڪندو آهي يا آسرا رکندو آهي تہ ان کي بہ چوندا آهن تہ ”ميان، اجايا پھہ نہ پچاءِ، خوش پيو ٿين، سو وهائيءَ کلايو اٿئي ڇا؟“ وهائي کي وِيائي يعني جنم وٺڻ بہ چئجي.

وهائي کلائي تہ الاجي ڪيئن ٿي، پر ڪي ڌرمي ماڻهو چوندا آهن تہ: ٻار جو آتما پوتر ٿئي ٿو، هو جمڻ کان اڳ روحن جي دنيا جا نظارا ڏسي کلندو آهي. سچي پچي جاڻ ڏٺيءَ سگوري کي آهي. وڏيڪ هن ڏسَ ۾ وڏا وڏا ڊاڪٽر ۽ ويج ٻڌائي سگھندا تہ وهائيءَ جو ڪم ڪيئن ٿو ٿئي يا وري وڏا ڌرمي منش ان لاءِ ڪجھہ چئي سگھندا. آءٌ هن لاءِ وڌيڪ ڪجھہ بہ نہ چوندس. اوهان وڏا ٿي پڇا ڪري 'وهائيءَ' تي ڪو وڏو ليک لکجو تہ اوهان جو بہ جَسُ ڳائجي.

*

سنڌي ادبي بورڊ پاران
ٻاراڻي ادب تي ڇپايل ڪتاب

شيطان جي ناني	مرزا قليچ بيگ	12/=
وامق عذرا	مرزا قليچ بيگ	12/=
ڀائي وائي ڀائي وزو	مرزا قليچ بيگ	12/=
لٻا خان درزي ۽ خليفو کهنگ	مرزا قليچ بيگ	12/=
پٽيل اکيون ۽ پوريل اکيون	مرزا قليچ بيگ	12/=
شهزادي قدم برگ	مرزا قليچ بيگ	12/=
عجيب طلسم	مرزا قليچ بيگ	12/=
ٽي ديو يا راڪاس	مرزا قليچ بيگ	12/=
نيلو پکي	مرزا قليچ بيگ	12/=
ٻه جاڙا ڀائر	مرزا قليچ بيگ	12/=
شهزادي محبوب جي آکاڻي	مرزا قليچ بيگ	12/=
رستم	مرزا قليچ بيگ	12/=
ڇهه ڇهه پئسا ٻه ٻه پايون	ڪشنچند بيوس / مرتب نصير مرزا	30/=
واندڪائي جي وندر	مخدوم محمد صالح ڀٽي هالائي	25/=
گرم جون آکاڻيون	خانصاحب مريد علي	50/=
ٻارن لاءِ آکاڻيون	مراد علي مرزا	25/=
ايسپ جون آکاڻيون	ديوان ننديرام ميراڻي سيوهاڻي	45/=
مهڪار (ٻارن لاءِ شاعري	خليل ”عارف“ سومرو	30/=
سائنس بخشي سونهن	غلام محمد غازي	30/=

پڙهندڙ نسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ” اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻڪَ ”لُڙهندڙ نسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، ڇُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙُ، ياڙي، ڪاڙُو، ياڄوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سڀني وِچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان کڻي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وڌڻ، ويجهڻ ۽ هِڪ ٻِئي کي ڳولي سهڪاريِ تحريڪ جي رستي تي آڻڻ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نَسل (پَـنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعویٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَـنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بہِ ڪُوڙو آهي.

جَهڙيءَ طَرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اَهڙيءَ طرح پَڙهندڙ نَسُل وارا پَـنَ بہ مختَلِف آهـن ۽ هوندا. اُهي ساڳِئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، بَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. بِين لفظن ۾پَنَ ڪا خُصوصيِ ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَـنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَـنَ پاڻ هِڪَـڙِئي جي مدد ڪَـرڻ جـي اُصـولَ هيـٺ ڏي وَٺُ ڪنـدا ۽ غيرتجـارتي non-commercial رهنـدا. پَنَـن پـاران ڪتـابن ڪـي ڊِجيِٽـائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن ڪي ڊِجيِٽائِيز ڪرڻ کان پو بيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَـن سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي کُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي ته هو وَسَ پٽاندڙ وڌِ کان وَڌِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪَنهن به رُڪاوٽَ کي نه مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، ڄاڻَ، سمجهه ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهه ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو ته:

گيتَ بهِ ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛
ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موتي مَنجهِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالههَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهه نيلا پيلا آهن؛
گيتَ بهِ ڄڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،
جيڪي به ڪٽين، جيڪي به ڪٽين!
مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نه آ، هي بيتُ به بَمَ جو ساٿي آ،
جنهن رِڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اڄڪلهه ٽاٽائي کي پاڻَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ ته ”هاڻي ويڙهه ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نه وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني آهي.

پَنَن جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۾ سماجي حالتن تان نظر ڪچي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اٽڃاٽن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پَڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي **چو، ڇالاءِ ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوشَ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اٽٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻَ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ٻاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ڀاڪي پائي چيو تہ ”منهنجا ياءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)